

STRATEGIJA I RATNA PRIVREDA (EKONOMIJA)*)

**Kratak pregled njihove uzajamne povezanosti
i uzajamnog uticaja**

*) Полковник А. Лаговский: *Стратегия и экономика, Краткий очерк их взаимной связи и взаимного влияния*, Военное издательство Министерства обороны Союза ССР, Москва, 1957. Preveo sa ruskog puškovnik inž. Mihajlo Kokoljević; redigovao prema originalu potpukovnik u penziji Višeslav Petrović.

Pukovnik
A. LAGOVSKI

20

PREDGOVOR PISCA

»Cela naša strategija, cela naša taktika nalaze se u najtešnjoj vezi sa privrednim stanjem u zemlji.«

M. V. Frunze

Ekonomija je civilna nauka, a strategija je sastavni deo vojne nauke. U savremenim ratovima nastala je preka potreba tesnog zbližavanja ovih nauka. Sada se ne može povući oštra granica između osnovnih ekonomskih i vojnih problema. Strategija i privreda (ekonomija) uzajamno utiču jedna na drugu. Strategija zavisi od privrede pri upotrebi oružanih snaga u ratu i postizanju pobjede; plan-ska aktivnost privrede za vreme rata u znatnoj meri zavisi od strategije. Karakter savremenih ratova zahteva za postizanje pobjede najveće napore oružanih snaga i privrede. Preimcućstvo u pogledu ekonomskog potencijala tesno je povezano s postizanjem uspeha u oružanoj borbi.

Teoriska razrada niza privrednih pitanja s vojnog gledišta postala je nerazdvojni deo ne samo ekonomije nego i vojne nauke. Istraživanja važnijih pitanja izgradnje oružanih snaga i vođenja rata nisu mogućna bez brižljivog proučavanja niza ekonomskih pitanja kako u vlastitoj zemlji, tako i u zemljama verovatnih protivnika. Uzajamna veza i uzajamni uticaj privrede i strategije naročito se jasno obelodanjuje u savremenim ratovima.

Ekonomski faktor u savremenom ratu je od najveće važnosti. Ko to ne razume potpuno, taj ne vidi stvarne pokretačke snage rata.

Savremeni rat zahteva od oficirskih kadrova da umeju da se snađu u osnovnim ekonomskim pitanjima i njihovoj primeni na vojne probleme. Međutim od oficirskog sastava koji radi u rukovodećim vojnim organima strategiskog ranga zahtevaju se obimna i konkretna vojno-ekonomска znanja. Što je viša karika rukovođenja u oružanim snagama, to oficir treba da ima više znanja iz ekonomije da bi mogao da radi najuspešnije na sektoru koji mu je poveren.

Kvalifikovani vojni ekonomist u današnje vreme potreban je u višem štabu isto kao i drugi saradnici štaba koje bilo vojne struke. On se može korisno upotrebiti u mnogim drugim vojnim rukovodećim organima, kao i u višim organima za planiranje narodne privrede.

Na XX kongresu KPSS — u izveštaju Centralnog komiteta i u diskusiji delegata — više puta je podvlačena neophodnost proučavanja konkretne privrede, proučavanja ekonomije i njene nerazdvojne veze s praktičnom aktivnošću ljudi. Rad na svim vojnim problemima takođe zahteva sasvim konkretna ekonomска znanja. Proučavanje pitanja marksističko-lenjinističke ekonomije od strane oficirskog sastava takođe ne može biti odvojeno od svakodnevnog života i obuke kopnene vojske i ratne mornarice. Međutim, mi zasada nismo bogati u vojno-ekonomskoj literaturi.

Pri razradi ovoga rada pisac je sebi postavio dvostruk cilj. S jedne strane to je pokušaj naučnog razmatranja pojedinih vojnoekonomskih pitanja, a, s druge strane, namera je pisca da u radu iznese informativan materijal koji treba da pomogne našem vojnem čitaocu koji se interesuje za probleme sovjetske vojne nauke kako bi se snašao i u pitanjima privrede povezanih sa izgradnjom oružanih snaga i vođenjem oružane borbe.

Pisac je ceo rad napisao sa opšte teoriske tačke gledišta, bez primene na bilo koje oružane snage ili države. Ako se u pojedinim odeljcima rada i navode konkretni podaci i fakta ili ako se razmatraju pitanja koja se odnose na karakteristike određene zemlje, to je samo radi primera i objašnjenja stavova koje pisac iznosi.

Razume se da problemi koji su dodirnuti u radu ni izdaleka ne iscrpljuju sva raznolika i raznostrana pitanja iz vojnoekonomске oblasti, karakteristična za savremenu etapu razvoja sovjetske vojne nauke. Pred kolektivom vojnonaučnih radnika još стоји veliki posao iz obalsti mnogih vojnoekonomskih problema.

Pisac sa zahvalnošću ističe pomoć savetima i primedbama koju su pružili u razradi ovog rada doktor vojnih nauka profesor general-potpukovnik S. N. Krasilnjikov, kandidat vojnih nauka docent general-major S. S. Bronjevski, general-major intendantske službe V. V. Vasiljev i pukovnik S. N. Kozlov.

Glava I

ULOGA EKONOMSKOG FAKTORA U RATU

Rat je socijalno-istoriska pojava. On je proizvod samo onih društveno-ekonomskih formacija koje su osnovane na privatnom vlasništvu nad sredstvima proizvodnje i za koje su, prema tome, karakteristični antagonistički klasni odnosi. Samo marksističko-lenjinistička nauka o društvu, o zakonima njegovog razvoja, analizirajući pitanja na duboko naučnoj osnovi dijalektičkog i istoriskog materijalizma, mogla je da otkrije pravu klasnu prirodu politike i rata, da pokaže njihovu uzajamnu vezu i uzajamnu zavisnost. Marksizam-lenjinizam je dokazao da osnova svake politike i izbijanje svakog rata leže u samom karakteru ekonomskog poretku, u proizvodnim odnosima ljudi. Rat se pojavio kao posledica podele društva na antagonističke klase, kao posledica privatnog vlasništva nad oruđima i sredstvima proizvodnje. Rat je stalan saputnik kapitalističkog društva. »Rat nije slučajnost«, pisac je V. I. Lenjin, »nije »greh«... nego neizbežna etapa kapitalizma, isto tako zakonit oblik kapitalističkog života kao i mir«.¹⁾

V. I. Lenjin je više puta isticao da je rat produženje politike ove ili one klase nasilnim sredstvima. Vladajuće klase vode politiku u svom interesu raznim sredstvima — ekonomskim, ideološkim, diplomatskim i drugim. No, ako ovim sredstvima ne postigne političke ciljeve, tada vladajuća klasa pribegava oružanoj borbi.

¹⁾ V. I. Lenjin, *Dela*, knjiga 21, str. 23, sovjetsko izdanje.

Marksističko-lenjinističko učenje o razvoju društva otkrilo je i jasno je utvrdilo i tesnu uzajamnu vezu nivoa razvitka privrede i načina vođenja rata. Oblik oružane borbe se menja u skladu sa razvitkom društva i njegovih proizvodnih snaga.

F. Engels u svom delu *Anti-Diring* dao je niz jasno formulisanih postavki o zavisnosti načina vođenja rata od privrede, proizvodnje oružja — od opšteg nivoa privrednog razvitka te zemlje, a takođe o zavisnosti razvitka ratne veštine i organizacije vojske od stanja proizvodnih snaga. »Sila«, pisao je Engels, »nije prosti akt volje nego ona zahteva vrlo realne preduslove za svoje ostvarenje, naime izvesna *oruža*... Pobeda sile bazira na proizvodnji oružja, a proizvodnja oružja sa svoje strane bazira na proizvodnji uopšte, pa prema tome na »ekonomskoj moći«, na »privrednom položaju«, na *materijalnim* sredstvima koja sili stoje na raspolaganju«.²⁾

Ekonomski uslovi života društva uvek su igrali odlučujuću ulogu u razvitku vojnih problema. Međutim, uticaj privrede na rat, na način njegovog vođenja, na ratnu veštinsku i organizacionu vojsku nije bio u svako doba isti. Taj se uticaj razvijao postepeno u punoj saglasnosti s porastom proizvodnih snaga društva, s razvitkom proizvodnje. U robovlasničkom društvu, u feudalizmu i u početku nastajanja kapitalizma uzajamni uticaj rata i privrede nije bio tako neposredan i dubok kao u epohi imperializma. Ali su i u tom periodu, kao što je objasnio Engels, sastav oružanih snaga, njihova organizacija, naoružanje, taktika i strategija zavisili od dostignutog nivoa proizvodnje i od komunikacija. Pobede i porazi vojski zavisili su od »ekonomskih uslova, od ljudskog materijala i oružja, dakle, od kvaliteta i kvantiteta stanovništva i od tehnike«.³⁾

Porast proizvodnih snaga doprinosio je proširenju razmera rata; rasli su i njegovi materijalni troškovi, ne samo u apsolutnim ciframa, nego i u pogledu udela troškova vođenja rata u nacionalnom dohotku. Tako su u XIX veku

²⁾ F. Engels, *Anti-Diring*, sovjetsko izdanje 1953 g., str. 155—156. (izd. »Kulture« 1953 g., str. 197).

³⁾ Isti izvor str. 160 (str. 203 izd. »Kulture«).

ratni troškovi iznosili 8 — 13% nacionalnog dohotka zaraćenih država. Svetski ratovi u XX veku stajali su narođe kapitalističkih država toliko ogromnih sredstava koja su iznosila više od polovine ukupnog nacionalnog dohotka.⁴⁾

U državnim budžetima zaraćenih država u XIX i XX veku troškovi izdržavanja oružanih snaga i proizvodnje materijalnih sredstava koja troše jedinice u toku borbenih dejstava rasli su neprekidno. Ovo se uglavnom objasnjavašnjavalo porastom brojnog stanja vojski i tehničkih borbenih sredstava.

Međutim, u XVIII—XIX veku nabavka i održavanje same ratne tehnike nisu zahtevali velike troškove. Najveći deo novčanih sredstava trošio se na plate vojnih lica, kupovanje i prevoz ljudske i stočne hrane, na nabavku odeće itd. Naprimer, troškovi Nemačke u ratu 1870—1871 sastojali su se iz troškova za mobilizaciju (43,1 milion zlatnih rubalja) i za izdržavanje vojske (365 miliona rubalja).

U troškovima za mobilizaciju bilo je predviđeno:

- nabavka konja 20,6 miliona rubalja;
- dodatak oficirima 3,5 miliona rubalja;
- pojačanje tvrđava 6,8 miliona rubalja;
- snabdevanje tvrđava hranom 3,1 milion rubalja.

Iz troškova za izdržavanje vojske veći deo novčanih sredstava — 200,2 miliona rubalja — išao je na hranu i odeću, plate vojnih lica iznosile su 61,3 miliona rubalja, izdržavanje bolnica i sanitetsko obezbeđenje 14,4 miliona rubalja i samo 11,2 miliona rubalja bilo je predviđeno za nabavku topova i artiljeriske municije. Na taj način, opšti troškovi za ratnu tehniku (ručno oružje i municija, transportna sredstva i sl.) nisu iznosili više od 13—15% ukupne sume troškova.

Proces razvitka ratne tehnike u XVIII i XIX veku odvijao se relativno sporo, ali neprekidno. Povećanje učešća troškova na naoružanje vojske, na njeno obezbeđenje

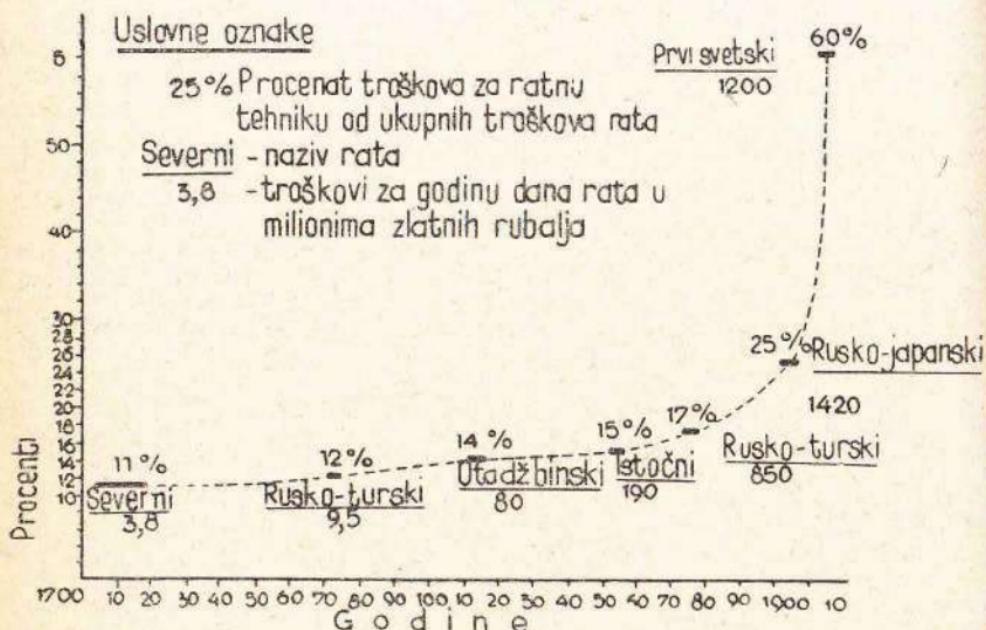
⁴⁾ Upoređenje ratnih troškova s nacionalnim dohotkom kapitalističkih država, naročito u epohi imperijalizma, treba razumeti uslovno, samo kao pokazatelj veličine troškova. Kao što je poznato, sve terete rata snose radne mase. Međutim, za kapitaliste je rat unosno preduzeće.

materijalnim sredstvima, na snabdevanje municipijom zasnivala se na industriji koja se razvijala, čije je stanje sve više uticalo na tehničku opremu vojski, na zamah operacija i način vođenja rata uopšte. Udeo troškova ratne tehnike povećavao se od jednog do drugog rata. Tako je u ratovima Petra I na račun ratne tehnike otpadalo 11—12% od ukupne sume ratnih troškova. Posle sto godina, u periodu borbe Rusije s evropskom koalicijom na čelu sa Napoleonom I, 1812—1813 godine, njeni troškovi ratne tehnike iznosili su samo 14% od ukupne sume ratnih troškova. Posle još sto godina, u Rusko-japanskom ratu 1904—1905 godine, udeo ratne tehnike u novčanim troškovima za ratne potrebe, porastao je na 25%. Dalje je ovaj porast išao još brže. U Prvom svetskom ratu, usled povećanja uloge ratne tehnike, povećanja njene količine i raznovrsnosti, jako porasle brzometnosti streljačkog oružja i artiljerije, udeo troškova ratne tehnike popeo se već na 60% pri ogromnom porastu ratnih troškova uopšte. Treba napomenuti da se tako visok procenat objašnjavao takođe nečuvenim utroškom municipije, jer je napadač mogao себi da prokrči put kroz pozicisku odbranu neprijatelja samo uz pomoć dugotrajne i jake artiljeriske vatre, i to ni izdaleka uspešno u svim slučajevima. U Drugom svetskom ratu (po nekim podacima kapitalističkih država) udeo troškova ratne tehnike popeo se na 70—75%, pri čemu treba uzeti u obzir da su prosečni troškovi Drugog svetskog rata oko četiri do pet puta veći od troškova Prvog svetskog rata.

Kao što pokazuje dijagram na str. ..., potrošnja sredstava ratne tehnike od strane oružanih snaga u XVIII i XIX veku rasla je relativno sporo i njen je uticaj na nivo materijalnih troškova rata bio mali. Međutim, već u toku Prvog svetskog rata ova se potrošnja naglo povećala; u Drugom svetskom ratu ona je porasla još više, uglavnom usled ogromnog porasta broja motora u oružanim snagama i znatnih gubitaka raznih tehničkih sredstava u borbenim dejstvima.

1914 godine na jednog vojnika otpadala je prosečno oko jedna trećina konjske snage motora koji su se nalazili u naoružanju armija. Krajem rata (1918 godine) taj broj

je porastao na 1,5—2; početkom Drugog svetskog rata broj konjskih snaga motora na jednog vojnika u oružanim snagama pojedinih zemalja iznosio je do 10 i više. Zbog ovoga se znatno povećala manevarska sposobnost jedinica; ratna veština dobila je nove mogućnosti za skraćenje vremena potrebnog za koncentraciju snaga i izvođenje operacija.

Dijagram 1. — Udeo troškova za ratnu tehniku u ratovima Rusije XVIII — XX veka.

*

Analizirajući Rusko-japanski rat, V. I. Lenjin je još u to doba formulisao niz važnih postavki koje se odnose na savremene ratove. »Nepovratno su otišla u večnost ta vremena«, pisao je V. I. Lenjin, »kada su ratove vodili najamnici ili pretstavnici kaste poluodvojene od naroda. Sada ratove vode narodi...«⁵⁾. »Rat«, objašnjavao je on dalje, »nužno zahteva isto tako visokokvalitetan ljudski

⁵⁾ V. I. Lenjin, *Dela*, knjiga 8, str. 34, sovjetsko izdanje.

materijal kao i savremena tehnika. Bez inicijativnog sve-snog vojnika i mornara nije mogućan uspeh u savremenom ratu...

Veza između ratne organizacije zemlje i celog njenog ekonomskog i kulturnog poretka nikada još nije bila tako tesna kao u sadašnje vreme⁶⁾.

Iskustvo iz Prvog svetskog rata potvrdilo je pravilnost Lenjinovih misli i dalo bogat materijal za dalji razvitak pitanja veze privrede s ratom u savremenim uslovima.

U članku »O ustavnim iluzijama« V. I. Lenjin je pisao da više niko ne može da osporava pitanje o rešavajućoj ulozi ekonomskog faktora u ratu: »Na kraju krajeva, pitanje društvenog života, rešava, kao što je poznato, klasna borba u njenom najgrubljem, najoštrijem obliku, upravo u obliku građanskog rata. A u tom ratu kao i u svakom ratu, odlučuje — to je takođe poznata činjenica koju u principu niko ne osporava — ekonomika⁷⁾.

Od prvih dana postojanja sovjetske države svom širinom se postavilo pitanje oružane odbrane tekovina Velikog oktobra od napada međunarodnog imperijalizma i unutrašnje kontrarevolucije. Međutim, sovjetska vlast je nasledila od carske Rusije zastarelju a u Prvom svetskom ratu jako upropaćenu narodnu privredu. Krajem 1918 godine najvažnije rejone za dobijanje uglja i proizvodnju metala (Donbas, Ural, južni metalurgiski rejon), a i rejone sa kulturom pamuka u srednjoj Aziji zauzeli su inostrani interventi i belogardejci. Industrija, računajući i vojnu, nije imala dovoljno ne samo metala, sirovina i goriva, nego ni radne snage. Krajem 1918 godine, na teritoriji koja je bila pod sovjetskom vlašću živilo je oko 60 miliona ljudi, manje od pola stanovništva cele carske Rusije (142 miliona ljudi).

Sovjetskoj vlasti nije pošlo za rukom da izbori sve ekonomske pozicije odmah posle pobede Oktobarske revolucije. V. I. Lenjin februara 1918 u članku »O revolucionarnoj frazi« pisao je da, iako je zemlja već pošla pu-

⁶⁾ Isti izvor str. 35—36, sovjetsko izdanje.

⁷⁾ V. I. Lenjin, *Dela*, knjiga 25 str. 181, sovjetsko izdanje.

tem organizacije proizvodnje i razmene proizvoda, ipak »još nema novog, višeg ekonomskog uredenja«.⁸⁾ Krajem 1918 godine bilo je nacionalizovano oko 2.200 velikih i srednjih preduzeća. Sprovodenje nacionalizacije ostale industrije i organizovanje proizvodnje na novim principima moralno se vršiti već u toku građanskog rata. Do 1 aprila 1920 bilo je nacionalizovano 4.100 preduzeća, a do kraja te godine 4.500.

Za obnovu i razvoj narodne priverde, a naročito za razvijanje ratne proizvodnje nedostajalo je uglja i metala. 1918 — 1919 godine nalazili su se u rukama sovjetske vlasti samo moskovski basen uglja i metalurgija centra. Ipak su i u to doba preduzeća koja su mogla da rade široko razvila proizvodnju za potrebe fronta.

Pretvaranje zemlje u jedinstven vojni logor zahtevalo je mobilizaciju svih narodnih snaga, svih pozadinskih izvora u interesu oružane borbe s neprijateljem. Bio je uveden »vojni komunizam« pomoću kojeg je uspostavljena neposredna razmena proizvoda između grada i sela vanekonomskim merama, tj. mimo tržišta.

Rat i dezorganizovanost zahtevali su takođe jačanje centralizma u planiranju i upravljanju industrijom, u organizovanju proizvodnje, u snabdevanju preduzeća gorivom, sirovinama i materijalima, u raspodeli gotovih proizvoda. Ovaj sistem centralizovanog rukovođenja industrijskom proizvodnjom i raspodelom bez privrednog računa obezbedio je maksimalnu mobilizaciju i koncentraciju izvora u zemlji u ruke države, njihovo plansko korišćenje za održavanje osnovnih privrednih grana radi snabdevanja fronta oružjem, municijom, opremom, odećom i obućom.

U našoj literaturi više puta je navođeno da se Crvena armija za vreme Građanskog rata tobože snabdevala iz materijalnih rezervi, preostalih od carske vojske. To je tačno samo u odnosu na 1918 godinu. Evo činjenica: krajem 1918 godine Crvena armija je raspolagala sledećom količinom naoružanja koje se nalazilo u jedinicama i posklađištima: 1.560 topova, 565.000 pušaka, 6.800 mitraljeza, 85 miliona puščanih metaka.

⁸⁾ V. I. Lenjin, *Dela*, knjiga 27 str. 4, sovjetsko izdanje.

1919 godine proizvedeno je: 540 topova, 460.000 pušaka, 6.300 mitraljeza, 375 miliona puščanih metaka, 3 800.000 artiljerijskih metaka. 1920 godine industrija je dala još veću ratnu proizvodnju.

Interesantno je da se istakne da je još 1919 godine Savet radničke i seljačke odbrane razmatrao pitanje organizacije nove ratne proizvodnje u našoj zemlji — proizvodnje tenkova i da je doneo rešenje o izradi prvih 15 sovjetskih tenkova. 1920 godine ovi tenkovi bili su već izrađeni.

Naravno, s današnjeg gledišta, ratna proizvodnja 1919 — 1920 godine bila je mala. Ipak je Crvena armija dobijala najnužnije oružje i municiju za vođenje borbe. Navedeni podaci pokazuju da osnovni izvor snabdevanja Crvene armije oružjem i municijom za vreme Građanskog rata nisu bile rezerve, preostale od stare vojske, nego ratna proizvodnja Sovjetske Rusije.

Ovo se ostvarilo zahvaljujući napornom radu Komunističke partije i državnih organa. Savetu radničke i seljačke odbrane koji je obrazovan na čelu s Lenjinom bila je data puna vlast u poslovima mobilizacije snaga i sredstava u interesu fronta. Savet odbrane rukovodio je ratnom privredom, razmatrao je i odobravao planove industrije, planove nabavki i raspodele životnih namirnica, sirovina i goriva, planove prevoza itd.

U cilju organizovanja ratne proizvodnje Savet odbrane razmatrao je i rešavao najraznovrsnija pitanja: razvoja ratne industrije; obezbeđenja radne snage, prehranbenih artikala i goriva za fabrike, pešadijske municije, oružja i mašinogradnje, kao i pitanja povišenja produktivnosti rada. Osim toga, Savet odbrane doneo je niz rešenja o prikupljanju ispaljenih čaura, o organizovanju izrade pešadijske municije u zanatskim radionicama (kapaciteti fabrika pešadijske municije nisu bili dovoljni), o opravci pušaka i mitraljeza.

U centru pažnje Saveta odbrane bila su pitanja snabdevanja Crvene armije, njenog obezbeđenja municijom, opremom i prehranbenim artiklima. Ovome je bio podređen i ceo privredni život u zemlji. V. I. Lenjin i Komunistička partija isplanirali su i ostvarili niz važnih mera

za poboljšanje rada industrije uopšte, a naročito ratne. Bio je razrađen sistem premiranja fabrika i pojedinih radnika; u vodećim vojnim preduzećima velika pažnja poklonjena je čuvanju i poboljšanju opreme, razradi novih konstrukcija naoružanja, evidenciji kvalifikovanih industrijskih kadrova radi njihovog boljeg iskorišćavanja; bila je uvedena najstroža štednja u potrošnji sirovina i goriva. Lenjin je uvek bio obavešten o radu vojnih fabrika. Po njegovom naređenju direktori preduzeća su ga dvaput nedeljno izveštavali telegrafski o tome kako napreduje ratna proizvodnja i kakve su teškoće. V. I. Lenjin je više puta lično intervenisao radi obezbeđenja normalnog rada pojedinih fabrika; sad je naređivao da se prebacuju barut i kapsle u fabriku pešadijske municije, sad je otklanjao zastoje u isporuci alatnog čelika za proizvodnju pušaka, sad je ubrzavao dobijanje jako deficitarnih obojenih metala za fabriku mitraljeza. Dajući naređenja preduzećima V. I. Lenjin je uvek proveravao kako se izvršavaju.

Takvo konkretno rukovođenje brzo je urodilo plodom. Savet odbrane je postigao da ratna proizvodnja u nizu preduzeća ne samo dostigne nivo 1916 godine (najviši nivo u Prvom svetskom ratu) nego i da ga premaši, bez obzira na teške uslove u kojima su se tada nalazila preduzeća i njihovi radnici. Lenjin se mnogo bavio pitanjem poboljšavanja materijalnih uslova života radnika, naročito radnika zaposlenih u ratnoj proizvodnji. Zahvaljujući ovome radnici mnogih vojnih fabrika 1919 godine počeli su da primaju crvenoarmejsko sledovanje.

Ogroman organizacijski rad koji su sproveli Komunistička partija i sovjetska vlada u pozadini i radni heroizam radničke klase obezbedili su izvršavanje ratno-privrednih zadataka u teškim uslovima strane vojne intervencije i ekonomске blokade.

Povoljniji uslovi za sređivanje privrede i razvitak ratne industrije bili su stvoreni posle razbijanja Kolčaka i Denjikina, kada je naša zemlja dobila mogućnost iskorišćavanja poljoprivrednih rejona Sibira, Ukrajine i severnog Kavkaza, donjeckog uglja, nafte iz Bakua i Groznog. Zahvaljujući uspešnim dejstvima Crvene armije probijena je i ekonomска blokada imperijalista.

Ekonomski organizovanost zemlje, o kojoj je više puta govorio V. I. Lenjin, bila je osnova razvijanja ratne proizvodnje i upravo je ona omogućila da se manje-više podnošljivo obezbedi Crvena armija. Jer naša je privreda za vreme Građanskog rata bila znatno slabija od privrede zemalja Antante. Pa ipak je visoka ekonomski organizovanost cele zemlje pomogla našoj partiji i državi da čak u to vreme i neznatne ekonomski izvore brzo i celishodno iskoristi za obezbeđenje Crvene armije.

Cinjenica, da je V. I. Lenjin više puta iznosio mišljenja o vojnim pitanjima, o značaju privrede u oružanoj borbi omogućavaju da se vide njegovi pogledi o ulozi ekonomskog faktora u savremenom ratu.

Kakve je osnovne postavke izneo V. I. Lenjin o ovom pitanju?

Prvo, Lenjin je više puta podvukao da je potrebno imati veliku privrednu bazu, razvijene proizvodne snage, a u prvom redu razvijenu tešku industriju. Baš u teškoj industriji i njenoj srži — mašinogradnji, Lenjin je video ekonomski temelj socijalizma, osnovu vojne moći naše zemlje.

Još decembra 1920 godine Lenjin je postavio zadatak obnove i daljeg razvijanja teške industrije. »Samo tada, kada zemlja bude elektrificirana, kada industrija, poljoprivreda i saobraćaj dobiju tehničku bazu savremene krupne industrije, tek tada ćemo konačno pobediti«.⁹⁾

Druga Lenjinova postavka jeste odlučujući značaj ekonomski organizacije zemlje. Još uoči Velike oktobarske socijalističke revolucije Lenjin je pisao o tome da će ratni potencijal zemlje u kojoj su nacionalizovane banke, industrija i zemlja biti veći nego u zemlji sa privatnom svojinom sredstava za proizvodnju.

»U savremenom ratu, kao što je poznato svima, ekonomski organizacija ima odlučujući značaj. I dalje ... uvodeći nacionalizaciju banaka i sindikata Rusija bi iskoristila svoju revoluciju i svoj demokratizam za podizanje cele zemlje na neizmerno viši stepen ekonomski organizovanosti«.¹⁰⁾

⁹⁾ V. I. Lenjin, *Dela*, knjiga 31 str. 484, sovjetsko izdanje.

¹⁰⁾ V. I. Lenjin, *Dela*, knjiga 25, str. 335, sovjetsko izdanje.

Odavde prirodno izlazi, da socijalistička organizacija privrede može dati više za ratni potencijal zemlje nego kapitalistički privredni sistem pri jednakim ekonomiskim pokazateljima. Iskustvo iz Velikog otadžbinskog rata odlično je potvrdilo ovaj stav Lenjina. Za vreme Velikog otadžbinskog rata naša je zemlja imala manje, naprimer, čelika i kamenog uglja od neprijatelja. Međutim, organizacija socijalističke privrede dozvoljavala nam je da znatno bolje iskoristimo naše mogućnosti. Kod nas je na svakih 100.000 tona čelika industrija davana više tenkova, artiljeriskih oruđa, municije itd. nego i u jednoj drugoj zemlji.

Ipak pri tome treba imati u vidu da mogućnost još nije i stvarnost; potrebna je vrlo umešna organizacija celog posla da bi se mogućnosti koje leže u socijalističkom sistemu privrede pretvorile u stvarnost.

Sledeća postavka V. I. Lenjina sastoji se u tome da pozadina i front u savremenom ratu predstavljaju jednu celinu. Početkom 1918 godine u članku »Na poslovno tle« on je pisao: »Da bi se rat mogao voditi svojski, nužna je čvrsta i organizovana pozadina. Najbolju vojsku i revoluciji najodanije ljude protivnik će odmah uništiti ako ne budu u dovoljnoj meri naoružani, snabdeveni hranom i obučeni«.¹¹⁾

U jedinstvu fronta i pozadine Lenjin je video izvor nepobedljivosti naše vojske. Ovaj stav Lenjina razvio je dalje poznati vojskovođa M. V. Frunze u svom poznatom članku »Front i pozadina u budućem ratu«. Lenjinova ocena ogromne uloge pozadine u oružanoj borbi poslužila je kao osnova za tezu koju je kasnije postavio J. V. Staljin o čvrstini pozadine kao jednog od faktora koji stalno deluju i koji odlučuju o ishodu rata.

Veoma je važna takođe postavka V. I. Lenjina o pripremi privrede još za vreme mira za oružanu odbranu zemlje od mogućnog napada imperijalističkih agresora. Za rat se »treba pripremati dugo, ozbiljno, počevši od ekonomskog podizanja zemlje...«¹²⁾, pisao je Lenjin u članku

¹¹⁾ V. I. Lenjin, *Dela*, knjiga 27, str. 54, sovjetsko izdanje (izd. »Kultura« 1953 g. t II knj. prva, str. 299).

¹²⁾ V. I. Lenjin, *Dela*, knjiga 27, str. 43, sovjetsko izdanje.

»Teška, ali neophodna pouka« (u februaru 1918). Lenjin ponovo ističe neophodnost blagovremene pripreme privrede u dokumentu »Stav CK SDRPR (boljševika) o separatnom i aneksionističkom miru«: »... Nemogućna je stvar voditi savremenih rat protiv modernog imperijalizma bez vojske i bez najozbiljnije privredne pripreme¹³. Komunistička partija istražno je ispunjavala ovaj zahtev Lenjina i sada ga ispunjava. Poznato je da je u SSSR još mnogo pre početka Velikog otadžbinskog rata bio izvršen veliki rad za ekonomsko podizanje narodne privrede i njene pripreme za rat koji je pretio našoj otadžbini, što nam je posle obezbedilo pobedu nad jakim neprijateljem.

V. I. Lenjin je pridavao veliki značaj državnom rukovođenju u toku rata. »Čim se pokaže da je rat neizbežan, sve za rat...«¹⁴) govorio je on. U prvom redu za ovo je potrebno da zemlja postane jedinstven vojni logor s jako centralizovanom upravom. U projektu direktive CK RKP (b) o ratnom jedinstvu koji je razradio Lenjin bilo je zapisano »... Za uspeh ovog (Građanskog — prim. autora) rata neophodan je uslov jedinstveno komandovanje svim odredima Crvene armije i najstroža centralizacija u upravljanju svim snagama i izvorima socijalističkih republika, a isto tako celim aparatom ratnog snabdevanja kao i železničkim transportom...«.¹⁵⁾

Rukovodeći Sovjetskom republikom u strašnim godinama Građanskog rata i strane vojne intervencije, Komunistička partija i vlada na čelu s Lenjinom postavljale su izuzetno velike zahteve organima koji su snabdevali Crvenu armiju, svim radnicima pozadine. Lenjin je upozoravao da onaj ko radi za odbranu Republike oslonac je Crvene armije u njenoj borbi. U momentu odlučujuće borbe s neprijateljem Ruske Sovjetske Republike«, stajalo je u odluci Saveta odbrane od 23. jula 1919., »sve snage treba da se koncentrišu na snabdevanje Crvene armije i skup je svaki sekund rada za zadovoljenje njenih potreba...«¹⁶⁾). Međutim, Lenjin nije samo zahtevao veliko

¹³⁾ V. I. Lenjin, *Dela*, knjiga 27, str. 38, sovjetsko izdanje.

¹⁴⁾ V. I. Lenjin, *Dela*, knjiga 31, str. 151, sovjetsko izdanje.

¹⁵⁾ *Lenjinov zbornik* XXXIV, str. 120, sovjetsko izdanje.

¹⁶⁾ *Lenjinov zbornik* XXXIV, str. 197, sovjetsko izdanje.

naprezanje snaga u radu, on se stalno brinuo za trudbenike u pozadini. Slično onome kao što su potsticane najbolje vojne jedinice koje su se istakle u borbama, sovjetska vlada je potsticala i najbolje fabričke kolektive i pojedine radnike-udarнике.

V. I. Lenjin je izneo takođe vrlo važan zahtev za jedinstveno planiranje proizvodnje i transporta za vreme rata, koji je i sada na snazi. Paralelno s industrijom i poljoprivredom ogromnu ulogu u savremenim ratovima igra transport. Lenjin je nazivao transport najvažnijim materijalnim faktorom rata koji ima prвostepen značaj ne samo za izvršavanje ratnih operacija nego i za snabdevanje Crvene armije.

U savremenim uslovima ne može se razmatrati i ocenjivati ekonomski potencijal bilo koje zemlje samo ponivou proizvodnje. Nije dovoljno samo izraditi tenkove, topove, municiju, već ih treba još na vreme doturiti trupama, radi čega je neophodan transport svih vidova koji radi kao satni mehanizam. Velike materijalne rezerve udaljene od potrošača, tj. oružanih snaga, ništa ne znače dok one ne budu prevezene i predate trupama.

Veliki značaj u oružanoj borbi ima takođe pitanje stvaranja neophodnih rezervi. »U ratu pobeduje onaj«, pisao je Lenjin, »koji ima više rezervi, više izvora snage, više istrajnosti u narodnim masama«.¹⁷⁾

Sada kada su se mogućnosti protivnika za dejstvo na ekonomski potencijal znatno povećale ne samo u upoređenju s periodom Građanskog rata nego čak i Drugog svetskog rata, značaj raznih materijalnih rezervi (kao i svih rezervi uopšte) postao je veći nego što je bio i u poslednjem ratu.

Na kraju, potrebno je ukazati na još jedan, kako nam se čini važan Lenjinov zahtev koji se odnosi na razvitak tehnike i naoružanja. Još 1918 godine, kada su Partija i vlada planirale mere za poboljšanje ratne proizvodnje, Lenjin je posebno ukazivao na neophodnost osvajanja u našim fabrikama stranih metoda ratne tehnike, ako su dobri, a takođe i razradu novih konstrukcija vlastitim

¹⁷⁾ V. I. Lenjin, *Dela*, knjiga 30 str. 55, sovjetsko izdanje.

snagama. Razume se da ovo nije rezultiralo iz toga što su konstrukcije ruske tehnike bile slabe. Mi smo imali mnogo izvrsnih modela domaće ratne tehnike koje su stvorili russki konstruktori i radnici još pre Prvog svetskog rata. Naprimjer, poljski top M 1902 godine smatran je u početku Prvog svetskog rata za najbolje lako oruđe na svetu; russka puška 6,79 mm nije bila prevaziđena po svojim osobinama u borbi; u to vreme je bio najsavršeniji bombarder »Ilja Muromjec« i dr. V. I. Lenjin zahtevao je od russkog vodilaca ratnih fabrika i konstruktora da stalno usavršavaju modele borbene tehnike kako poboljšanjem svojih konstrukcija, tako i putem pažljivog proučavanja svega onoga što daje naučna misao u inostranstvu.

U Lenjinovim uputstvima za snabdevanje Crvene armije za vreme rata najvažnije i najprincipijeljnije je uputstvo o koncentraciji maksimuma ratnog materijala na odlučujućim frontovima. Ovaj osnovni princip materijalno-tehničkog obezbeđenja oružanih snaga za vreme rata Lenjin je sam redovno sprovodio u život.

Takve su osnovne postavke V. I. Lenjina o pitanju uloge ekonomskog faktora u savremenim ratovima.

*

Iskustvo iz Drugog svetskog rata jasno je pokazalo ogroman značaj ekonomskog faktora u ratovima savremene epohe. Za vreme ovoga rata sve zaraćene kapitalističke zemlje proizvele su motore sa oko 2 milijarde konjskih snaga ukupno. Od toga broja je polovina otpala na aviomotore, oko 400 miliona konjskih snaga otpalo je na motore automobila, a ostatak — na motore tenkova, brodova, traktora itd. Kao što je poznato broj mobilisanih u Drugom svetskom ratu iznosio je do 110 miliona ljudi. Prema tome na svakog vojnika otpadalo je prosečno oko 20 konjskih snaga motora. Sada se zasićivanje oružanih snaga ratnom tehnikom produžava; opremljenost jedinica energetskim izvorima neprekidno raste, i na svakog vojnika sada otpada znatno više konjskih snaga motora nego što je to bilo za vreme Drugog svetskog rata.

Ovi podaci govore o tome da su u poslednjim ratovima troškovi materijalnih sredstava za vođenje oružane

borbe rasli znatno brže nego troškovi za izdržavanje ličnog sastava vojske. A ova okolnost sa svoje strane pokazuje porast zavisnosti načina vođenja rata od privrede države koja stvara ta materijalna sredstva.

Razvoj proizvodnih snaga u prvom periodu postojanja kapitalizma pomogao je povećanju razmera rata, čiji su politički ciljevi postavljeni sve šire. Obavezna vojna služba, znatan brojni porast vojske, razvitak tehnike, pojava železnice, telegraфа, bezdimnog baruta, brzometne artiljerije, parnih brodova ratne mornarice itd., — sve je to vršilo jak uticaj na metode vođenja rata. Naročito su železnice povećale strategiske mogućnosti zaraćenih zemalja. U XIX veku sve su države intenzivno razvijale izgradnju železnica.

U Rusiji je izgradnja železnica počela u drugoj četvrtini XIX veka. 1852 godine puštena je u eksploataciju železnička pruga Petrograd — Moskva, kojom su za vreme Krimskog rata slate trupe, ratna tehnika i municija u južne rejone zemlje.

Početkom Krimskog rata u Rusiji su radile samo carsko-selska (Petrograd — Carsko Selo), varšavsko-bečka i petrogradsko-moskovska železnička pruga, sa ukupnom dužinom 1.047 km.

Pruge nisu dopirale do vojišta na Dunavu i na Krimu. Pošto je vrlo mnogo trupa i tereta upućivano iz rejona prestonice na Krim, moskovska železnica je ipak odigrala važnu ulogu. Ona je omogućila da se vreme prevoza na Krim skrati i da se smanji daljina kretanja jedinica peške, a takođe i transport tereta kopnenim putevima. 1853 godine bilo je prevezeno iz Petrograda u Moskvu radi daljeg prebacivanja na vojište 84.500 ljudi i 14.000 konja, 1854 godine — 209.000 ljudi i 19.000 konja, a sledeće godine 235.000 ljudi i više od 16.000 konja.

Ipak Rusija nije imala dovoljno železnica. Francuski inženjer Perdone (Perdonnet) je pisao: »Rusija ima, srećom za zapadne države, manje železnica nego Francuska. Između Petrograda i Moskve postoji železnička pruga. Po ovoj pruzi prevezeno je za vreme Krimskog rata oko 580.000 vojnika. Ali od Moskve je mogućna veza s jugom samo kopnenim ili unutrašnjim plovnim putevima. Treba

da sebi čestitamo što Rusija nije imala na raspolaganju ovo strašno oružje» (tj. železnice — *prim. autora*).

90-tih godina u Rusiji je počela da se gradi velika sibirска železnica.

Strategiski planovi počeli su da utiču na izbor trasa i na tempo izgradnje železnica. Početkom XX veka Nemačka, ugrožavajući dominaciju Engleske na Bliskom Istoku, pristupila je izgradnji bagdadske železnice. Evropa i Azija, Amerika i Afrika počele su da se pokrivaju mrežom železnica. Železnička tehnika se usavršavala, nosivost voznog parka se povećala, lokomotive su postale jače, vozovi teži; naglo se povećavala propusna moć pruga. Sve se ovo u znatnoj meri odrazilo na sve grane vojne delatnosti. Strategija je dobila mogućnost da brzo koncentriše velike mase trupa i da ih blagovremeno snabdeva. Gustina železničke mreže i njen raspored počeli su da utiču na sastavljanje planova početnih operacija i na strategiske planove u toku rata. Štaviše, izgradnja pojedinih železničkih magistrala izvođena je samo na osnovu zahteva strategije.

Početkom Prvog svetskog rata Nemačka i Austro-ugarska imale su, osim pretežnog broja magistralnih pruga, još i rokadnu prugu koja je vodila duž granice s Rusijom, čega nije bilo s ruske strane. Imajući ovu rokadnu liniju nemački blok raspolagao je očiglednom prednošću pred Rusijom u koncentraciji i razvoju jedinica. Železnička mreža Rusije izostajala je za nemačkom i u tehničkom pogledu. U Nemačkoj i Austro-ugarskoj početkom rata 60% sve mreže bile su pruge sa duplim kolosekom, dok u Rusiji svega 27%.

Nemačka vojska je po planu završavala koncentraciju i razvoj na istočnim granicama zemlje 13-tog dana mobilizacije, austro-ugarska vojska 16-tog dana. Da bi se ruska vojska mogla koncentrisati u roku koji je blizak gore ponutim, bilo bi potrebno da se izvrše prevoženja železnicom u obimu 4.000 ešelona za 8 dana, tj. da se dnevno ukrca i iskrca po 500 ešelona. Stvarna propusna moć ruskih železnica na zapadu nije bila veća od 223 ešelona za 24 časa.

Pomorske države trošile su ogromna sredstva za usavršavanje pomorskog transporta. Umesto drvenih brodova počele su da grade metalne. Povećavala se tonaža brodova, povećavala se brzina i sigurnost prevoženja morem, što je takođe odigralo veliku ulogu u razvitku strategiskih mogućnosti.

Krajem XIX i početkom XX veka u vezi s brzim razvitkom proizvodnih snaga naglo su porasle mogućnosti proizvodnje svih vrsta ratne tehnike za oružane snage, koje su bile odmah iskorišćavane za razvitak ratne veštine. Pojava čelika dobrog kvaliteta, a takođe i bezdimnog baruta odmah je bila iskorišćena za znatnu proizvodnju novih artiljeriskih oruđa i oklopa. Skoro u svim kapitalističkim zemljama bila je uvedena u naoružanje brzometna artiljerija.

1895 godine pronalazač radija A. S. Popov prvi put je predao radiotelegram. Razume se da je takvo sredstvo veze koje je mnogo obećavalo moralo biti iskorišćeno u vojsci. Uskoro je u Rusiji pristupljeno formiraju 1 i 2 sibirske »varničarske« (radiotelegrafske) čete. Iako u to vreme domet radiostanica nije bio veći od 80 km, ipak je takva veza već mogla da služi kao strategisko sredstvo veze.

U Rusko-japanskom ratu i uskoro posle njega u vojskama su se pojavile razne ratne mašine, novi tipovi oružja, naprimjer takvi kao što su mitraljez i brzometno artiljerisko oruđe. U trupne jedinice počeo je da se uvodi automobil. Još pre Prvog svetskog rata bio je usvojen u naoružanje vojski avion, a u toku toga rata prvi put se pojavio na bojištu tenk — borbena mašina s velikom budućnošću. Masovna primena ovih i mnogih drugih mašina u Prvom svetskom ratu udarila je temelj širokoj motorizaciji i mehanizaciji vojske. Mašine su postale važan elemenat u borbenim porecima jedinica.

Usled ovoga uticaj ekonomskog faktora na karakter ratova i na metode njihovog vođenja, koji je uvek bio odlučujući, u epohi imperijalizma primio je izrazitije forme, postao je neposredniji i sveobuhvatan.

Uloga ekonomskog faktora naročito je porasla s pojavom višemilionskih vojski, zasićenih ogromnom količi-

nom nove ratne tehnike. Ratovi su zahtevali od privrede ogromno naprezanje i odgovarajuću pripremu još za vreme mira radi obezbeđenja raznih materijalnih sredstava za oružanu borbu. Ovim su se pojačali veza i uzajamni uticaj rata i privrede. Dovoljno je da se kaže da je 1917 godine u proizvodnji neophodnoj za vođenje rata bilo zaposleno industrijskih radnika: u Nemačkoj — 58,3%, u Rusiji 76%, u Francuskoj 57%, u Italiji 64,2%, u Engleskoj 46% i u SAD 31,6%.

U Prvom svetskom ratu naglo se povećala potrošnja tehničkih borbenih sredstava. Glavne zemlje koje su učestvovale u ovom ratu proizvele su više od 180.000 aviona, 150.000 artiljeriskih oruđa, više od 1 miliona mitraljeza, 1 milijardu artiljeriskih i oko 35 milijardi pešadijskih metaka. Tenkovi su se prvi put pojavili na frontu 1916 godine, a već krajem rata industrija država Antante proizvela ih je više od 9.000.

Ogromna potrošnja materijalnih sredstava u ratu zahtevala je veliko naprezanje narodne privrede. I samo postojanje relativno visokog ekonomskog potencijala omogućilo je zaraćenim državama da snabdevaju svoje oružane snage takvom velikom količinom ratne tehnike.

Za vreme Drugog svetskog rata potrebe višemilionskih vojski porasle su još više, i industrija zemalja — učesnica rata, dala je trupama znatno više borbenih mašina i materijalnih sredstava nego u Prvom svetskom ratu. Tako su, naprimjer, 1941—1944 godine glavne zaraćene države proizvodile prosečno godišnje: oko 130.000 aviona, više od 91.000 tenkova, do 350.000 artiljeriskih oruđa svih vrsta (osim tenkovskih), 160.000 minobacača, više od 1,660.000 mitraljeza itd.

U savremenim ratovima oružane snage trpe u borbi ogromne gubitke u materijalu i naoružanju. Tako je na sovjetsko-nemačkom frontu neprijatelj izgubio za prve tri godine rata do 70.000 tenkova, 60.000 aviona, i više od 90.000 oruđa. Naše su jedinice u istim godinama izgubile 49.000 tenkova, više od 30.000 aviona i 48.000 oruđa.

Narodna privreda SSSR za vreme Velikog otadžbinskog rata ne samo da je potpuno nadoknađivala sve gu-

bitke na vojištima, nego je u sve većim i većim količinama davalova Sovjetskoj armiji sva neophodna materijalna sredstva. Komunistička partija i sovjetska vlada provodeći gigantski organizatorski rad u pozadini, umeli su da brzo usmere sve izvore našeg ekonomskog potencijala na široko razvijanje ratne proizvodnje. Zahvaljujući ovome, Vrhovna komanda je dobila mogućnost da izvodi napadne operacije najkrupnijih razmera čiji je rezultat bio razbijanje nemačko-fašističke vojske i kapitulacija Hitlerove Nemačke.

U savremenim uslovima još se više ispoljava zavisnost sredstava i metoda vođenja rata od načina proizvodnje i nivoa razvoja proizvodnih snaga. Sada se takođe sve više ispoljava uzajamni uticaj fronta i pozadine, ratne veštine i ekonomskog faktora.

Masa mašina u oružanim snagama i brojni porast ovih poslednjih uslovi su primenu novih metoda vođenja rata, metoda koji odgovaraju karakteru savremenih rata. Značaj ekonomskog faktora i njegov uticaj na ratnu veštinu još su više porasli. Nova vojna tehnika zaštićena jakim oklopom, postala je vanredno pokretna; ona je povećala snagu udara, dozvolila je da se trupama postavljaju dublji zadaci. Porastao je i tempo napadnih operacija. Povećanje zamaha i tempa operacija povuklo je za sobom povećanje zahteva narodnoj privredi zemlje u oblasti proizvodnje i dostavljanja na vojni prostoriju oružja, municije i transportnih sredstava, kao i svih vrsta prehranbenih artikala i opreme za trupu.

Kao što je poznato, ljudi su uvek vodili ratove oružjem. Međutim, u XVIII i XIX veku brojno stanje vojski velikih država nije bilo veće od nekoliko stotina hiljada ljudi, a njihova glavna vrsta oružja bilo je pešadijsko oružje. Potrebe u oružju i municiji pokrivale su se uglavnom iz mobilizacijskih rezervi, stvorenih još za vreme mira, i iz tekuće proizvodnje vojne industrije. U savremenim uslovima rezerve oružja, materijala i municije stvorene za vreme mira potroše se vrlo brzo, već u toku prvih ratnih meseci. Sada su oružanim snagama potrebne velike količine najrazličitijih sredstava ratne tehnike, municije, goriva, odeće itd. za početno snabdevanje i, što

je najvažnije, za popunu njihovog utroška i velikih gubitaka za vreme borbenih dejstava.

U savremenim ratovima pobeda se kuje ne samo na bojištima, nego i u industriskim preduzećima. Oružane snage, ma kako da su dobro obučene i tehnički opremljene, ne mogu u savremenom ratu same da odluče ishod borbe bez aktivne podrške stanovništva cele zemlje, bez sistematskog i planskog obnavljanja materijala i obezbeđenja trupe svim što je neophodno za borbena dejstva. Vojna moć države je funkcija stanja ekonomskog potencijala i društveno-političkog uređenja.

Šta je ustvari ekonomski potencijal? Intenzitet i zamah rata u celini dobrim su delom određeni ekonomskom snagom zaraćenih zemalja. Da bi se blagovremeno i potpuno obezbedile sve potrebe oružanih snaga, privrede zaraćenih država treba da se reorganizuju saobrazno zahtevima rata. Neophodan je neprekidan i uskladen rad svih najvažnijih industriskih grana, saobraćaja i poljoprivrede, a takođe i široka mobilizacija svih ekonomskih izvora zemlje i njihovo racionalno iskorišćenje. U isto vreme potrebno je da se industrija svakodnevno snabdeva sirovinama, naročito njihovim najvažnijim vrstama — takozvanim strategiskim sirovinama, a vojska i stanovništvo hranom i najneophodnjim stvarima.

Za zadovoljenje svih ratnih potreba cela se privreda prevodi na ratni kolosek, zato što vojna industrija nije u stanju da sama obezbedi proizvodnju ratne tehnike u ogromnim količinama. Cela narodna privreda, u prvom redu teška industrija, određuje stanje ekonomskog potencijala zemlje a u isto vreme i mogućnosti ratne proizvodnje. Da bi se omogućila masovna proizvodnja ratnog materijala potrebne su snažne baze metalurgije i goriva, svestrano razvijena izrada mašina radilica i mnoge druge industriske grane, a takođe i energetska baza i saobraćaj koji dobro funkcioniše. Za masovnu proizvodnju aviona, tenkova, artiljeriskih oruđa, brodova, municije itd. potrebni su, osim kapaciteta brodogradnje, vazduhoplovne, tenkovske, i ostalih grana industrije, još i čelik, bakar, olovo, cink, aluminijum i drugi metali kao što su uran, berilijum, tantal i niobijum; potrebna je takođe i nafta,

kameni ugalj, elektroenergija i niz drugih sirovina mineralnog i biljnog porekla.

Da bi se u savremenim uslovima rat uspešno vodio, zemlja treba da ima visoko razvijenu privrodu. Njene mogućnosti za masovnu proizvodnju desetina hiljada vrsta artikala za snabdevanje oružanih snaga pretstavljaju jedan od najvažnijih faktora za postizanje uspeha u savremenim ratovima. Za trinaest predratnih godina Komunistička partija je koncentrisala napore našeg naroda za izvršenje Lenjinovog plana industrijalizacije zemlje, za forsiranje razvitka sredstava proizvodnje. I samo je ova politika bila pravilna. Da to nismo uradili, ne bismo uspeli da izborimo pobedu u Velikom otadžbinskom ratu.

Teško je proceniti ulogu ekonomskog potencijala u savremenim ratovima. Ipak, kao i pre, ishod oružane borbe odlučuju ljudi. Ali ako je ranije osnova borbenog poretka trupa bio čovek sa svojim ručnim oružjem, to sada tu osnovu pretstavlja čovek, koji je savršeno ovладao komplikovanom ratnom tehnikom koju mu daje industrija i privreda.

*

Šta ulazi u pojam »ekonomski potencijal«?

Kao što je gore rečeno, u ratovima imperijalističke epohe, borbeni poreci trupa zasićuju se do krajnje granice mašinama. Zbog toga proizvodnja — koja obezbeđuje oružane snage ovim mašinama, oružjem, municijom, transportnim sredstvima, lični sastav, svim vrstama prehranbenih artikala i odeće — ima da odigra veliku ulogu u ratu. Prema tome, jedan od pokazatelja ekonomskog potencijala jeste mogući nivo proizvodnje ratne tehnike, oružja, municije i svih mnogobrojnih artikala za snabdevanje trupa, nivo proizvodnje mašina radilica, opreme, mašina, materijala, tj. svega onoga što je potrebno za obezbeđenje rada industrije, saobraćaja i poljoprivrede.

Međutim, bilo bi nepravilno prilaziti proceni ekonomskog potencijala samo sa kvantitativne strane. Ekonomski potencijal se sastoji iz kvantitativnih i kvalitativnih pokazatelja. Neosporno, proizvodni kapaciteti industrije avi-

ona, tenkova, automobila itd. koji su sada dostignuti — vrlo su važni pokazatelji ekonomskog potencijala.

Ali nije manje važan ni njegov kvalitativni karakter. Uzmimo ovaj primer. Početkom Velikog otadžbinskog rata na proizvodnju aviona Pe-2 trošilo se 25.300 radnih časova, tenka T-34 — 8.000, diviziskog topa — 2.200, a 1943 godine trošilo se: za izradu aviona Pe-2 13.200, tenka T-34 3.700, diviziskog topa — 600 radnih časova, tj. na istoj opremi, za isto vreme, ali pri boljoj organizaciji rada i intenzivnije proizvodnji, naši radnici su umesto jednog aviona i tenka počeli da daju dva aviona i dva tenka, i čak tri diviziska topa. I to u najteže vreme za našu narodnu privredu! Radni heroizam radnika u pozadini, kao i heroizam boraca na frontu, postao je masovan. Tako, u vazduhoplovnoj industriji broj radnika koji su premašivali normu za dva i više puta iznosio je 23%, u proizvodnji mašina radilica 25%, u preduzećima minobacačkog naoružanja 21,5% itd. Pre rata novi tipovi artiljerijskih oruđa osvajani su za godinu i po dana, a za vreme rata za tri meseca. Dok je u predratnim godinama visoka peć puštana u pogon u roku od dve godine od početka izgradnje, u ratnim godinama puštana je u roku od sedam do devet meseci.*)

Porast produktivnosti rada je prema tome bitan pokazatelj ekonomskog potencijala koji u osnovi zavisi od socijalno-ekonomskog uređenja države, moralno-političkog stanja ljudi koji rade u narodnoj privredi i nivoa mehanizacije procesa proizvodnje.

Pri oceni stanja ekonomskog potencijala treba imati u vidu i takve pokazatelje kao što je sposobnost za brzu mobilizaciju svih grana narodne privrede za ratne potrebe i da se dobro iskoriste ekonomski izvori. U savremenim uslovima jedna zemlja se ne može smatrati za potencijalno jaku ako rokovi razvitka ekonomskog potencijala ne odgovaraju vojnopolitičkoj situaciji. Kao što je poznato, u našoj zemlji je preorientacija industrije na ratno stanje 1941 godine bila u osnovnom izvršena za tri do četiri meseca; fabrike koje su bile evakuisane na istok već počet-

*) Vidi članak od Žerardoa *Aktivnost, aktivnost, brzina!* na str. 348 ove knjige. — Prim. red.

kom 1942 godine počele su da daju proizvodnju, dok je prevođenje industrije na ratni program u SAD i u Engleskoj trajalo godinu i po do dve godine.

Brza i svestrana mobilizacija svih ekonomskih izvora zavisi u prvom redu od privrednog sistema zemlje. Struktura i organizacija narodne privrede jeste osnovni kvalitativni pokazatelj ekonomskog potencijala. Naš planski socijalistički privredni sistem u tom pogledu ima ogromne prednosti pred kapitalističkim privrednim sistemom.

Sposobnost narodne privrede SSSR da brzo i na velikoj dubini mobiliše svoje izvore pokazala se vrlo jasno za vreme Velikog otadžbinskog rata. Bez obzira na gubitak celog niza najvažnijih ekonomskih rejona u početku rata, naša Partija i vlada umele su da brzo organizuju ratnu proizvodnju na istoku i da time stvore strategiji mogućnost da široko razvije ratne operacije.

Znači da pri upoređivanju vojne moći raznih država ne možemo prosto upoređivati kvantitativne pokazatelje nivoa proizvodnje kao što često rade buržoaski vojni funkcioniери и ekonomisti. Tako je u SAD nedavno izašla knjiga *Tendencija ekonomskog razvitka*. U njoj se upoređuju ekonomske mogućnosti zemalja Atlantskog pakta s ekonomskim mogućnostima naše socijalističke države i zemalja narodne demokratije. Upoređenje se vrši samo po liniji kvantitativnih pokazatelja, nikako se ne uzima u obzir kvalitativna strana narodne privrede koja proističe iz ekonomske organizacije zemlje. Ali je važna ne samo kvantitativna, nego i kvalitativna strana ekonomskog potencijala. Jednovremeno sa kvantitativnim pokazateljima treba izučavati i uslove privrednog razvitka, uslove organizacije privrede.

Veoma bitan pokazatelj ekonomskog potencijala jeste postojanje u zemlji dovoljnih nalazišta glavnih vrsta mineralnih sirovina, naročito strategiskih, nivo ekstraktivne industrije a takođe i nezavisnost ili zavisnost od uvoza za vreme rata. Uvoz za vreme rata, naročito pomorskim komunikacijama, pretstavlja prilično osetljivo mesto u privredi.

Za davanje suda o jačini ekonomskog potencijala veliki značaj ima takođe nivo razvitka transporta i stanje

poljoprivrede, kao izvora snabdevanja oružanih snaga i stanovništva hranom, a lake industrije sirovinama.

Odlučujući faktor pri oceni ekonomskog potencijala jeste čovek, kao glavna proizvodna snaga društva, broj i sastav stanovništva. Ali se čovek ne može odvojiti od njegove svesti, od njegovih težnji i nada. Broj stanovništva, njegov kulturni nivo, njegov odnos prema radu, prema vladinoj politici, prema svojim oružanim snagama — sve se to takođe jako odražava na stanje ekonomskog potencijala.

Na taj način, mi u osnovne elemente koji čine pojam »ekonomski potencijal« uvrstavamo: broj stanovništva uzimajući u obzir njegov kulturni nivo i moralno-političko stanje; privredni sistem; kapacitete teške industrije, produktivnost rada i tendencije njenog razvoja, postojanje korisnih ruda, stepen zavisnosti od spoljne trgovine; gustinu i pravce protezanja svih komunikacija; nivo razvitka poljoprivrede i specijalizaciju njene proizvodnje; moguće rokove mobilizacije svih grana narodne privrede; dubinu korišćenja ekonomskih izvora; stanje materijalnih rezervi u zemlji.

Savremeni ratovi su surova provera snage ekonomskog potencijala, njegove mogućnosti da obezbedi zemlju svim što je neophodno za uspešno vođenje oružane borbe. Za vreme Velikog otadžbinskog rata naš je socijalistički privredni sistem dozvolio da se brzo usmeri sva ekonomска snaga države na zadovoljenje potreba rata, na odlučujuće uništavanje neprijatelja. Iskustvo iz ovog rata u oblasti realizacije ekonomskog potencijala daje dragocene podatke za ocenu naših mogućnosti u slučaju izbijanja novog rata, ukazuje na one osnovne puteve kojima treba da ide dalje učvršćivanje odbrambene sposobnosti naše otadžbine, izgradnja snažne osnove za materijalno-tehničko snabdevanje oružanih snaga. Stalno proučavanje ekonomskih mogućnosti svoje zemlje daje višim organima vojne uprave podatke za procenu sredstava koje će biti na raspolaganju za vođenje borbenih dejstava, podatke o mogućnom zamahu ovih dejstava u početnom i u kasnijim periodima rata, o rokovima za početak strategiskih operacija. Brižljivo proučavanje ekonomskog potencijala

i upoređenje mogućnosti zemlje s potrebama oružanih snaga u ratno doba dozvoljava da se postavi pitanje razvijanja jedne ili druge ratne proizvodnje, o izgradnji novih komunikacija itd.

Za vreme mira ekonomski potencijal treba da bude najracionalnije iskorišćen za izgradnju oružanih snaga (utvrđivanje udela vidova oružanih snaga, njihovo tehničko opremanje i dr.), a za vreme rata — za efikasno vođenje borbenih dejstava. U vezi s ovim, pitanja privrede koja interesuju vojnu nauku vrlo su raznolika. Sada pitanje izgradnje oružanih snaga, pripreme ove ili one države za rat i pitanje vođenja rata ne mogu biti odvojena od ekonomskih pitanja. Još više, između vojne i ekonomске teorije i prakse treba da bude najtešnji kontakt, najtešnja saradnja.

U savremenim uslovima vrlo je važno proučavanje ekonomskog potencijala onih imperijalističkih država koje se spremaju da povedu nov agresivni rat. Ovo, s jedne strane, daje materijal za zaključke o njihovoj sposobnosti da vode oružanu borbu (njen zamah, rokove za razvoj ratnih operacija, ideo jednog ili drugog vida oružanih snaga itd.), a, s druge strane, otkriva jake i slabe strane njihove privrede, što, zatim, ako ipak otpočne rat, treba da nađe odraza u planovima oružanog napada na njihov ekonomski potencijal. Izvanredno veliki značaj privrede u savremenim ratovima doveo je do toga da su privredni objekti, uglavnom industrijski i saobraćajni, postali ciljevi oružanog napada. Pri znatnom slabljenju agresora u ekonomskom pogledu smanjuje se jačina njegovih oružanih snaga, sužavaju se strategiske mogućnosti, što se sve u konačnom rezultatu odražava na ishod rata.

Neophodnost slabljenja ekonomskog potencijala neprijatelja svim mogućim sredstvima oružane borbe jeste jedna od najvažnijih zakonitosti savremenih ratova. Crećeći materijalne snage iz svoje privrede, strategija često razmatra važne ekonomске rejone protivnika kao neposredne ciljeve ratnih dejstava. Materijalna dobra velikih razmera, koja čine znatan deo ekonomskog potencijala neprijatelja, nesumnjivo će biti cilj strategiskih operacija oružanih snaga.

Vođenje savremenih ratova mnogo se komplikovalo. Sad se ratovi vode na ogromnim teritorijama, oni su dobili interkontinentalan karakter. Zato je značaj ekonomskog faktora u ovakvom ratu neizmerno porastao. Visok nivo harmoničnog razvjeta proizvodnih snaga zemlje, i u prvom redu teške industrije, jeste osnova ratnog potencijala države. Ipak to ne treba shvatiti tako da tok i ishod rata u celini i potpuno zavise samo od razvjeta privrede, da se uspeh borbenih dejstava obezbeđuje samo nivoom proizvodnje. Ekonomski snaga zemlje koja potpuno obezbeđuje materijalne potrebe planova strategiskih operacija koje treba realizovati jeste vrlo važan ali ne i jedini uslov za postizanje pobeđe. Razume se da rat i vojna delatnost pre svega zavise od objektivnih ekonomskih i socijalno-političkih uslova života društva. Međutim, kako u ratu učestvuju milioni ljudi, njihova svest i volja, njihova ideologija, njihov odnos prema politici svoje vlade u znatnoj meri utiču na tok rata.

Uporedo s bazom, to jest ekonomskim uređenjem društva na datom stepenu njegovog razvjeta, na metode vođenja rata utiče prema tome i nadgradnja čija je uloga u životu društva uvek aktivna.

F. Engels u svom pismu J. Blohu od 21 septembra 1890 pisao je da je osnovna snaga, koja utiče na tok istorijske borbe, privreda, ali bitan uticaj pokazuju i razni momenti nadgradnje, među kojima su i »političke, pravne i filozofske teorije«. Odavde između ostalog izlazi da se i teorija ratne veštine, kao jedna od formi društvene svesti, takođe odražava na praksi vođenja rata. Razume se, da se ratna veština razvija u osnovi u skladu s nivoom privrede zemlje; ona bazira na mogućnostima nauke, industrije, transporta, poljoprivrede itd. Ali na njen razvoj utiče i društvena svest stanovništva, njegov kulturni nivo, moralno-političko stanje vojske, i nacionalne specifičnosti.

Moral vojske uvek je igrao ogromnu ulogu u oružanoj borbi. »U svakom ratu«, pisao je V. I. Lenjin, »pobeda u konačnom rezultatu uslovljena je stanjem duha tih masa koje na bojištu prolivaju svoju krv«.¹⁷⁾

¹⁷⁾ V. I. Lenjin, *Dela*, knjiga 31, str. 115, sovjetsko izdanje.

Za vreme rata zemlja koja u njemu učestvuje snabdeva front ne samo svim neophodnim sredstvima za vođenje borbe; ona upućuje na front i masu ljudi a zajedno s njima prenosi one ideje i nade sa kojima narod živi. Njegovo moralno-političko stanje neposredno se odražava na moral vojske. Moral trupa koji stvara narod dobio je sada veliki značaj zato što su savremene vojske postale masovne i ratove sada vode narodi. I koliko god bi buržoazija htela da ima malu, specijalno odabranu u interesu vladajuće klase, profesionalnu vojsku, naoružanu do zuba svim borbenim tehničkim sredstvima, ona ipak mora pozivati u vojsku »nepouzdane« elemente iz narodnih masa. Vojske imperijalističkih država popunjavaju se masama ljudi tesno vezanih s pozadinom gde se vodi oštra klasna borba. I ove klasne protivrečnosti postaju karakteristične za vojsku. Odražavajući nepomirljive protivrečnosti buržoaskog društva, oružane snage kapitalizma, prema tome, ne mogu imati tako visok moral kao oružane snage socijalističke države, gde nema antagonističkih protivrečnosti, gde vojska i narod pretstavlju jedinstvenu celinu.

Još za vreme Građanskog rata u SSSR J. V. Staljin pokazao je činioce od kojih zavisi moral jedne vojske. U članku »Novi pohod Antante na Rusiju« on je isticao, da najviši moral ima ona vojska čija je pozadina homogena u klasnom pogledu. Međutim, istrajnost trupa može biti i pri klasno nehomogenoj pozadini ako je ovakva pozadina prožeta osećanjem nacionalnog jedinstva, a klasne suprotnosti još nisu tako jake da razbiju ovo jedinstvo.

Stanje pozadine zemlje i moralni duh njenih oružanih snaga nerazdvojno su među sobom vezani. Stanje pozadine zemlje odražava se, kao sunce u kapljici vode, u svakom borcu, stvarajući u celini moral vojske i mornarice. I oba ova faktora — stanje pozadine i moral vojske — zasnivaju se na društveno-ekonomskom uređenju države, na načinu proizvodnje.

U nekim uslovima moralni faktor u ratu može imati čak i preovlađujući značaj. Pravilno ceneći moralni faktor, strategija može dovesti do pobeđe trupe koje su materijalno znatno gore snabdevene nego trupe neprijatelja. Zato nije čudno što je za vreme strane vojne intervencije

i Građanskog rata strategija proletarijata koji je došao na vlast, oslanjajući se isključivo na visoki moral trupa koji su stvorili narod i pravedni ciljevi rata, zadobijala pobjede. Pošavši u odbranu tekovina socijalističke revolucije, Crvena armija uništila je snage intervenata i belogardejaca koje su bile znatno bolje naoružane i materijalno obezbeđene. Napomenućemo da je nizak ekonomski potencijal koji je sovjetska vlada nasledila od carske Rusije, a koji je znatno potkopan u Prvom svetskom ratu, bio znatno manji od ekonomskog potencijala zemalja Antante koje su obilno snabdevale svim što je neophodno za borbeno dejstva ne samo svoje trupe nego i trupe carskih generala. Računajući na njihovo moralno-političko stanje, jedinicama Crvene armije postavljeni su tako ozbiljni zadaci, kao što je juriš na Perekop, zauzeće Kronštata i drugi, koji su bili sjajno izvršeni bez obzira na nadmoćnost protivnika u oružju i tehnicu.

Moralne mogućnosti naše zemlje pokazale su se s neviđenom silom za vreme Velikog otadžbinskog rata. Oslanjajući se na jaku pozadinu, zadahnuti oslobodilačkim ciljevima rata sovjetske oružane snage pokazale su masovni herojizam na bojištima. Savladavši nečuvene teškoće ovog rata, one su odnele pobedu nad najjačom vojskom imperialističkih država.

Intervencija u Koreji koju su otpočele 1950 godine SAD, nije donela pobedničke lоворike. Bez obzira na kvantitativnu nadmoćnost privrede SAD nad privredom Severne Koreje, ishod rata nije bio takav kakav su očekivali vladajući krugovi SAD. Rat u Koreji bio je među američkim vojnicima nepopularan. Međutim, vojnici i oficiri Korejske narodne armije i kineski dobrovoljci koji su vodili pravedan rat protiv agresora bili su puni volje za pobedom.

Visok moral video se takođe i kod egipatskih trupa koje su se borile protiv englesko-francusko-izraelske agresije u zoni Sueskog kanala 1956 godine.

Sovjetska strategija uvek je vodila računa o moralu kako svojih oružanih snaga, tako i oružanih snaga protivnika. Međutim, nije dovoljno ako se samo vodi računa. Strategija ima punu mogućnost da utiče na stvaranje vi-

sokog morala u svojim oružanim snagama. Razume se, da ona radi toga mora imati jasnu pretpostavku o izvorima koji drže moral vojske. U vezi s ovim, strategija u savremenim uslovima stalno će se sudarati s neophodnošću da proučava niz ekonomskih pitanja i podataka koji se neposredno odražavaju na moralno-političko stanje naroda i tim samim utiču na moralne kvalitete oružanih snaga.

Pobeda u ratu zavisi od stanja i razvijenosti mnogih faktora. Među njima je odlučujući, kao što smo pokazali, nadmoćnost u društveno-ekonomskom uređenju. Ne malo važan značaj ima i vojni potencijal zemlje.

U pojam »vojni potencijal« spada količina i kvalitet oružanih snaga, ona sredstva koja se koriste za vođenje borbenih dejstava, a takođe i brzina mobilizacije, koncentracije i razvoja oružanih snaga.

Sada, kada su neizmerno porasle mogućnosti dejstava iz vazduha na celu neprijateljsku teritoriju, protivvazdušna odbrana stekla je važan značaj i njeno stanje je bitan elemenat vojnog potencijala.

Kao elemenat vojnog potencijala može se takođe smatrati i stanje pripreme budućih vojničkih prostorija, kvalitet i realnost razrade planova za vođenje oružane borbe.

Najvažniji je elemenat vojnog potencijala ratna veština. Razmotrimo detaljnije ovaj elemenat.

Poznato je da je nivo razvijenosti ratne veštine igrao ogromnu ulogu u svim prošlim ratovima. Međutim, i u sadašnje vreme stanje ratne veštine nije manje važno nego ranije. Istaknute vojskovođe sveta pridavale su u svoje vreme odlučujući značaj stanju ratne veštine. Veliki ruski vojskovođa A. V. Suvorov stalno je težio da prevaziđe protivnika u pogledu nivoa ratne veštine, da suprotstavi njegovoj veštini svoju savršeniju veštinu. On je ne jedanput govorio da se ne ratuje brojem nego znanjem, potvrđujući ovu postavku svojom ratnom praksom. Visoko razvijena ratna veština koja više odgovara savremenim uslovima, nego ratna veština neprijatelja — to je velika prednost u oružanoj borbi. U istoriji ratova ima dosta primera kada je brojno manja vojska odnosila pobede nad brojnijom neprijateljskom vojskom zahvaljujući višem nivou ratne veštine, boljoj borbenoj obuci i uvež-

banosti jedinica. Čija je ratna veština viša, savršenija i bolje odgovara dатoj situaciji, taj će se naći u boljim uslovima u slučaju izbijanja rata i imaće više izgleda na pobedu.

Razmatrajući vojna pitanja, F. Engels je isticao da vojna moć države zavisi od nivoa njenog ekonomskog razvijanja. Na osnovu analize velikog istoriskog materijala on je pokazao kako je razvitak proizvodnje uticao na usavršavanje ratne tehnike i na promenu ratne veštine. Na osnovu svog istraživanja Engels je došao do zaključka da »naoružanje, sastav, organizacija, taktika i strategija zavise pre svega od postojećeg stupnja proizvodnje i od komunikacija«¹⁸⁾.

Ratna veština svake zemlje menjala se zavisno od njenih ekonomskih mogućnosti u datom vremenskom periodu i od socijalno-ekonomskog uređenja društva. Ratna veština robovlasničkog društva znatno se razlikovala od ratne veštine feudalizma, a ova je opet jako odudarala od ratne veštine u kapitalističkom uređenju. Štaviše, u procesu istoriskog razvijanja svake društveno-ekonomiske formacije ratna veština se menjala zavisno od razvijatka privrede.

Ratne veštine vojski raznih zemalja, ali iste društveno-ekonomiske formacije razlikovale su se jedna od druge. Razlozi za ovakvu razliku bili su: nivo ekonomskih mogućnosti ove ili one države, pravac razvijatka njene privrede, dostignuti stepen kulture, nauke, tehnike, a takođe i nacionalne osobine naroda.

Ekonomski faktor je, prema tome, osnovni faktor koji određuje razvitak ratne veštine. Stalno proučavajući, na odgovarajući način, ekonomске mogućnosti i puteve razvijatka privrede svoje zemlje, savezničkih zemalja i verovatnih protivnika, strategija samim tim dobija materijal za donošenje zaključaka o perspektivama i pravcima razvijatka taktike i operativke.

Takav je, ukratko, osnovni sadržaj pojmova ekonomskog, moralnog i vojnog potencijala koji u celini i odre-

¹⁸⁾ F. Engels, *Anti-Diring*, sovjetsko izdanje 1953 g., str. 156 (izdanje »Kulture« 1953 g., str. 198).

đuju mogućnosti oružane borbe. Sve ove potencijale treba svestrano razvijati i učvršćivati zato što baš oni, u njihovoj uzajamnoj vezi i uzajamnom uticaju, rešavaju ishod ratnih dejstava, a prema tome i rata u celini.

*

Ekonomski, moralni i vojni potencijal tesno su međusobno povezani. Oni su tako uzajamno povezani i tako aktivno utiču jedan na drugi da bi bila sholastika kada bi se pokušalo da se jedan od drugog tačno razgraniče i da se rasporede njihovi sastavni elementi »po fijokama«.

Neki elementi više spadaju u jedan, neki u drugi potencijal. Ima elemenata koji bezuslovno spadaju samo u jedan potencijal (nprimer, postojanje ruda — u ekonomski potencijal), ali takvih je malo. Većina elemenata može se bez bojazni uključiti u dva, pa i sva tri potencijala. Gore su bili navedeni *osnovni* elementi koji su, po našem mišljenju, najbliži baš tome potencijalu u čiji su sastav uključeni. Međutim, to nimalo ne isključuje njihov uticaj i na druge potencijale. Jer je nemoguće ispitati kakvu bilo pojavu ili suštinu predmeta, i na toj osnovi sastaviti odgovarajuću naučnu formulaciju, odvojeno od same prakse, od konkretno-istoriskog razvitka date pojave. Zato se ne mogu jedni ili drugi elementi, koji čine, nprimer, ekonomski potencijal, razmatrati izolovano od uticaja na druge potencijale.

Uzmimo, nprimer, naoružanje vojske. Razume se, pravilno bi bilo da se ono ubroji u vojni potencijal. Ali, da li bi bilo pogrešno smatrati naoružanje i kao elemenat ekonomskog potencijala? Po našem mišljenju, ne. Industrija proizvodi naoružanje; ratna veština ga najcelishodnije raspoređuje unutar oružanih snaga i najefikasnije upotrebljava u toku borbenih dejstava. Kako se proces proizvodnje ne može upoznati izvan potrošnje nego samo u njihovom dijalektičkom jedinstvu, tako se ni izrada naoružanja (konstrukcija, proizvodnja) ne može odvojiti od zahteva koji su joj postavljeni (u pogledu kvaliteta i kvantiteta). Razume se da se sve faze izrade naoružanja — od razrade zahteva za jednu ili drugu vrstu oružja do nje-

gove konstrukcije, do taktičko-tehničkih osobina i čak do masovne proizvodnje, — ispituju prvo posebno. Međutim, kada razmatramo naoružanje kao elemenat mogućnosti države za vođenje rata, to jest s tačke gledišta velike strategije, mi ga ne možemo razmatrati jednostrano, samo s gledišta ratne veštine ili samo s ekonomskog gledišta. Naoružanje, njegove količine i kvalitet biće s državnog gledišta elemenat i vojnog i ekonomskog potencijala.

Takođe nam izgleda da nije moguće oštro odvojiti ni elemente ekonomskog i moralnog potencijala jedan od drugoga. Primera radi uzmimo pitanje produktivnosti rada. To je pitanje od ogromne važnosti. Mogućnosti u oblasti produktivnosti rada zavise kako od ekonomskog, tako i od moralnog potencijala. Razume se, da je broj ljudi — glavne proizvodne snage društva — važan elemenat ekonomskog potencijala, ali sâm broj po sebi još sve ne odlučuje. Zar je moguće odvojiti čoveka od njegove svesti? Ma kakve uspehe da postigne nauka u zameni čoveka mašinom, svest čoveka ostaje, a to umnogome i određuje rezultate njegovog rada. Mehanički robot ne može da potpuno zameni čoveka, pa ma koliko poslova obavlja. Ali produktivnost rada nije rezultat samo ljudskog razuma, njegove fizičke snage i savršenstva maštine kojom on upravlja. Nesumnjivo, produktivnost rada u velikoj meri zavisi od materijalne zainteresovanosti ljudi (s društvenog i ličnog gledišta) za rezultate njihovog rada.

Za vreme rata na produktivnost rada naročito se jasno odražava odnos ljudi prema politici svoje vlade, prema ciljevima za kojima se ide u datom ratu, prema svojoj vojsci. Nikakvim merama: ni ličnom zainteresovanju, ni bilo kojim merama administrativne prinude nije moguće postići masovni radni heroizam sličan onome koji je vladao u našim zavodima i fabrikama, u našim kolhozima i sovhozima za vreme Velikog otadžbinskog rata. On izvire iz sovjetskog patriotizma, iz duboke svesti radnika, kolhoznika i umnih radnika o njihovom dugu pred otadžbinom.

Na taj način, o pobedi ne odlučuje, uzet posebno, ni ekonomski potencijal, ni moralne mogućnosti zemlje niti nivo razvitka vojnog potencijala. Uspeh borbenih dejstava

oni obezbeđuju zajedno, zato što su uzajamno povezani, utičući uzajamno jedan na drugi.

Ipak, uzajamni uticaj ekonomskog faktora i ratne veštine, osobito njenog sastavnog dela — strategije, još ne označava njihovu neposrednu međusobnu vezu. Ratna veština može i treba da utiče na razvitak pojedinih grana narodne privrede, postavljajući joj zahteve za obezbeđenje borbenih dejstava i stvaranje materijalne baze za vlastiti razvitak. Stvarajući materijalna sredstva neophodna za vođenje rata i privreda, sa svoje strane, utiče na ratnu veštinu, stavljući joj na raspolaganje nove i usavršene tipove naoružanja i ratne tehnike. Privreda može takođe da postavlja zahteve za zaštitu industrijskih objekata od neprijateljskih napada, za proširenje svoje sirovinske baze itd. Ali i pored sve uzajamne zavisnosti privrede i ratne veštine, između njih ne postoji neposredna veza. Privreda ne može da utiče neposredno na strategiju, operativku i taktiku, kao što ni ratna veština ne može uticati neposredno na puteve privrednog razvijanja.

Vojno rukovodstvo čak ni u socijalističkoj državi ne može postavljati zadatke narodnoj privredi, kao što ni organi koji rukovode privredom ne mogu neposredno postavljati zahteve vojnom komandovanju. Uzajamna veza i uzajamna zavisnost ratne veštine i privrede ostvaruje se kroz državnu vlast. Samo opštedržavno rukovodstvo, procenjujući unutrašnju i međunarodnu situaciju i predviđajući dalji tok događaja, određuje pravac razvitka narodne privrede i ratne veštine, postavljajući im zadatke, procenjujući zahteve i mogućnosti jednoga i drugoga.

Međutim, ovo se u punoj meri odnosi samo na socijalističku državu u kojoj planski privredni sistem pruža punu mogućnost da se razvija privreda u potrebnom smeru, vešto spajajući obezbeđenje potreba mirnodopske socijalističke izgradnje sa zadacima daljeg učvršćenja obrambene sposobnosti naše otadžbine.

U buržoaskoj državi zadatke strategije, kao najviše grane ratne veštine, takođe određuje državna vlast, ali plansko delovanje na privrednu zemlju u celini ovde nije moguće.

Buržoaski vojni rukovodioci teže da potčine privrednu strategiju, pokušavaju da postave zadatke neposredno privredi. Tako je bivši načelnik Generalštaba nemačko-fašističke vojske Halder pisao: »Savremeni rat je prerastao u bitku naroda koju odlučuje opšte *vojno* (podvukao autor) rukovodstvo u političkoj, ekonomskoj, duhovnoj i vojnoj oblasti«. Izgleda da Hitlerovi generali, koji smatraju da strategija treba da upravlja svim, pa i privredom, nisu ništa naučili ni iz Prvog ni iz Drugog svetskog rata.

Ne samo strategija, nego čak ni politika (političko rukovodstvo) ne može u buržoaskoj državi da rukovodi privredom zemlje. Ako i dolazi do izvesnog mešanja rukovodilaca buržoaske države u pojedina privredna pitanja, to se radi u interesu monopola koji u krajnjoj liniji daju pravac delatnosti vlade, pri čemu se često interesi jednih monopolističkih grupa ne slažu s interesima drugih, i tada se među njima razgara i konkurentska borba za pretežni uticaj u vladinim sferama, što jako ometa usklađivanje interesa strategije i privrede. »Uticaj« takve vrste na privrednu dobiju, naprimjer, oblik borbe među konkurenčkim kompanijama za dobijanje ratnih porudžbina koje obezbeđuju maksimalan profit, za iskorišćavanje stvorenih zaliha sirovina i goriva, za budžetska sredstva, za uvođenje u industrisku proizvodnju jednog ili drugog tipa naoružanja, za dobijanje državnih subvencija za izgradnju vojnih fabrika itd.

Zbog ovoga je za monopole potpuno prirodno nastojanje da zauzmu rukovodeća mesta u državnom aparatu. Naprimjer, za vreme Drugog svetskog rata u Engleskoj su u sve karike državnog aparata bili postavljeni štićenici velikih monopola. Tako je Endru Danken (Andrew Duncan), pretdsednik »Britanske federacije za gvožđe i čelik« bio upočetku određen za ministra trgovine, a zatim je zauzeo položaj ministra snabdevanja; Oliver Littleton (Oliver Littleton) direktor-dispečer »Britanske metalurgiske korporacije«, koji je prvo bio na dužnosti ministra snabdevanja, a marta 1942 postaje ministar novostvorenog Ministarstva ratne proizvodnje.

Analogna slika se videla i u SAD. I ovde su se predstavnici monopola, lično zainteresovani za profite, proturali na rukovodeće položaje u državnom aparatu sve do ministarskih. Poznati Forestal (Forrestal) u toku četiri godine pre rata bio je direktor banke »Dillon Read and Company«. Kad je postao ministar vojske, on je činio banchi velike »usluge«. Prezsednik »General Electric« Č. Edmund Vilzon (Ch. Edmund Wilson) rukovodio je u državnom aparatu ratnom proizvodnjom.

Slične pojave se događaju i posle rata. Prezimenjak Č. Edmunda Vilsona — Carls Edvin Vilson (Charles Edwin Wilson), bivši prezsednik kompanije »General motors« stoji na čelu Ministarstva odbrane SAD. Interesantan materijal u ovom pogledu objavio je Metju Džozefson (Matthew Josephson) u januaru 1956 u američkom listu »Nation« (Nejšn). U članku o militarizaciji SAD, navodeći izjavu komandanta pozadine američke vojske za vreme Drugog svetskog rata L. D. Kleja (Clay) o tome da je narodna odbrana »najveći posao koji je ikada video svet«, pisac je rekao: »Između direktora proizvodnih koncerna, koji se specijalizuju u proizvodnji za odbranu, i vojnih činovnika koji se bave nabavkom materijala, stvaraju se najtešnji poverljivi odnosi«. U drugom članku, pod naslovom »Era vlasti vojnika« pisac upozorava na to da se raspodela vojnih porudžbina vrši tajno na osnovu ličnih interesa. Tako su u toku dve i po godine (od januara 1953 do jula 1955) vojne porudžbine u ukupnoj sumi od 36,4 milijardi dolara gotovo u celini (94%) bile razdeljene između firmi »ne na osnovu otvoreno ponuđenih konkurenčkih cena, nego na osnovu tajnih procena, utvrđenih po dogovoru«.

Sve se to postiže zahvaljujući tome, što generalima i drugim vojnim licima monopolii unapred obećaju mesto s velikom platom posle prestanka njihove službe u vojsci. Od monopolija zavrbovani visoki vojni rukovodioci za vreme rada u Pentagonu iskorišćuju svoj uticaj za давање unosnih porudžbina »svojoj« firmi. Posle prestanka službe, radeći kod dotične firme, oni produžuju da je aktivno pomažu u dobijanju ogromnih profita, koristeći svoje stare veze.

Mnogo bivših generala i admirala radi na rukovodećim položajima u ratnoj industriji i u industriskim grana koje su s njom neposredno povezane — u crnoj metalurgiji, u industriji aluminijuma i u brodogradnji, u industriji materijala za vezu i elektronske opreme itd. Pisac navodi ceo spisak ovakvih generala i admirala. Među njima su: poznati general Omar N. Bredli (Bradley) — sada pretdsednik »Bulowa Research and Development Corporation«; general L. D. Klej (Clay) — direktor »General Motors« s platom više od 100.000 dolara godišnje; general G. Makartur (Macarthur) — pretdsednik »Sperry Rand« s platom većom od 100.000 dolara godišnje; general D. K. Maršal (Marshall) — konzultant »Panamerican Airways«; admiral Robert Kerni (Carny) — bivši načelnik štaba ratne mornarice, zauzima položaj direktora »Westinghouse Electric«; načelnik veza kopnene vojske SAD za vreme Drugog svetskog rata general Pinglz (Pingles) sada je direktor »Radio Corporation of America«.

Uticaj na privredu izražava se ponekad u takvim formama kao što je, naprimjer, »koncentracija industrije«, to jest prinudna likvidacija srednjih i malih firmi u interesu krupnih monopolija. Za vreme rata ovakve su se mere sprovodile tobož zbog nedostatka dovoljnih izvora radne snage, opreme i sirovina. U Engleskoj je sredinom 1943 godine na ovoj osnovi bilo zatvoreno više od 3.200 firmi, što je iznosilo oko $\frac{1}{3}$ svih firmi onih industriskih grana koje su bile podvrgnute prinudnoj koncentraciji. Rezerve sirovina, goriva, polufabrikata i oprema likvidiranih firmi bile su predate preduzećima monopolija.

Imperijalizam nije sposoban da planski i stalno deluje na ekonomski razvitak zemlje. Međutim, bila bi ozbiljna pogreška, ako bi se u ekonomskoj pripremi za rat glavnih imperijalističkih zemalja i uopšte u celoj njihovoj ratnoj privredi videle samo nesavladljive protivrečnosti i teškoće, samo slabosti. Takođe je nepravilno zamišljati da rukovodioci vlada imperijalističkih zemalja, vojni fuctioneri i vojno-naučni radnici ne proučavaju ekonomска pitanja u vezi s ratom, ne znaju kako i u kom smeru privreda utiče na organizaciju i izgradnju oružanih snaga i na vođenje borbenih dejstava.

Mere koje su vlade glavnih imperialističkih država preduzele poslednjih godina u oblasti ratne privrede pokazuju da se priprema za rat u ekonomskom pogledu izvodi temeljno, planski, uzimajući u obzir mnoge slabe strane privrede ove ili one zemlje. Sve se šire i šire razvija krupna ratna industrija, grade se stotine novih fabrika za ratnu proizvodnju, rekonstruišu se mnoga civilna industriska preduzeća radi proizvodnje oružja i ratne tehnike; povećava se proizvodnja strategiskih sirovina u zemljama i stvaraju se njihove rezerve, naročito deficitarnih vrsta; širi se proizvodnja elektroenergije; povećava se takođe mreža vojnih baza na tuđim teritorijama itd. Nikako ne treba ignorisati značaj ovih mera koje sprovode rukovodeći imperialistički krugovi. Razume se da i sovjetska vojna nauka sve ovo uzima u obzir, pažljivo proučava i donosi odgovarajuće zaključke.

Ali pri svemu tome ne možemo a da ne zapazimo one stvarno slabe strane koje s gledišta obezbeđenja ratnih potreba ima kapitalistička privreda. Osnovni i principijelni nedostatak buržoaske vojne nauke u analizi uloge i značaja privrede u ratu jeste anti-naučno prilaženje oceni ekonomskog potencijala. Stvar je u tome da se ta ocena daje uglavnom samo sa kvantitativne strane ili se pak sva ekonomска pitanja prevode na finansijski jezik koji »poslovni« ljudi najbolje znaju. Tako čisto »na volstritski način« analizira, naprimjer, Heri N. Holms (Harry N. Holmes) pitanje istorije razvitka ekonomskog faktora u ratu. U knjizi *Strategic Materials and National Strength* (Strategiski materijali i nacionalna snaga), izdatoj 1943 godine u Njujorku, on piše: »Za vreme Cesara ubijanje jednog čoveka u ratu koštalo je prosečno 24 centa, a sada košta nekoliko hiljada dolara«.

U SAD, Engleskoj i Francuskoj izdato je i napisano dosta knjiga i članaka, posvećenih ekonomskim pitanjima u vezi s ratnim problemima. U njima se navode proračuni potreba oružanih snaga, daju se kvantitativna upoređenja privrednih mogućnosti raznih država itd. Pisci odlično shvataju da čelik, aluminijum, nafta, kapaciteti ratne industrije, i ostalo imaju ogroman značaj u savremenom ratu. Međutim, istraživanje svih ovih pitanja se

vrši polazeći od kvantitativnih pokazatelja. Kvalitativni karakter ekonomskog potencijala se ignoriše. Prirodno je da je njegova tako jednostrana, antinaučna analiza nepravilna.

Kvalitativni karakter ekonomskog potencijala je veoma važan. Nikako nije jedno te isto iskorišćenje ekonomskih mogućnosti socijalističke države i mogućnosti iskorišćenja ekonomskih izvora u buržoaskoj državi s njenom protivnarodnom politikom i nepomirljivim klasnim suprotnostima. Prednosti socijalističkog privrednog sistema nad kapitalističkim jesu neosporne. Može se navesti ova činjenica. Fašistička Nemačka sa svojim satelitima početkom rata protiv SSSR dobijala je uglja i izlila čelika daleko više nego naša zemlja i to: kapacitet industrije kamenog uglja iznosio je 400 miliona tona godišnje, a metalurgija je davala 40 miliona tona čelika. U Sovjetskom Savezu 1940 godine dobijeno je 166 miliona tona kamenog uglja i izliveno je 18,3 tona čelika. Štaviše, u početnom periodu Otadžbinskog rata zbog vojne situacije koja je za nas bila nepovoljna, Sovjetska armija bila je prinuđena da privremeno napusti teritoriju na kojoj su se nalazili takvi industrijski rejoni, kao što su Krivorožje, Donbas, južna metalurgija i drugi. Ovo, razume se, nije moglo a da se ne odrazi na privredne mogućnosti SSSR, posebno u proizvodnji uglja i livenju crnog metala. I pored svega toga, naša je narodna privreda našla puta i načina da izade iz tog teškog položaja na račun oštrog povišenja kapaciteta teške industrije u istočnim rejonima. Pošto je mobilisala sve ljudske i sirovinske izvore, industrija SSSR-a brzo je povećala tempo ratne proizvodnje i, kao što je poznato, prednost hitlerovske Nemačke u proizvodnji osnovnih vrsta ratne tehnike bila je uskoro likvidirana, a poslednjih godina rata mi smo znatno prestigli Nemačku u proizvodnji svih tehničkih borbenih sredstava. Ovo se objašnjava pre svega ogromnim prednostima našeg privrednog sistema nad kapitalističkim, visokom ekonomskom organizovanosti naše države. Upravo je socijalistički privredni sistem dozvolio da se u najkraćem roku stvari usklađena i rastuća ratna proizvodnja koja je davala sovjetskim oružanim snagama u sve većim količinama sve što im je bilo

potrebno za razvijanje širokih ofanzivnih operacija, koje su se vodile naizmenično, sad na jednom, sad na drugom pravcu, a zatim i jednovremeno duž celog strategiskog fronta, od mora do mora.

Plansko rukovođenje narodnom privredom u opštedoržavnim razmerama, činjenica da u našoj zemlji ne postoje nepomirljive suprotnosti karakteristične za kapitalistički privredni sistem, bila je osnova toga što je sovjetskom narodu, koji je vodila Komunistička partija, pošlo za rukom da odnese ne samo vojnu, nego i ekonomsku pobjedu.

Prema tome visoki kvantitativni pokazatelji ekonomskog potencijala, kojima daju prednost državni i vojni rukovodioci nekih kapitalističkih zemalja, ne rašavaju sami po sebi sve probleme obezbeđenja potreba oružanih snaga u savremenim ratovima. Ovaj zadatak rešava se privredom u celini, njenim mogućnostima kako s kvantitativne, tako i sa kvalitativne strane, njenim izvorima.

Ali ni privreda još nije sve što je potrebno za postizanje pobede u oružanoj borbi. Odlučujuću ulogu u odnosu pobeđe nad protivnikom u ratu igra tesna saradnja ekonomskog potencijala s drugim, ne manje važnim faktorima, u prvom redu s takvim kao što su društveno uređenje države, moralno-političko stanje naroda, stanje oružanih snaga i usklađenost uloge i značaje njihovih vidova sa ratnom doktrinom¹⁹⁾ države, nivo razvitka ratne vštine.

U svim ovim faktorima od kojih zavisi ishod rata, prednost je na strani socijalističke države. Gigantski rad na izgradnji koji se razvio u našoj zemlji za izvršenje odluka XX kongresa KPSS, radni i politički elan sovjetskih ljudi — sve je to jasan izraz solidnosti socijalističke države, moralno-političkog jedinstva i prijateljstva naroda, porasta ekonomске i vojne moći naše otadžbine.

¹⁹⁾ Pod ratnom doktrinom, u najsažetijoj formulaciji, pisac podrazumeva principijelne postavke u oblasti izgradnje oružanih snaga, pripreme za rat i vođenja rata, koje proizlaze iz politike države, njenih ekonomskih mogućnosti i nacionalnih osobina naroda.

Glava II

STRATEGISKE ZAMISLI I RATNA PROIZVODNJA

Zbog ogromnog značaja privrede u savremenim uslovima vođenja oružane borbe razrada strategiskih planova ne može se vršiti bez realne procene ekonomskih mogućnosti kako svoje zemlje, tako i drugih zemalja. Stalno proučavanje ekonomskih mogućnosti vlastite zemlje daje strategiji podatke za donošenje svoje ocene o sredstvima koja će imati za vođenje borbenih dejstava u slučaju izbijanja rata, o mogućem zamahu tih dejstava, o vremenu početka strategiskih operacija. Takvo izučavanje ekonomskih mogućnosti dozvoljava takođe strategiji da postavi pitanje o razvitu ove ili one ratne proizvodnje, o izradi novog naoružanja, izgradnji komunikacija itd.

Proučavanje ekonomskih mogućnosti drugih zemalja daje materijal za zaključke o njihovoj sposobnosti da vode oružanu borbu i otkriva jake i slabe strane njihove privrede, što, razume se, i treba da ima odraza u strategiskim planovima napada na ekonomski potencijal agresora.

Celo iskustvo iz ratova u XX veku pokazuje da proizvodne mogućnosti zemlje i nivo razvitka ratne proizvodnje utiču na najposredniji način na strategiske zamisli.

PRVI SVETSKI RAT

Početkom Prvog svetskog rata znatno je — u poređenju krajem XIX veka, poraslo opremanje ratnom tehnikom vojski koje su već brojale milione ljudi. Rat je dobio

novi zamah; neviđeno se povećala teritorija vojnišnih prostorija, a u isto vreme i razmere operacija koje su se na njima vodile stvorena je mogućnost da se na operaciskim pravcima koncentrišu ogromne grupacije trupa. Opremanje vojski mitraljezima i brzometnim artiljeriskim oruđima brzo je raslo. Bili su uvedeni u naoružanje avioni i automobili.

Ipak vojna nauka u to vreme nije bila u stanju da potpuno otkrije, shvati i iskoristi nove, objektivno nastale uslove za vođenje rata i nije umela da predvidi rezultate nastalih izmena; ona do početka rata nije ni mogla da unese ništa novo u vojnu teoriju. Ratna veština u osnovi je proizlazila iz pogleda na vođenje oružane borbe u XIX veku, ne uzimajući u obzir da je rat već postao rat narodâ, rat privreda, a ne samo oružani sukob vojski i mornarica.

Uvođenju poziciskih oblika borbe u Prvom svetskom ratu doprinela je, pored drugih uzroka i nepripremljenost ratne privrede zaraćenih strana, koja je postala očigledna odmah posle početka rata. Masa brzometne artiljerije i mitraljeza, usvojenih u naoružanje vojski izazvala je nepredviđenu potražnju municije, za koju privreda ni jedne od zaraćenih zemalja nije bila pripremljena i koju je počela da postepeno zadovljava tek u toku rata. Septembra 1914 Nemci nisu mogli iskoristiti uspehe na reci Marni uglavnom zbog nedostatka municije i guma za automobilski transport; nepripremljena za vreme mira, industrija Nemačke nije uspevala da zadovolji potrebe u tehničkim borbenim sredstvima armije koja je nastupala. Iste godine nemačka vojska nije mogla da otpočne napad na Verden u osnovi takođe zbog toga što nije imala dovoljne količine municije.

Privreda carske Rusije nije mogla da zadovolji potrebe vojske u municiji i oružju. Strategisko rukovodstvo bilo je prinuđeno da naredi trupama da pređu na defanzivna dejstva prekinuvši uspešnu ofanzivu na Karpatima. Povlačenje ruske vojske sa Karpata i iz Poljske 1915 godine bilo je diktirano gotovo isključivo nedostatkom municije, to jest razlozima ne toliko operativnog, koliko ekonomskog karaktera. U datom slučaju stanje privrede

u Rusiji oštro je uticalo na strategiske zamisli ruske Vrhovne komande.

Obe strane na Zapadu težile su manevarskim operacijama. Međutim, uprkos ovom nastojanju viših komandi, svi su se frontovi — pod uticajem celog niza uslova među kojima su ekonomski bili glavni — postepeno ukočili i rat je dobio poziciski oblik.

Iako je do početka Prvog svetskog rata kako u Rusiji tako i u inostranstvu bio izdat ceo niz radova o ulozi privrede u ratu, ipak pametne misli koje su se u njima nalazile nije usvojilo ni političko ni vojno rukovodstvo zemalja koje su stupile u rat.¹⁾

Radi probaja jako utvrđenog pojasa poziciskog fronta u Prvom svetskom ratu bila je potrebna masovna tehnika, u prvom redu artiljerija, i ogromna količina municije, čije se snabdevanje oslanjalo na još nerazvijene kapacitete ratne proizvodnje i na neusklađen sistem ratne privrede. Strategisko rukovodstvo svih država nije umelo da blagovremeno odredi neobično porasle potrebe u materijalnim sredstvima i zbog toga je strategija kako na Zapadu, tako i na Istoku bila prinuđena da pređe u od-

¹⁾ Ne govoreći već o radovima K. Marksа, F. Engelsа i V. I. Lenjina u kojima je do temelja otkrivena i pokazana zavisnost rata i vojnih problema od privrede, niz buržoaskih vojnih funkcionera i pisaca bavio se pitanjima ratne privrede, podrazumevajući pod tim ne samo privedu koja radi samo za oružane snage za vreme rata, nego i znatno šire, kao privedu cele zemlje. Pomenućemo naprimjer, delo u tri knjige general-intendanta J. F. Kankrina, člana vojnog saveta i ministra finansija *O ratnoj privredi u mirno i u ratno vreme i njenom odnosu prema ratnim operacijama*, koje je izdato u Petrogradu 1820—1823, na nemačkom jeziku. Izdat je još niz dela J. S. Blioha, među kojima je i njegovo delo u šest knjiga pod naslovom *Budući rat u tehničkom, ekonomskom i političkom pogledu* koje pokazuje da su se već krajem XIX veka detaljno ispitivala pitanja uticaja rata na ekonomske izvore države. U ovom smeru bio je razrađen i izdan 1898 godine rad generala A. Guljevića *Rat i narodna privreda* u kojem je pisac razmatrao pitanje uticaja rata na međunarodnu trgovinu, ekonomske mogućnosti evropskih zemalja za vođenje rata i druga pitanja. Bili su izdati radovi posvećeni istim pitanjima i u inostranstvu: Risera *O finansiskoj pripremi za rat i vodenju rata* (1909), Felkera (Völker) *Organizacija narodne privrede u Nemačkoj za slučaj rata* (1909) i Rotinsona *Oružje i privreda* (1900) i dr.

branu i sačeka rezultate privredne mobilizacije da bi prikupila masu snaga i sredstava stvaranja nadmoćnosti nad protivnikom.

Tamo gde vojni rukovodioci nisu ovo razumeli strategija je trpela poraz. Tako su austromađarske armije, razbijene u Galiciskoj bici počele na celom frontu da otstupaju na Krakov i Karpate. Ruska Vrhovna komanda postavila je trupama Severozapadnog i Jugozapadnog fronta zadatku: „Aktivno se pripremati za prelaz u ofanzivu što većim snagama od srednje Visle u pravcu gornje Odre radi dubokog prodora u Nemačku“ (direktiva Vrhovne komande br. 4338 od 28 IX 1914). I to u vreme kada nije bilo u dovoljnoj količini oružja, a naročito municije. Ovaj strategiski plan bio je potpuno neobezbeđen u materijalnom pogledu. U jedinicama se osećala oštra nestaćica u streljačkoj i artiljeriskoj municiji. Trupe Jugozapadnog fronta imale su mesečno jedva po deset metaka na oruđe. Rezultat ovoga je bio da je ruska vojska umešto prodora u Nemačku morala u toku septembra i oktobra 1914 da vodi uporne i teške borbe na srednjoj Visli, trpeći vrlo veliku nestaćicu u municiji i materijalu.

Nije bio bolji položaj ni u zemljama Antante. I tamo su pogrešni proračuni ratno-privrednog karaktera uticali na strategiske planove. Vrhovni komandant francuske vojske general Žofr (Joffre) u uputstvima komandantima armija od 27 septembra 1914 pisao je: »Odlučio sam da ograničim borbeni komplet topova 75 mm na 300 metaka na oruđe... Armija neće dobiti novu municiju pre 20 oktobra... Stoga se armije treba da zadovolje odbijanjem neprijateljskih napada na frontu koji sada zauzimaju, pojačavajući odbrambene objekte...« Odbrana francuskih trupa na francusko-nemačkom frontu u strategiskim razmerama bila je diktirana ekonomskim uslovima toga vremena. Na odluku generala Žofra neposredno su uticale ekonomске mogućnosti Francuske.

Međutim, proizvodne snage glavnih kapitalističkih zemalja potencijalno su bile potpuno sposobne da daju frontovima neophodna borbena sredstva. Međutim, tada, već u uslovima imperijalizma, realizacija ekonomskih mogućnosti da bi zadovoljila trupe svim potrebama pret-

stavljala je težak zadatak, tim više što nije bilo nikakvog iskustva iz mobilizacije ratne privrede.

Posle sprovođenja mobilizacije industrije i povećanja priticanja naoružanja i tehničkih sredstava armijama na frontu, stvorile su se mogućnosti za izmenu oblika napada i odbrane kako u taktičkim, tako i u operativnim razmerama. Strategija je na osnovu ovih mogućnosti morala da unese ispravke u usvojene metode oružane borbe. Međutim, ove su ispravke imale jednostran karakter i proizlazile samo iz nastojanja da se probije zamrznuti front. Koncentracija trupa i tehnike na odlučujućem pravcu porasla je do ranije neviđenog broja, ali se čak i uspešno započeti napad brzo gasio ograničavajući se na uspehe taktičkih, a ponekad i operativnih razmera; on nije bio u stanju da dode do rezultata koji bi imali strategiski značaj.

Bilo je potrebno neko novo rešenje pitanja o putevima postizanja uspeha u napadu. Strategija, operatika i takтика nesigurno su tražile ove puteve. Strategija je nastojala da primeni razne metode da bi došla do rešenja krupnih zadataka koji bi se mogli odraziti na tok celog rata. Ali, ni masovna koncentracija tehnike na otsecima proboja, ni pojedine izmene koje su unošene u ratnu veštinu u obliku dubokog borbenog poretku u napadu nisu mogle dati željene rezultate. Artiljeriska priprema napada na jako utvrđene položaje na uskim frontovima, koja je trajala danima dovodila je do nemogućnosti iznenadenja i otkrivala je pravac nanošenja udara. Neprijatelj je uspevao da privuče rezerve i da zaustavi napad, ne dajući mogućnosti napadaču da izbije u operativni prostor. Strategija nije nalazila izlaz iz čor-sokaka poziciskog rata.

Za vreme rata vojni rukovodioci svih zemalja uporno su postavljali pitanje stvaranja novih borbenih sredstava, jer su samo u tome videli mogućnost da izvedu ratnu veštinu iz poziciskog čor-sokaka. Nemački Generalstab, iskorisćavajući razvijenu hemisku industriju svoje zemlje, pošao je putem hemiskog rata, primenivši na forntu bojne otrove. Međutim, ovo mu je omogućilo da postigne samo privremene i male uspehe. Komandovanje nemačke voj-

ske, očigledno, nije računalo da ovo sredstvo za uništanje žive šile može dati strategiski uspeh i zbog ovoga ga je u početku koristilo u malim razmerama. Protivotrov za novo sredstvo bio je brzo pronađen, i industrija zemalja koje su ratovale s Nemačkom uspela je u kratkom roku da obezbedi savezničke vojske gas-maskama i jednovremeno da organizuje vlastitu proizvodnju bojnih otrova. Rezultat je bio taj da bojni otrovi, koji su kasnije bili masovno primjenjeni s obe ratujuće strane, više nisu mogli doneti strategiski uspeh.

Dalja traženja potpuno novog borbenog sredstva uz čiju pomoć bi bilo moguće brzo probiti taktičku odbranu poziciskog fronta protivnika, dovela su do pronalaska tenka. 1916 godine na bojištu pojavio se tenk. Ali ova nova borbena mašina u tom periodu bila je tehnički nedovoljno usavršena, primenjivala se u vrlo malom broju i nije mogla uticati na oružanu borbu u strategiskim razmerama. Tenkovi nisu uneli nagle izmene u metode borbenih dejstava; oni su donekle samo pomagali artiljeriji da »progrize« utvrđenu liniju. U operaciji pod Amijenom avgusta 1918 bilo je već koncentrisano 580 engleskih i 90 francuskih tenkova. Ovo je bila najšira primena tenkova u Prvom svetskom ratu. Ali i ovde su tenkovi dobili samo ograničen zadatak da probiju taktičku dubinu odbrane, a taktički uspeh nije bio razvijen u uspeh operativnih razmara.

Na taj način, za vreme Prvog svetskog rata pokazao se oštar nesklad između poraslih ekonomskih mogućnosti za obezbeđenje vođenja rata i preživelih postavki ratne veštine koja nije ocenila ove mogućnosti i koja nije umela da ih iskoristi.

Krajem rata strategisko rukovodstvo zaraćenih zemalja došlo je do zaključka da se stvar pobjede može odlučiti primenom mase tehničkih sredstava i zato je počelo da industriji postavlja takve zahteve koje ona nije mogla zadovoljiti. Čuveni »Hindenburgov program« svedočio je o tome da nemačka strategija totalno nije poznavala ekonomске mogućnosti svoje zemlje. A strategija koja se odvoji od realne ekonamske baze uvek postaje avanturistička.

Strategisko rukovodstvo obeju strana ostalo je na starim pozicijama »klasične« ratne veštine XIX veka s njenim »večnim« i »nepromenjenim« principima, dok su već bili nastali sasvim drugi ekonomski uslovi. Sve su »zlo« videli samo u nepomičnosti fronta. Međutim, razvitak proizvodnih snaga društva stvorio je sasvim nove uslove koji su, prirodno, zahtevali i nove metode vođenja rata. Ali buržoaska vojna nauka u to vreme nije bila u stanju da to sve razume i uzme u obzir, što je svedočilo o njenoj krizi, a posebno o krizi ratne veštine.

DRUGI SVETSKI RAT

Slična se slika ponovila i u Drugom svetskom ratu. Vojni funkcioneri mnogih imperijalističkih država čak ni posle završetka Prvog svetskog rata, kada je već bilo izdato mnogo literature koja je uopštavala iskustvo iz njega, nisu mogli da shvate pokrećaće snage i karakteristike savremenog rata. Naprimer, nepravilna strategiska ocena karaktera budućeg rata od strane francuskog vojnog rukovodstva dovela je do krupnih pogreški u razvitku ratne industrije, to jest do onoga što je bilo vrlo teško ispraviti u početku novog rata. Francusko vojno rukovodstvo, polazeći od iskustva Prvog svetskog rata, preuveličavalo je njegov značaj kao poziciskog rata. To je dovelo do nametljive ideje o izgradnji »nepristupačnih« utvrđenih linija. Čedo ove ideje bila je »linija Mažino« koja je za francuskog buržuja stvarala iluziju bezbednosti, a za vladu i Generalstab predstavljala je sredstvo za spasenje od svih zala.

U vezi sa takvim pogledima strategije, i borbena obuka francuske vojske polazila je od zahteva rata poziciskog karaktera. Uloga tenkova i vazduhoplovstva u strategiskim razmerama otvoreno se potcenjivala, dok je proizvodnji odbranbenih sredstava poklonjena glavna pažnja. Ekonomski potencijal Francuske početkom Drugog svetskog rata nije bio prilagođen za obezbeđenje oružanih snaga svim potrebama u onim razmerama koje su bile potrebne u toku rata. 1938 godine francuska vazduhoplovna industrija svakog meseca je proizvodila svega

40 borbenih aviona, dok ih je Nemačka svakog meseca davala 1.000.

Nije spasla Francusku ni Mažinovljeva linija. Nemci je nisu probili, nego obišli. Nedostaci u borbenoj obuci francuske vojske i u njenoj opremi, greške francuske straegije do početka rata i u njegovom toku poslužile su kao jedan od uzroka brze kapitulacije Francuske 1940 godine.

Što se tiče ideje o »nepristupačnim« utvrđenim linijsama, nju je Sovjetska armija razbila još 1939—1940 godine kada je u borbi s Fincima, probila Manerhajmovu liniju, koja nije zaostajala po snazi za Mažinovljevom linijom.

Igra nemačko-fašističkog političkog i vojnog rukovodstva na kartu munjevitog rata protiv Sovjetskog Saveza bila je očigledna avantura, i pokazala je da Hitlerova strategija nije bila u stanju da shvati karakter otpočetog rata i izvuče pravilne zaključke o trajanju oružane borbe i njenim izdacima. Ova strategija je težila da realizuje ratne planove, koje je diktirala hitlerovska klika, ali niz uslova, među njima i ekonomskih, nije išao tome u prilog. Nemačko-fašističko vojno rukovodstvo težilo je da ispuni socijalni zadatak svoje klase, koji je očigledno prevazilazio moralne i ekonomске mogućnosti zemlje, i razrađivao svoje strategiske zamisli polazeći samo od zadatka, koji su mu postavili rukovodeći vrhovi, i od raspoloživih vojnih snaga na početku svoje agresije. Već ranije pomenuti »Hindenburgov program« na kraju Prvog svetskog rata svedočio je o nastojanjima nemačke strategije da diktira, odvojeno od mogućnosti privrede, svoju volju celoj privredi zemlje. I potpuno je prirodno što strategija, odvojivši se od realnog ekonomskog osnova, ne može a da ne postane avanturistička. Strategija Hitlerovog vojnog rukovodstva nije ni mogla biti drukčija zato što je proizlazila iz politike fašizma koji je težio da po svaku cenu izbori svetsku vlast.

Ona je izradila masu tenkova, aviona i drugih vrsta ratne tehnike za vodenje munjevitog rata. Ideja »blic-kriga« prožela je mozgove nemačkih generala i oficira.

Hitlerova strategija pokazala se sposobnom da postiže uspehe pri napadu na slabije kapitalističke zemlje koje su pored toga imale veoma malu teritoriju (Poljska, Francuska itd.). Ali, čim se sudarila sa čvrsto organizovanom i potencijalno snažnom sovjetskom državom i naišla na uporan otpor njegove vojske koja je imala i velik prostor za manevrovanje, »blickrig« je pretrpeo težak krah. Hitlerove oružane snage počele su da trpe ogromne gubitke u ljudima i tehniči. Snabdevanje trupa koje su napredovale svakim korakom postajalo je sve složenije, a nemačka privreda nije bila sposobna da uskladi proširenu reprodukciju bojnih mašina i materijalnih sredstava u tim ogromnim razmerama kao što je to počeo da zahteva rat. U Nemačkoj nije bilo neophodnih proizvodnih kapaciteta, dovoljnih količina strategiskih sirovina i široke termičke baze. Osim toga je produkcija njene industrije docnije počela da se smanjuje usled ulaska sovjetskih trupa u istočne oblasti zemlje, što je oštro suzilo ekonomsku bazu fašizma. Takođe nisu bile uzete u obzir ni snaga sovjetske države, ni vlastite slabosti — političkog, ekonomskog i vojnog karaktera. Napadna dejstva naših trupa nisu davala predaha nemačkom fašizmu. Njegova je vojska, prinudena da se odrekne ideje munjevitog rata, prešla iz napada u odbranu bez nade da potpuno popuni svoje gubitke na frontovima. Ipak treba podvući da je kapitulacija Hitlerove Nemačke 1945 godine naravno rezultirala iz razbijanja njenih oružanih snaga, iako je i njena ratna proizvodnja od sredine 1944 godine počela naglo da opada. Nemačko-fašistička strategija je pretrpela krah još u to vreme kad je nemačka privreda bila sposobna, istina u suženim razmerama, da daje materijalna sredstva za vođenje rata.

U Drugom svetskom ratu ekonomski izvori SAD i Engleske bili su mobilisani dosta široko i njihova je industrija počela da prelazi na ratni program ranije nego u Prvom svetskom ratu. Već krajem 1942 godine mogućnosti ratne privrede bile su toliko razvijene da su potpuno dozvoljavale da se obezbeđuju široka borbena dejstva više milionskih vojski. Međutim, politika anglo-američkog imperijalizma postavila je pred strategiju vrlo

ograničene zadatke. Otvaranje Drugog fronta u Evropi je odgovrilačeno; strategija koja je proizlazila iz interesa monopola, nije razvijala odlučna strategiska dejstva u Zapadnoj Evropi koja su bila neophodna radi ubrzanja poraza bloka fašističkih zemalja.

Ishod Drugog svetskog rata još jednom je pokazao da su za vođenje savremenog krajnje napregnutog i dugotrajnog rata potrebni ne samo naoružanje, barut, metal, gorivo, nego takođe i svestrano razvijena privreda, da se u toku same oružane borbe organizuje proširena reprodukcija sredstava neophodnih za vođenje rata, a među njima i samih sredstava proizvodnje; potrebno je biti sposoban da se duboko i potpuno mobilisu svi izvori države. Iskustvo iz Drugog svetskog rata pokazalo je da je samo takva narodna privreda koja ume brzo da popunjava ogromni materijalni utrošak u ratu i da stvara materijalna sredstva za povećanje moći oružanih snaga, sposobna da izdrži gigantski napor, da dâ sve neophodno za uspešno vođenje borbenih dejstava i rata u celini.

Za vreme Drugog svetskog rata zamah borbenih dejstava je više nego ikada ranije zavisio od mogućnosti privrede. Rat motora je na nov način postavio pitanje uzajamnih odnosa fronta i pozadine. Stepen i brzina realizacije ekonomskih mogućnosti i izgradnje usklađene ratne privrede vrlo su jako uticali na odnošenje pobjede u ratu. Ratna veština može da rešava ratne zadatke samo uz pomoć savršenih visokopokretnih i jakih tehničkih sredstava koja privreda stvara u sve većim količinama. Masovna primena aviona, tenkova i motora uopšte dozvolila je da se izvode vrlo pokretne operacije i da se celom ratu dâ manevarski karakter.

Iskustvo iz Drugog svetskog rata takođe je pokazalo da količine aviona, tenkova, artiljerije i drugih tehničkih borbenih sredstava, izrađenih pre rata, isto kao i brojno stanje mirnodopske vojske još ne pretstavljaju odlučujući faktor u savremenom ratu. Osim kadrovske mirnodopske vojske odlučujući značaj će imati broj i kvalitet kadrova koji se u nju uliva posle mobilizacije, njihovo moralno-političko stanje a takođe količina i kvalitet ratne tehnike, koja se izradi za vreme rata. Prema tome,

ogroman značaj ima i ona proizvodnja koja će u početku rata biti reorganizovana prema zahtevima ratne veštine i prilagođena u toku borbenih dejstava za obezbeđenje ratnih potreba.

Razmatrajući pitanje strategije i privrede u Drugom svetskom ratu treba istaći i ulogu krupnih monopola koji ne samo da usmeravaju politiku vladajućih krugova imperijalističkih država nego i neposredno utiču na strategisku liniju Vrhovne komande. Na strategisko iskorišćenje oružanih snaga SAD, kako protiv Japana, tako i protiv Nemačke, uticali su interesi jedne ili druge grupacije američkog monopolističkog kapitala. Kao što je poznato, politika imperijalističkih država vodi se u interesu monopola, a monopolistički kapital ima međunarodni karakter. Zbog ovoga su monopoli često zainteresovani da se potpuno sačuvaju oni ekonomski objekti na neprijateljskoj teritoriji u koje su uloženi njihovi kapitali. I, obrnuto, monopolističke grupe postaju direktno zainteresovane za uništenje objekata onih monopola s kojima vode konkurenčku borbu. Ovo, prirodno, stavlja poseban žig na ova ili ona pitanja »ekonomskog rata« kada je reč o oružanoj borbi između imperijalističkih država ili o njihovoj borbi protiv nacionalno-oslobodilačkog pokreta kolonijalnih i zavisnih zemalja. A od zainteresovanosti monopola umnogome zavisi i način ponašanja vojnog rukovodstva kapitalističkih zemalja.

Poznato je, naprimer, da je japanska mornarica pre rata uspešno konkurisala američkoj u bazenu Tihog Okeana. Američke brodovlasničke kompanije bile su krvno zainteresovane za uništenje japanske trgovačke mornarice. U tome je — paralelno s vojnim zadatkom da se prekinu pomorske komunikacije protivnika — ležao jedan od najvažnijih razloga aktivnih dejstava američkog vazduhoplovstva i podmornica protiv japanskih transportera.

Ekonomski interesi monopola SAD, koji su uložili kapitale u preduzeća na neprijateljskoj teritoriji, uticali su na pojedina strategiska rešenja američkog komandovanja. Naprimer, napadi anglo-američkog vazduhoplovstva na nemačku privrednu bili su veoma originalni, iako

su zakonito proisticali iz politike koju je vodio monopolički kapital. Razni američki monopolji uložili su miliarde dolara u privrednu fašističku Nemačku. A zato ni malo nisu bili ravnodušni prema napadima anglo-američkog strategiskog vazduhoplovstva na nemačku industriju. Može se navesti sledeći primer koji pokazuje kako su ekonomski interesi monopolističkog kapitala SAD u izvesnoj meri usmeravali dejstva anglo-američkog vazduhoplovstva. Banka »Dillon Read and Company« imala je veliki kapital uložen u Nemačkoj. Ona je bila zainteresovana za fabrike industrije čelika i, kao što je poznato, ništa se nije čulo za njihovo bombardovanje. Ali za očuvanje fabrike za izradu kugličnih ležaja banka nije bila zainteresovana. Naprotiv, kako je ona kontrolisala švedsku kompaniju »SKF« s kojom su uspešno konkurisale fabrike nemačke firme »Kugelfischer« koje su proizvodile takve ležaje, banka »Dillon Read« bila je očigledno zainteresovana za uništenje nemačkih fabrika kugličnih ležaja. Zbog ovoga je jedan od prioritetnih zadataka anglo-američkog strategiskog vazduhoplovstva bilo bombardovanje ovih preduzeća.

Najveće američke firme »General Motors« i »Ford« bile su tesno povezane s nemačkim fabrikama koje su proizvodile automobile i tenkove što je takođe očigledno odigralo ulogu u određivanju objekata za bombardovanje od strane američkog vazduhoplovstva: automobilske i tenkovske fabrike nisu bile bombardovane.

Kapitalistički monopolji sticali su uticaj na strategiju kako putem borbe s drugim monopolima za preteran uticaj unutar pojedinih karika državnog aparata, tako i putem neposrednog pritiska, koristeći svoje »predstavnike« u kopnenoj vojsci, mornarici i vazduhoplovstvu ili ličnom materijalnom zainteresovanosti pojedinih vojnih rukovodilaca za poslove date kompanije.

Monopoli su uticali i na razvitak vidova oružanih snaga i raznih rodova vojske s ciljem da se da više unosnih porudžbina njihovim fabrikama koje proizvode ovo ili ono naoružanje i materijal i na taj su način delovali na osnovni instrument strategije — na oružane snage.

Monopoli su takođe nametali preko državnog aparata vojnoj upravi proizvodnju koja je bila najpodesnija s tačke gledišta porasta njihovih profita.

VELIKI OTADŽBINSKI RAT

Na poseban način, principijelno različito od kapitalističkih država, rešavala su se pitanja uzajamnih odnosa strategije i privrede u Sovjetskom Savezu. Socijalistička država ima izuzetne prednosti pred zemljama kapitalizma u iskorišćavanju privrednih izvora za vođenje rata. Samo je u socijalističkom sistemu mogućan pun, tesan i celishodno usmeren uzajamni uticaj i planska saradnja svih vidova kako državne delatnosti tako i života društva. Pod rukovodstvom Komunističke partije za vreme Velikog otadžbinskog rata naša privreda, politika i strategija nalazile su se u nerazdvojnom dijalektičkom jedinstvu. Sovjetska strategija, koristeći svu ekonomsku snagu naše države, mogla je uvek da se oslanja na potpuno tačno poznate ekonomske izvore koji su, zahvaljujući planskom sistemu socijalističke privrede, mogli biti realizovani na vreme i u potrebnim razmerama.

Od bitnog je značaja da se još za vreme mira pravilno reši pitanje o udelu raznih vidova oružanih snaga i rodova vojske u sistemu oružanih snaga. To dozvoljava da se na početku rata najcelishodnije iskoriste mogućnosti svakog od njih pri sprovođenju naredne strategiske operacije u njihovoј tesnoj uzajamnoj vezi. Treba takođe podvući da je mogućno brojno stanje ovog ili onog vida oružanih snaga i roda vojske u ratu jedan od početnih podataka za primenu narodne privrede za rat.

Odnos proizvodnih kapaciteta za izradu raznih ratnih tehničkih sredstava, koji je postignut u SSSR za vreme rata, pokazao se kao najpravilniji i obuhvatao je, s jedne strane, razvitak ratne veštine, a s druge — mogućnosti privrede. Sav tok i ishod Velikog otadžbinskog rata ubedljivo su potvrdili da je politika Partije i vlade u pogledu izgradnje oružanih snaga i pripreme ekonomske baze za vođenje rata bila pravilna. To je omogućilo da se u početku rata organizuje proširena reprodukcija

naoružanja i borbene tehnike i da se usmere svi napor i oružanih snaga i celog naroda tim putevima koji su doveli do pobeđe nad neprijateljem.

Strategiski rukovodstvo Sovjetske armije za vreme Velikog otadžbinskog rata uvek je uzimalo u obzir stanje naše ratne privrede i postavljalo je strategiske zadatke u skladu s mogućnostima proizvodnje. Ipak naša strategija nije mogla odjednom da iskoristi svu snagu socijalističke privrede za vođenje rata. Neprijatelj je pre napada na SSSR mobilisao i koncentrisao na našim granicama ogroman broj trupa, opremljenih najnovijim naoružanjem.

A kod nas nisu unapred bili mobilisani kako ljudski, tako ni proizvodni izvori. Široka mobilizacija ljudskih kontingenata počela je tek posle verolomnog napada Hitlerove Nemačke. Industriska mobilizacija naišla je na ogromne teškoće koje su bile izazvane potrebom da se hitno evakuišu iz zapadnih oblasti preduzeća, a takože i privremenim gubitkom niza nalazišta strategiskih sировина.

Preorientacija naše civilne industrije na obezbeđenje potreba fronta, evakuacija mnogo stotina preduzeća na istok, razvijanje proizvodnje na novim lokacijama — sve je to, razume se, zahtevalo vremena. Osim toga na porast ratne proizvodnje negativno je uticala privremena neprijateljska okupacija velikih teritorija gde se dobijala jedna trećina celokupne industriske proizvodnje Sovjetskog Saveza. Izvesnu privremenu prednost postigla je Nemačka i time što naše oružane snage nisu bile popunjene kontingentom obveznika; nije čak bio ni završen strategiski razvoj snaga na zapadnim granicama, dok je neprijatelj bio potpuno koncentrisao i razvio krupne grupacije svojih snaga u Poljskoj. Sve to nije moglo a da se ne odrazi na opštu strategisku situaciju.

U to vreme naša strategija je koristila takve metode dejstva koji su najbolje odgovarali nastaloj situaciji i mogućnostima narodne privrede. U početnom periodu rata Sovjetska armija bila je prinuđena da vodi teške odbrane borbe u vezi sa otstupnim operacijama. U toku tih borbi na lenjingradskom pravcu, pod Tihvinom i Rostovom, protivniku su zadati jaki udarci. Na moskovskom

pravcu neprekidno su vođene uporne borbe koje su do stizale krupne razmere kao, naprimjer kod Smolenska. I, na kraju, kod Moskve, posle protivofanzive koja je bila dobro organizovana i izvedena bez ikakvih prekida, nemačko-fašističke trupe pretrpele su veliki poraz. Za to vreme se u pozadini zemlje obavlao ogroman rad na mobilizaciji snažnih izvora za ratne potrebe, industrija se evakuisala na istok i prevodila na ratni kolosek. Ali pošto je neprijatelj zauzeo niz važnih industriskih rejona, a većina preduzeća nalazila se u pokretu u svoje nove baze, naša industrija još nije obezbeđivala potrebe oružanih snaga u nužnim razmerama. U novembru 1941 ratna proizvodnja je bila najniža za sve vreme rata. Ipak su sve fabrike koje su radile davale maksimum moguće proizvodnje, te je vojno rukovodstvo neprekidno imalo na raspolaganju sve veće količine oružja i borbene tehnike, što je dozvoljavalo da se razvije rad na formiranju novih jedinica i da se postepeno povećava količina naoružanja u jedinicama kopnene vojske.

Već krajem 1941 godine formirano je mnogo artiljerskih jedinica RVK. Vojska je dobila znatan broj oruđa reaktivne artiljerije — poznatih »Kačuša«. Neprekidno je rasla vatrena moć pešadijskih jedinica usled povećanja broja puškomitrailjeza i automata, protivoklopnih topova i minobacača. Vazduhoplovstvo se popunjavalo lovačkim i jurišnim avionima novih konstrukcija.

Porast proizvodnje tehničkih borbenih sredstava dozvoljavao je strategiji da sproveđe niz krupnih operacija, među kojima i protivofanzivu pred Moskvom u decembru 1941 godine.

Do proleća 1942 bilo je uglavnom završeno prebازiranje naše industrije iz okupiranih oblasti u istočne rezone zemlje. Znatan deo evakuisanih fabrika u to vreme pušten je u pogon na novim lokacijama. Montaža evakuisane opreme izvodila se u toku 3—4 nedelje, a posle 3—4 meseca krupna preduzeća već su postizala predratni nivo proizvodnje. Brzim tempom se razvijala ratna proizvodnja. Već u martu 1942 ratna proizvodnja samo u istočnim rejonima zemlje postigla je predratni nivo proizvodnje u celom Sovjetskom Savezu.

Mnogo puta se povećalo naoružavanje Sovjetske armije srednjim i teškim tenkovima visokog kvaliteta, što je omogućilo da se formira niz oklopnih i mehanizovanih operativnih jedinica; takođe je vršeno formiranje sve novih i novih artiljeriskih jedinica. Znatno su se povećale mogućnosti i protivtenkovske odbrane, pojavili su se specijalni lovački protivoklopni pukovi. Velike količine vazduhoplovног materijala koji je dolazio iz fabrika dozvoljavao je da se umesto mešovitih operativnih vazduhoplovnih jedinica stvaraju specijalizovane i da se, radi lakšeg upravljanja i masovnog korišćenja, grupišu u vazduhoplovne armije. Vazduhoplovstvo je počelo da se preoružava novim lovačkim aparatima koji su po svojim taktičko-tehničkim osobinama prevazilazili neprijateljske avione.

Ipak treba reći da zadatak obezbeđenja operativne vojske dovoljnom količinom tenkova, aviona i artiljerijskih oruđa u proleće 1942 još nije bio potpuno rešen. Još su se osećali znatni gubici u materijalu koje smo pretrpeli početkom rata. U zoni operacija u maju 1942 Nemci su bili nadmoćniji po broju tenkova gotovo dva puta, i imali znatno više aviona. U pešadiji snage su bile gotovo jednakе. U vezi s ovakvim položajem naše strategisko rukovodstvo težilo je da nedostatak ratne tehnike u izvesnoj meri nadoknadi njenim manevrovanjem. U prvoj polovini 1942 godine bio je sproveden niz organizacijskih mera usmerenih na stvaranje raznih specijalnih taktičkih i operativnih jedinica radi brzog masiranja ratne tehnike na odlučujućim pravcima.

Sredinom 1942 godine preorijentacija privrede zemlje na ratno stanje bila je završena. Ova je okolnost omogućila Sovjetskoj armiji da se svestrano pripremi i izvede poznatu protivofanzizu pod Staljingradom koja je unela bitnu izmenu u ratnu situaciju i omogućila našoj Armiji da preuzme strategisku inicijativu.

Pri kraju početnog perioda Velikog otadžbinskog rata ratna proizvodnja se znatno povećala. Proizvodnja aviona u decembru 1942 u upoređenju s istim mesecom 1941 godine povećala se 3,3 puta, proizvodnja tenkova — gotovo dva puta, proizvodnja artiljeriskih oruđa i municije, mi-

traljeza i pešadijske municije takođe se udvostručila. I to bez obzira na to što je neprijatelj zauzeo veliku teritoriju na kojoj su se nalazile hiljade preduzeća koja su imala ogroman značaj u pogledu obezbeđenja vojske svim potrebama. Od avgusta do novembra 1941 evakuisano je 303 fabrike municije. Pre njihovog puštanja u rad s punim kapacitetom na novim lokacijama, zemlja je svakog meseca primala manje:

košuljica artiljeriskih zrna	8,4 miliona komada,
košuljica za mine	2,7 — „ — — „ — ,
košuljica za aviobombe	2,0 — „ — — „ — ,
upaljača	7,9 — „ — — „ — ,
artiljeriskih čaura	2,5 — „ — — „ — ,
ručnih bombi	2,5 — „ — — „ — ,
baruta	7,8 hiljada tona,
trotila	3,0 — „ — .

Završetak preorijentacije industrije i organizovanje uskladene i brzo rastuće ratne privrede koje je izvršila naša Partija, odmah su se odrazile na mogućnost sovjetske strategije.

Zahvaljujući uspesima proširene ratne reprodukcije sovjetska strategija je povećavala snage znatno brže nego nemačko-fašistička strategija. Naročito je ovo bilo važno u odnosu na specijalne jedinice.

Sve ovo se pokazalo u protivofanzivi pod Staljingradom u kojoj je naporedo s velikim brojem žive sile učestvovala i masa razne ratne tehnike. Priprema ove grandiozne bitke izvodila se u tesnoj saradnji strategije i ekonomike. Operacija je bila potpuno obezbeđena materijalnim sredstvima. Osim ovoga, radi dovoza trupa i tereta u rejon operacija bila je izgrađena specijalna železnička pruga Svijažsk — Saratov — Ilovija. Ova železnička pruga duž desne obale Volge dužine oko 1.000 km bila je izgrađena za tri meseca. Njen značaj je bio izvanredno velik. Ona je dozvoljavala da se jako povećaju vojni transporti sa severa na jug, da se ubrza priprema operacije i da se povećaju njene razmere.

U Stajingradskoj bici koja je postala poznata u svetu, Sovjetska armija preuzela je od neprijatelja strategisku incijativu i do kraja rata nije je puštala iz svojih ruku.

U leto 1943 odigrala se bitka kod Kurska. Pošto je otpočela ofanziva u rejonu kurske izbočine, Hitlerova komanda učinila je pokušaj da ponovo preuzme izgubljenu strategisku inicijativu i da izmeni tok rata u svoju korist. Ali taj cilj ona nije postigla. Naprotiv bitka kod Kurska je konačno odlučila poraz fašističke Nemačke. Čuvena pobeda naših trupa kod Kurska potvrdila je još jednom tesnu uzajamnu zavisnost i uzajamni uticaj ekonomskog faktora i sovjetske ratne veštine.

Posle bitke kod Kurska otpočeo je period širokih strategiskih ofanzivnih operacija koje su neprestano rasle po razmerama, dubini, tempu i količini ratne tehnike koja je uvođena u borbu. Strategiske zamisli su se proširivale, naredne strategiske operacije planirane su uzimajući u obzir korišćenje mase nove tehnike na većoj dubini i sa još odlučnijim ciljevima. Dobro organizovana proizvodnja raznih motora naglo je povećala manevarsku sposobnost specijalnih jedinica. Sovjetska Vrhovna komanda dobila je mogućnost da brzo manevriše duž strategiskog fronta tenkovskim, mehanizovanim, artiljeriskim, inžinjeriskim i drugim jedinicama koncentrišući ih radi snažnog udara na ovom pravcu gde se planirala naredna operacija.

1943 godine naša baza ratne privrede već je bila potpuno razvijena. Sovjetska pozadina mobilisala je svoje glavne izvore i dala je strategiji još više raznolikih materijalnih sredstava neophodnih za pobedu nad neprijateljem.

Vazduhoplovna industrija uspešno je osvajala proizvodnju novih brzih lovačkih i jurišnih aviona, kao i bombardera, snabdevajući ratno vazduhoplovstvo. Posebno, u naoružanju lovačke avijacije nalazili su se lovački aparati najnovijih moderniziranih konstrukcija Jakovljeva i Lavočkina.

Oklopne združene jedinice takođe su do bile potrebnu ratnu tehniku. U leto 1943 one su bile opremljene najsvremenijim tipovima tenkova i samohodnih artiljeriskih

oruđa. Bile su obrazovane oklopne armije nove formacije sa mehanizovanim združenim jedinicama i jedinicama ojačanja.

Zahvaljujući uspesima naše ratne industrije, neprestano je rastao i broj artiljeriskih jedinica koje su se snabdevale sve savremenijim konstrukcijama artiljeriskih oruđa. Specijalizacija proizvedenih oruđa dozvolila je da se formiraju artiljeriske jedinice za specijalnu namenu. Samo ovaj primer dovoljno pokazuje brojni porast artiljerije u ovom periodu: broj poljskih topova na Staljinogradskom i Donskom frontu od jula do novembra 1943 povećao se gotovo pet puta, a protivavionskih oruđa — osam puta. Brojni porast artiljerije za specijalnu namenu i prevođenje sve artiljerije na mehaničku vuču još više su povećali njenu manevarsku sposobnost i obezbedili joj ulogu glavne vatrene moći u Sovjetskoj armiji.

Znatno je porastao i, u pogledu kvantiteta i kvaliteta, avionski park. Početkom odbranbene bitke kod Kurska na ovom pravcu je bilo koncentrisano vazduhoplovnih jedinica dva puta više nego kod Staljingrada. Porast borbenog majstorstva naših avijatičara i vešto iskorišćavanje nove tehnike u borbi s neprijateljskim vazduhoplovstvom obezbeđivalo je sovjetskom vazduhoplovstvu osvajanje prevlasti u vazduhu koja je imala izvanredno velik značaj za dalji tok rata.

U letnjim operacijama 1943 godine u sastavu naših trupa primenjivala se mnogobrojna i najnovija ratna tehnika čije je pravilno iskorišćenje obezbeđivalo izvođenje strategiskih operacija s odlučujućim ciljevima na veću dubinu. Počevši od bitke kod Kurska, glavnu ulogu u izvršenju proboga neprijateljske odbrane počele su da igraju pokretne trupe i vazduhoplovstvo.

Cele 1943 godine produžio se snažni uspon ratne privrede u SSSR-u. Planovi proizvodnje tenkova, topova, aviona, municije itd. stalno su bili premašivani. Najvažniji arsenal naše zemlje, uralski industrijski rejon, 1943 godine dao je za 1,5—2 puta više oružja i municije nego 1942. Proširena reprodukcija ratnih proizvoda povukla je za sobom potrebu povećanja dobijanja strategiskih sirovina i proizvodnje raznovrsne opreme i uređaja. I ove

industriske grane, kao i druge, takođe su uvek premašile svoje proizvodne planove.

Ovome treba dodati da je posle uspešne ofanzive u 1943 godini našoj zemlji враćena teritorija površine oko 400.000 km^2 koja je imala veliki ekonomski značaj. Najvažnije železničke magistrale na toj teritoriji ponovo su povezale cantar zemlje s jugom, čime su se znatno poboljšale mogućnosti strategiskog manevra i ekonomskih veza. Bila je otklonjena opasnost koja je ugrožavala dobijanje nafte u južnim rejonima. Oslobođenje industriskih rejona od nemačko-fašističkih zavojevača još je više povećalo mogućnosti privrede u pogledu materijalnog obezbeđenja sovjetskih oružanih snaga. A hitlerovci su, nasuprot ovome, bili lišeni donjeckog uglja, ukrajinskog žita i metala, što je naglo pogoršalo ekonomski položaj fašističke Nemačke. Na taj način, uspesi strategije sa svoje strane stvorili su povoljnije uslove za privredu; ovim je bila raširena vojno-ekonomска baza i izmenjen odnos snaga ne samo vojnih, nego i privrednih u našu korist. Takva je bila veza i uzajamna zavisnost strategije i ekonomike u najtežem periodu za našu otadžbinu 1941—1943 godine.

Uzimajući u obzir ekonomске mogućnosti svoje zemlje i protivnika, sovjetsko strategisko rukovodstvo je preduzimalo operacije čiji su ciljevi bili sve otsudniji a razmere sve veće. 1944 godina proslavila se poznatim pobedama naših oružanih snaga. Sovjetska vrhovna komanda pripremala je i sprovodila napadne strategiske operacije neviđene po tempu, dubini i rezultatima. Setimo se da je u zimskoj kampanji 1941—42 godine opšta ofanziva naših trupa vršena na frontu širine 1.400 km i da je trajala oko 3,5 meseca, a dubina prodora iznosila je 400 km ; u zimskoj kampanji 1942—43 opšta ofanziva Sovjetske armije razvila se na frontu od 1.800 km , trajala je 4,5 meseca a dubina prodora dostigla je 700 km .

U letnjoj kampanji 1944 godine opšta ofanziva na frontu širine oko 1.800 km trajala je 5,5 meseci, a dubina prodora dostigla je više od 700 km .

U kampanji 1944 godine, iako je neprijatelj imao znatno bolje pripremljenu odbranu nego 1943, duboko ešeloniranu i sa mnogo linija, ipak su se strategiske na-

padne operacije Sovjetske armije postepeno razvile na frontu od 3.000 km i vodile se gotovo neprekidno u toku jedanaest meseci na dubini od 550—1.580 km. Razume se da je ovome doprinelo opšte slabljenje neprijatelja koji je u prethodnim borbama pretrpeo ogromne gubitke od udara sovjetskih trupa i bio moralno pokoleban. Ovome je, i to u većoj meri, pomoglo takođe i to što je 1944 godine, naša industrija proizvodila 4 puta više aviona nego početkom rata, tenkova 8 puta, artiljeriskih oruđa 7 puta i minobacača 8 puta.

Iskustvo iz Velikog otadžbinskog rata pokazuje da pri pripremanju naredne operacije treba uzeti u obzir niz elemenata vojnog i ekonomskog značaja. S tačke gledišta uticaja ekonomskih mogućnosti na vođenje oružane borbe, karakterističnu odliku ovog rata pretstavlja smanjenje trajanja operativnih pauza. Proširena reprodukcija ratne proizvodnje, povećanje količine materijalnih sredstava koja su pritala vojsci dozvoljavali su da se u toku rata sistematski skraćuje trajanje operativnih pauza između kampanja i operacija. Prva velika strategiska ofanziva za vreme Velikog otadžbinskog rata završila se krajem februara 1942 a nova strategiska napadna operacija u rejonu Staljingrada započeta je tek u novembru 1942, tj. bilo je potrebno više od 7,5 meseci za prikupljanje dovoljnih snaga i sredstava, u uslovima najjačeg pritiska neprijatelja na jugozapadnom pravcu, za njihovu koncentraciju i za pripremu strategiske protivofanzive. U ovom periodu narodna privreda SSSR još nije realizovala potpuno sve svoje izvore, te se sakupljanje sredstava koja su pritala vojsci vršilo relativno sporo.

Treća po redu opšta strategiska ofanziva Sovjetske armije (u Kurskoj bici) otpočela je 12 jula 1943. Radi pripreme ofanzive u letnjoj kampanji 1943 godine već je bilo potrebno svega 3—4 meseca. Kasnije su se operativne pauze između kampanja i operacija sve više skraćivale.

Razume se da smo razmotrili samo jednu stranu pitanja, ali je i ovoliko dosta da se dođe do zaključka da je proširena ratna reprodukcija, koja je kod nas za vreme rata bila dobro organizovana, neposredno pomogla razbijanju neprijatelja, dajući u skraćenim rokovima na ras-

polaganje strategiskog rukovodstva ogromna borbena sredstva neophodna za izvođenje operacija.

Stanje tehničke opremljenosti vojske i njene osnovne jedinice za oružanu borbu na kopnenim ratištima — pešadijske divizije — jeste jedan od najvažnijih pokazatelja od kojeg je zavisilo donošenje strategiskih odluka u toku rata.

Od samog početka Velikog otadžbinskog rata postepeno se povećavao broj i poboljšavale konstrukcije osnovnih tipova naoružanja pešadijske divizije. Primetno povećanje postignuto je već decembra 1941. U proleće 1942 u pešadijskoj diviziji bio je znatno povećan broj automata i protivoklopnih pušaka; bili su uvedeni u naoružanje novi protivoklopni topovi. Kvantitativni i kvalitativni porast naoružanja pešadijskih divizija produžavao se i sledećih godina. 1944 godine naknadno su uvedeni u formaciju divizije samohodni artiljeriski i protivavionski pukovi; porastao je i njen automobilski park.

Zbog takvoga povećanja vatrenih sredstava, broj metaka koji je mogla ispaliti divizija iz pušaka i automatskog pešadijskog oružja u jednom minutu povećao se od 235.000 sredinom 1943 na 491.000 krajem 1944 godine. Opšta težina plotuna artiljerije i minobacača pešadijske divizije povećala se od 1.100 na 1.590 kg. Povećana vatra moć i pokretljivost pešadijskih divizija dozvolila je strategiskom rukovodstvu da planira kraće rokove kako pripreme, tako i izvođenja operacija pri višem tempu. Ako je 1941—1943 godine srednji tempo nastupanja bio 8—16 km dnevno, 1944 godine on je dostigao već 20—25 km, a u nekim operacijama je tempo nastupanja dostizao i do 50—60 km dnevno.

1944 godine znatno je povećan broj operativnih vazduhoplovnih jedinica u sastavu vazduhoplovnih armija frontova. Naša vazduhoplovna industrija u to vreme je već potpuno osvojila proizvodnju novih tipova aviona i organizovala je njihovu masovnu izradu. Broj aviona koji su učestvovali u jednoj strategiskoj ofanzivnoj operaciji 1944 godine dostizao je već nekoliko hiljada. Zahvaljujući razvitku odgovarajuće grane radioindustrije, u

vazduhoplovstvu su se počela široko primenjivati sredstva za radiolokaciju.

U vezi sa ogromnim brojnim porastom ratnog vazduhoplovstva i ratnog majstorstva letačkog osoblja, naše je vazduhoplovstvo u leto 1944 imalo već trostruku do petostruku nadmoćnost nad neprijateljskim vazduhoplovstvom i čvrsto je držalo prevlast u vazduhu na celom strategiskom frontu.

Jako je poraslo grupisanje artiljerije. Veliki broj artiljerije koja je pridavana frontovima i armijama zajedno s formacijskim sredstvima operativnih jedinica, dozvoljavao je da se u operacijama 1944—1945, na otsecima proboga, stvori gustina artiljerije od 150—240 oruđa i minobacača na kilometar fronta, tj. 8—10 puta veće nego u operacijama 1941—1942 godine. Pri tome treba uzeti u obzir da se kvalitativni sastav artiljerije i minobacača znatno izmenio. Porastao je srednji kalibar artiljerije — pokazatelj njene snage. Naprimjer, u Viborškoj operaciji Lenjingradskog fronta, u Jaško-kišinjevskoj i drugim operacijama u zoni proboga više od polovine artiljerije i minobacača činila su oruđa i minobacači kalibra 120—122 mm i većeg.

Industrija SSSR proizvodila je sve druge vrste ratne tehnike i oružja takođe u sve većim količinama i novih savršenijih konstrukcija.

Značajna mehanizacija i motorizacija vojske ostvarena u toku rata omogućila je strategiskom rukovodstvu da u periodu pripreme operacije i u njenom toku vrši velika pregrupisavanja snaga u vrlo kratkim rokovima, zbog čega su se naredne operacije počele pripremati znatno brže i intenzivnije su korišćene razne specijalne jedinice strategiske rezerve.

Sovjetska strategija već je 1944 godine mogla da preduzima uzastopne strategiske napadne operacije koje su se na pojedinim pravcima slivale u opštu ofanzivu (preduzimale su se nove operacije kada prethodne još nisu bile završene). 1944 godine izvedeno je deset strategiskih napadnih operacija, koje su postepeno obuhvatile ceo sovjetsko-nemački front. A takve operacije kao Beloruska, Lavovsko-pšemislovska, Jaško-kišinjevska i Bu-

dimpeštanska slike su se u opštu ofanzivu na zapadnom i jugozapadnom strategiskom pravcu. Za izvođenje operacija angažovano je jednovremeno po nekoliko frontova, potpuno obezbeđenih svim potrebama. Tako je nastala strategiska napadna operacija grupe frontova — nova pojava u sovjetskoj ratnoj veštini.

1945 godine sovjetska strategija mogla je da vodi najkrupnije operacije jednovremeno na raznim strategiskim pravcima. Tako je, naprimjer, januara te godine 5 frontova jednovremeno izvodilo ofanzivu na istočno-pruskom i berlinskom pravcu i na Karpatima; u februaru — u Istočnoj Pruskoj, istočnoj Pomeraniji, Šleskoj i na Karpatima — 6 frontova; u martu u Istočnoj Pruskoj, istočnoj Pomeraniji, Šleskoj, na Karpatima i u Mađarskoj — 7 frontova. Ovo je postalo moguće zato što je naša socijalistička privreda potpuno zadovljavala sve potrebe strategiskog rukovodstva u oblasti materijalno-tehničkog obezbeđenja oružanih snaga. Pored ovoga uključeni u rad snažni ekonomski izvori naše otadžbine dozvoljavali su već ne samo da se obezbedi front borbenom tehnikom, oružjem, municijom, gorivom, hranom i dr., nego i da se razvije veliki rad na obnovi narodne privrede u oslobođenim rejonima. Obnovljene i puštene u rad fabrike, elektrane, rudnici, visoke i Siemens-Martenove peći, valjaonički stanovi itd. povećali su mogućnosti daljeg proširivanja ratne proizvodnje.

Dok je sovjetska strategija dobijala sve više i više mogućnosti za izvođenje kampanja i strategiskih operacija koje su rasle po razmerama i snazi, kod protivnika su se ekonomske mogućnosti neprestano smanjivale. Tako je po podacima samih Nemaca broj aviona u oružanim snagama na frontu bio sledeći:

	2-go polugode 1943	1-vo polugode 1944	Smanjenje %
Lovački avioni	8.298	5.947	28,4
Bombarderi	6.831	4.319	36,7
Svega frontovske (taktičke) avijacije	19.932	15.233	23,6

A evo pokazatelja koji karakteriše proizvodnju tenkova, oklopnih i običnih automobila. Ako se uzme broj ovim mašina, proizvedenih u januaru 1942 godine za 100, onda se 1944 i početkom 1945 proizvodilo:

	Tenkova i oklopnih automobila	Automobila
U januaru 1944	324	142
U julu 1944	397	133
U decembru 1944	263	63
U januaru 1945	210	60

Naglo opadanje ratne proizvodnje, počev od druge polovine 1944 godine zaista se jako odrazilo na raspoloživi materijal u nemačko-fašističkim trupama, uzimajući posred toga u obzir i one ogromne gubitke koje su one trpele u borbama. Jednovremeno u letu 1944 nemačko-fašistička vojska počela je da jako oseća nestašicu goriva i maziva, municije i drugih vrsta materijalno-tehničkih obezbeđenja. Mogućnosti neprijateljske strategije očigledno su se sužavale.

Osnovni razlog sve većem iscrpljivanju ekonomskih i ljudskih izvora fašističke Nemačke bile su uspešne napadne operacije naših oružanih snaga. Smanjenju ekonomskih mogućnosti Nemačke u izvesnoj meri doprinela su i bombardovanja koja je izvodilo strategisko vazduhoplovstvo SAD i Engleske. Ali su rezultati njegovih dejstava bili veoma ograničeni.

Maja 1945 snabdevenost Sovjetske armije svim sredstvima oružane borbe dostigla je najviši nivo za sve vreme Velikog otadžbinskog rata. Socijalistička ekonomika, obezbedivši ovim sredstvima naše oružane snage, pomagala je sovjetskoj strategiji da izbori odlučujuću vojničku pobedu nad neprijateljem. Sa svoje strane naša strategija, oslobađajući borbenim dejstvima vojske i mornarice rejone koje je zauzeo neprijatelj i smanjujući njegove ekonomske mogućnosti pomogla je sovjetskoj poz-

dini da izbori ekonomsku pobedu nad fašističkom Nemačkom koja je posedovala gotovo sve izvore zapadne i centralne Evrope.

*

Kakvi se zaključci mogu izvući iz pitanja uzajamne veze sovjetske strategije i privrede za vreme Velikog otadžbinskog rata?

Za vreme rata narodna privreda SSSR-a nije samo nadoknađivala sve gubitke na frontu. Zahvaljujući organizatorskom radu naše partije i nevidenom radnom herojizmu sovjetskih ljudi, ona je dala u ruke strategije takvu masu prvakasnog oružja i ratne tehnike koja je dozvolila da se njima snabdevaju i novoformirane trupne jedinice. A za vreme Velikog otadžbinskog rata broj divizija Sovjetske armije porastao je 4 puta, količina vazduhoplovног и artiljeriskog materijala porasla je 5 puta, a broj tenkova savremenih tipova čak 15 puta.

Kao što je poznato, kvantitativni porast borbenih tehničkih sredstava u vojsci povlači za sobom ogroman porast utroška raznih vrsta goriva, municije, rezervnih delova itd. Na frontove, gde se prema strategiskim planovima predviđa naredna napadna operacija, neprekidnim su potokom tekli ešeloni s materijalom, municijom, gorivom, hranom, sa svim time što su trošile trupe.

Sve jači i jači udari Sovjetske armije zahtevali su neprestano povećanje proizvodnje aviona, tenkova, municije i drugih sredstava oružane borbe. Nepromenljivi zakon sovjetske privrede za vreme rata bila je proširena reprodukcija ratnih proizvoda da bi se ne samo potpuno nadoknađivali gubici na frontovima, nego da bi se davala oružanim snagama i dopunska borbena tehnika. Ovaj zadatak naša zemlja je izvršila zato što je s porastom ratne proizvodnje povećavana i proizvodnja samih sredstava proizvodnje. Zato je najvažniji problem naše privrede za vreme rata bio: pravilno uskladišvanje zadataka svestranog proširenja ratne proizvodnje s jednovremenim razvitkom najvažnijih grana teške industrije: razvijanje nove

kapitalne izgradnje; uvođenje nove tehnike i povišenje produktivnosti rada. A ovo je zagarantovalo strategiji mogućnost da raspolaže sve većom i većom količinom raznovrsnih materijalnih sredstava.

Strategiske zamisli naše Vrhovne komande strogo su se osnivale na materijalnotehničkim mogućnostima zemlje; početak strategiskih operacija određivao se uzimajući u obzir rokove dobijanja borbenih sredstava od industrije i njihovu koncentraciju na frontovima. Posebna pažnja uvek je obraćana na pripremu operacija, na njihovo obezbeđenje svim potrebama, pre svega avionima, tenkovima i artiljerijom.

Početkom 1944 godine naša je privreda mogla već da obezbeđuje napadne operacije neviđenih razmera i tempa. Sva ekonomski snaga države, porasla u ratnim godinama u onim pravcima u proporcijama koje su najbolje obezbeđivale vođenje borbenih dejstava, stavljena je na raspolaganje sovjetskoj strategiji koja ju je iskoristila za postizanje najvećih uspeha u operacijama 1944—1945 godine.

U ovim godinama naša je strategija sjajno iskoristila mogućnosti zemlje za povećanje jačine udara po neprijatelju. Dok je Vrhovna komanda sprovodila strategiske operacije 1944 godine jednu za drugom, to je kampanja 1945 godine bila karakteristična po tome što su se operacije, grandiozne po zamahu, izvodile *jednovremeno* na celom strategiskom frontu, završivši se konačnom pobeđenosnom bitkom za Berlin. Za sve je postala očigledna nadmoćnost sovjetske strategije nad nemačko-fašističkom strategijom, u čemu je ne malu ulogu odigrala pobeda naše socijalističke privrede nad privredom protivnika.

Komunistička partija i sovjetska vlada rukovodile su i narodnom privredom i vojnom delatnošću, usmeravajući njihove napore u dijalektičkom jedinstvu jednom cilju — postizanju pobeđe nad neprijateljem. Ovo puno jedinstvo privrede i strategije, koje su uzajamno prodrcale jedna u drugu i zavisile jedna od druge, ostvareno kroz državnu vlast — savršeno je nova pojava u istoriji ratova, svojstvena samo socijalističkoj državi.

Na osnovu sadejstva i privrede, sjajno ostvarenog u toku celog rata, sovjetski narod i njegove oružane snage održale su svetsko-istorisku pobedu nad fašizmom, bez obzira na to, što je u toku rata naša otadžbina morala da savlađuje takve vojne i ekonomski teškoće koje bi slomile svaku drugu državu. Na primeru ovog rata ceo se svet ubedio u nesalomljivu snagu političkog i ekonomskog sistema socijalizma koji je časno izdržao sva ratna iskušenja, u prednosti sovjetske ratne veštine nad buržoaskom ratnom veštinom.

Glava III

STRATEGIJA I PRIVREDA VLASTITE ZEMLJE

Kao što pokazuje kratak pregled svetskih ratova XX veka u odnosu na to koliko mogućnosti strategije zavise od mogućnosti privrede, strategiske zamisli moraju uvek da baziraju na materijalno-tehničkim izvorima zemlje i na tačnoj proceni svih njenih ekonomskih mogućnosti.

Uzajamna veza i uzajamni uticaj strategije i privrede u savremenim uslovima još više su se produbili i učvrstili. U odnosu na privrednu vlastite zemlje zadaci strategije dele se u dva osnovna pravca.

1) Racionalno iskorišćenje ekonomskih mogućnosti radi najcelishodnije (s vojne i ekonomске tačke gledišta) izgradnje oružanih snaga i najefikasnijeg vođenja borbenih dejstava.

2) Pouzdano obezbeđenje privrednih rejona i objekata od napada iz vazduha, s mora i kopna, obavezno uzimajući u obzir mogućnost primene nuklearnog oružja i drugih sredstava za masovno uništavanje.

Za izvršavanje ovih zadataka strategija treba sebi jasno da predstavi karakter budućeg rata, moguće razmere oružane borbe na kopnu, na moru i u vazduhu, ulogu vidova oružanih snaga i rodova vojske u budućem ratu; moguće potrebe oružanih snaga u materijalu, oružju, municiji, gorivu, rezervnim delovima za ratnu tehniku, hrani, odeći i obući itd. Ona treba da utiče na razvitak grana narodne privrede u potrebnom pravcu, kako za

vreme mira, tako i za vreme rata, putem traženja odgovarajućih materijalnih sredstava za snabdevanje oružanih snaga.

Jednovremeno s ovim strategija treba da uzme u obzir i nivo razvita industrijskih grana i komunikacija koje je u datom momentu interesuju, kako se ne bi pri razradi traženja materijalnih sredstava odvojila od realnih mogućnosti zemlje u najbližoj perspektivi.

U slučaju izbijanja novog rata u kojem će se primeniti najnovija borbena sredstva, zaštita svoje privrede od napada oružanih snaga neprijatelja dobija naročito važan značaj. Pitanja protivvazdušne odbrane najvažnija su za strategiju kako za vreme mira pri pripremi zemlje za odbranu, tako i za vreme rata.

Strategija je isto tako veoma zainteresovana i za geografski razmeštaj proizvodnih snaga zemlje, a u prvom redu industrijskih preduzeća koja su najvažnija za odbranu, kako s gledišta stvaranja najtešnjih transportnih veza između rejona ratne proizvodnje i mogućih vojnišnih prostorija, tako i da bi se ekonomski razvitak teritorija najbližih ovim vojnišnim prostorijama usmerio u pravcu potrebnom za ostvarenje strategiskih zamisli.

Na taj način, pri razradi pitanja izgradnje oružanih snaga, pripreme i vođenja rata, organi strategiskog rukovodstva treba da umeju da se snađu u mnogim ekonomskim pitanjima. Naprimer, pri utvrđivanju za vreme mira udela vidova oružanih snaga i rodova vojske, potrebno je uzeti u obzir čitav niz uslova i ekonomske mogućnosti. Pravilno predviđanje ogromne uloge artiljerije u ratu pred Veliki otadžbinski rat pri njegovoj realizaciji označavalo je pre svega znatno povećanje udela artiljerije u vojsci, tj. njen kvantitativni i kvalitativni porast. Ali, da bi se ostvario ovaj porast, bilo je potrebno na vreme utvrditi mogućnosti i rokove razvijanja proizvodnje artiljerijskih sistema, optike i tegljača za njih, eksploziva itd. i jednovremeno povećati proizvodnju specijalnih čelika i kapaciteta mašinogradnje.

Savremena brzometna artiljerija troši ogromne količine municije. Iz iskustva prošlog rata može se utvrditi

približan odnos između težine artiljeriskih oruđa združenih pešadijskih jedinica i težine municije koju artiljerija troši godišnje koji je jednak 1:30. Ovo znači da se na svaku tonu težine artiljeriskog oruđa za vreme rata doturalo godišnje 30 tona municije.

Razume se da se ne može i da nije potrebno zahtevati od organa strategiskog rukovodstva tako detaljno poznavanje privrede kao od privrednih organa. Ipak prvi treba toliko jasno da pretstave sebi ekonomske mogućnosti zemlje da, naprimjer, ne postavljaju zahtev za 1.000 jedinica nekog materijala kada privreda na datom stepenu svog razvijanja može dati samo 200, ili ne zahtevati da se organizuje seriska proizvodnja izvesnog artikla naoružanja, recimo u toku od 2 meseca kada je za to potrebno najmanje 8 — 9 meseci itd.

Svako formiranje novih 10 — 20 združenih jedinica zahteva prethodnu analizu mogućnosti ne samo u pogledu njihovog prvobitnog spremanja svim potrebama, nego, što je naročito važno, analizu obezbeđenja materijalnim sredstvima njihovih borbenih dejstava, to jest koliko u toku rata treba naknadno poslati na front municije, goriva, tehnike, naoružanja za zamenu gubitaka koje pretrpe ove jedinice. Drugim rečima, svaka mera koja je predviđena da se sproveđe u oblasti izgradnje oružanih snaga, treba da bude prethodno brižljivo odmerena s tačke gledišta ekonomskih mogućnosti.

Ali i ovo je još nedovoljno. Organi strategiskog rukovodstva treba, razume se samo u izvesnoj meri, da poznaju i potrebe same zemlje, njenog stanovništva, onih industriskih grana privrede koje nisu ratne, saobraćaja itd. da ne bi traženjem materijala za oružane snage dozvolile naglo sniženje obezbeđenja, naprimjer, proizvodnje mašina radilica, valjaonica železničkih šina i radionica za remont vagona, koje bi se jako odrazilo na zanavljanje mašinskog parka, na obnovu i remont železničkih pruga i vozognog parka i na obezbeđenje stanovništva neophodnim minimumom potreba u ratno doba.

Strategija treba takođe da ima savršeno jasnou pretstavu u toku mobilizacije narodne privrede, rokovima

razvijanja ratne proizvodnje i o onim teškoćama koje nastaju u narodnoj privredi u vezi s ratom (naprimer, neprijateljski napad iz vazduha) i kako se ove teškoće mogu odraziti na proširenu reprodukciju koja je potrebna za vođenje rata. Poznavanje ovih pitanja daje organima strategiskog rukovodstva mogućnost da razrađuju realne planove ratnih operacija na osnovu brižljive analize ekonomskih mogućnosti ne odvajajući se od raspoložive materijalne baze. Zato, kao što pokazuje iskustvo iz prošlog rata, rokovi početka narednih operacija i njihove razmere zavisiće od mogućnosti proizvodnje i transporta svega onog što je neophodno trupama u rejone njihove koncentracije.

Prema tome, pri razradi strategiskih zamisli neophodno je proučavati, analizirati i uzimati u obzir znatan broj ekonomskih pitanja, čiji se dijapazon pruža od pojedinih statističkih podataka potrebnih za određivanje bilo kakvih normativa i koeficijenata do najvažnijih principijelnih postavki u oblasti iskorišćenja ekonomskih izvora za ratne potrebe.

Ipak zadatak strategije nije samo u tome da izučava i uzima u obzir stanje privrede i perspektive njenog razvitka. Za strategiju je vrlo važno da ima mogućnost da razrađuje svoje predloge o pravcu razvitka privrede da bi stvorila najpovoljnije uslove za mobilizaciju oružanih snaga, njihov razvoj i korišćenje u borbi. A to znači da strategija još za vreme mira treba da utiče na pripremu privrede za obezbeđenje vojske i mornarice svim sredstvima oružane borbe za slučaj rata.

Još za vreme mira treba da bude određen i sastav onih sredstava koja će biti potrebna za vođenje rata. Ovaj zadatak, u čijem rešavanju igra rukovodeću ulogu strategija, vrlo je odgovoran. Ratna veština u toku rata može srazmerno brzo da unosi promene u svoje postavke na osnovu iskustva, i trupe takođe mogu da srazmerno brzo usvoje nove taktičke metode, nove zahteve operatike. Ovo se ne dešava u privredi. Proizvodnja ne može tako brzo da reaguje na izmene u zahtevima trupa u pogledu njihovog obezbeđenja materijalom i naoružanjem. Usmeriti proizvodnju na nov put, prepraviti njene programe,

makar i delimično, uvesti novu tehnologiju — nikako nije prost posao, već posao koji u svakom slučaju zahteva mnogo vremena. Zato treba da budu blagovremeno određena i brižljivo razmotrena sredstva i metodi vođenja mogućnog rata u tesnoj vezi s mogućnostima narodne privrede i perspektivama njenog daljeg razvijanja. U tome mi vidimo takođe jedan od najvažnijih zadataka strategije. Ona treba da bude sposobna da predviđa tok razvijanja vojne nauke i moguće izmene u metodima vođenja rata, a zajedno s tim i u potrebama trupa. Ne treba, razume se, misliti, da će strategija u dugotrajanom ratu moći da predviđa sve nove zahteve oružanih snaga. Ipak za najbliži period rata, makar za prvu godinu, strategija je obavezna da predviđa njihove orientacione potrebe kako po vrstama, tako i po količini tehničkih sredstava i naoružanja. Tako određivanje potreba oružanih snaga neophodno je za utvrđivanje polaznih podataka za ekonomsku pripremu zemlje za vođenja oružane borbe.

Strategija ne može a da ne uzme u obzir da sve mere u oblasti razvijanja ratnog potencijala u ovom ili onom stepenu, a češće u vrlo znatnom, zavise od stanja privrede. Navećemo samo nekoliko primera ove zavisnosti.

Udeo vidova oružanih snaga i rodova vojske, njihova tehnička snabdevenost, određuju se pre svega stepenom industrijalizacije zemlje, nivoom razvijanja teške industrije, a naročito mašinogradnje. Ovo se takođe određuje i kulturnim nivoom stanovništva, jer prvaklasna ratna tehnika kojom su sada snabdevene oružane snage zahteva pripremljenog borca s dovoljno visokim opštim obrazovanjem.

Drugi primer. Strategiska pokretljivost, to jest pregrupisavanje trupa s vojništa na vojište, a takođe i snabdevanje oružanih snaga jako će zavisiti od stanja železničkog, vodnog, automobilskog i drugih vrsta transporta; važni su takođe visoki tehničko-eksploatacioni pokazateli njegovog rada i mogućnost brzog prebacivanja prevoza s jedne vrste transporta na drugi.

Veliki značaj u zaštiti privrede od napada vazduhoplovstva na nju ima geografski razmeštaj proizvodnih snaga, rejonizacija privrede. Specijalizacija fabrika i ši-

roka kooperacija proizvodnje u jednom privrednom rejону отклонјају опасност наглог смањења обима ратне производње при првременом избацивању из строја једног или другог предузећа. Фабрике — уникуми у савременим условима активног дејства ваздухопловства на индустрију нису допустљиви. Једна иста врста предмета, један исти елемент или агрегат увек треба да се производи у више фабрика, распоређених у разним привредним рејонима, што је неопходно за савремену производњу.

Могли би се произвести примери сличне врсте. Стратегија не треба да узима стално у обзир само све могућности које народна привреда земље може ставити на располагање за обезбеђење и одржавање трупа, него и да разрађује и дaje на разматранje држavnog rukovodstva своја shvatanja o ovim ili onim pitanjima razvitka pojedinih grana industrije ili transporta za potrebe oružane borbe. Ovim se ide за циљем да се, с једне стране, помаже уčvršćenje одбранбene sposobnosti земље путем razvitka ekonomskе baze oružanih snaga, i s druge да се обезбеде važni привредни рејони, industriska предузећа, saobraćajni čvorovi itd. od напада противника за време рата.

Према томе, једна је од основних обавеза стратегије у економској припреми земље за одбрану — разрада великог броја полазних података у облику захтева за материјал, оружије, municiju, rezervne delove gorivo i mazivo i другу војну имовину потребну за вођење борбених dejstava.

Осим овога стратегија је заинтересована и за mnoga друга економска питања. Тако, например, у савременим условима масовног коришћења од стране оруžаних snaga raznih mašina i то: за копање земље, за израду puteva, за saobraćaj itd., veoma važan значај добија unifikacija, tj. могућност njihovog коришћења i u narodnoj привреди i u oružanim snagama bez bitnih konstruktivnih измена. Стратегија треба да буде увек upoznата са стварањем нових конструкција i usavršavanjem постојећих техничких sredstava која се примењују у народној привреди, с циљем да се искористи svaki novi izum, svaka nova ili побољшана конструкција за потребе оруžаних snaga. Стратегија је заинтересована и за то да specijalne konstrukcije

ratne tehnike, naprimer, automobili, traktori, pokretne remontne radionice, pokretne elektrane itd. mogu uvek da se iskoriste u narodnoj privredi, da još za vreme mira u zemlji bude organizovana njihova seriska proizvodnja.

Pitanje celishodnog iskorističavanja ljudskih izvora takođe ima bitan značaj u savremenim ratovima, te i strategija treba da sebi jasno pretstavi potrebe u kadrovima za industriju, transport, poljoprivredu i druge grane narodne privrede da pri narednim mobilizacijama ne bi nastale u njenom radu nesavladive teškoće.

U celom nizu drugih pitanja u narodnoj privredi strategija je zainteresovana ili s tačke gledišta zadovoljenja potreba oružanih snaga (u meteorološkim posmatranjima, topografskim radovima, u pripremi vojišta) ili s tačke gledišta, naprimer, stanja zaštite i odbrane spoljnotrgovinskih komunikacija.

Zaustavićemo se detaljnije na pojedinim osnovnim pitanjima koja se tiču uloge strategije u ekonomskoj pripremi zemlje za rat.

ODREĐIVANJE SISTEMA NAORUŽANJA

U savremenim ratovima pitanje naoružanja vojske i mornarice u kvantitativnom i kvalitativnom pogledu jeste pitanje od prvostepene važnosti. Narodna privreda zemlje, kao što smo pokazali, treba da se pripremi za to da u početku rata brzo pređe na masovnu proizvodnju oružja, municije, ratne tehnike i svih drugih predmeta za snabdevanje oružanih snaga. U ovoj pripremi strategija igra važnu ulogu. Ipak sama strategija u licu višeg vojnog rukovodstva ne može se samostalno i neposredno baviti pitanjima ekonomске pripreme zemlje za rat. Stvar je u tome što se u savremenim uslovima, kada je vođenje oružane borbe najtešnje povezano s celokupnom delatnošću države, naročito s njenom ekonomskom delatnošću, mnogo strategiskih pitanja razmatra u vladinim organima. Često oni sami istupaju u ulozi strategiskog rukovodstva, utvrđujući ove ili one principijelne postavke u oblasti izgradnje oružanih snaga i pripreme zemlje za njenu vojnu odbranu.

U ovom radu ne razmatraju se organizaciono-administrativna pitanja pripreme narodne privrede za rat, kao ni to ko upravo i koja pitanja razmatra. Nas interesuju pitanja teorije strategije u primeni na ekonomsku pripremu zemlje za rat nezavisno od toga koji se organi narodne uprave njima bave. U raznim državama ovaj se posao obavlja na razne načine.

Određujući sastav onih sredstava koja su potrebna za vođenje rata, strategija u prvom redu treba da reši sva pitanja povezana s naoružanjem, jer upravo potrebe u naoružanju određuju pravac pripreme zemlje u vojnem pogledu. Pod naoružanjem treba razumeti ne samo oružje rodova vojske nego i svu tehniku — borbenu, transportnu, pomoćnu i drugu koja se, kako se kaže, »usvaja u naoružanje« vojske i mornarice.

Naoružanje vojske u savremenim uslovima je činjenica od najvećeg značaja. Razume se da naoružanje, ako se pod tim podrazumevaju samo predmeti ratne tehnike, može poslužiti jednakoj kojim bilo oružanim snagama, kojoj bilo državi. Maštine, i u tom broju i ratne, ravnodušne su prema društvenim klasama i mogu da služe kako kapitalističkom, tako i socijalističkom uređenju. Koja bilo ratna mašina može poslužiti kojoj bilo vojsci. Zato pod naoružanjem ne treba razumeti samo vrste i količine tehnike koja se nalazi u vojsci s njenim taktičko-tehničkim podacima. Naoružanje vojske nije mehanički zbir vrsta i tipova ratne tehnike, ono treba pre svega da odgovara ekonomskim i moralnim mogućnostima države. Naoružanje je materijalna baza ratne veštine. Ratna tehnika protivnika, po svojim taktičko-tehničkim podacima, može biti vrlo slična, što se često i dešava, a njihova ratna veština, a naročito njen viši stepen — strategija, razlikuje se u osnovnim principijelnim postavkama.

Veliki značaj ima takođe odnos pojedinih vrsta ratne tehnike u oružanim snagama, utvrđivanje količine vazduhoplovstva, ratne mornarice, kopnene vojske, a u ovoj poslednjoj — tenkova i artiljerije. Međutim, rešavanju ovog zadatka svaka zemlja pristupa na drugi način. Utvrđujući odnos vidova oružanih snaga, države polaze od političkih ciljeva i svojih mogućnosti.

Dalje, svako borbeno ili transportno tehničko sredstvo usvojeno u naoružanju vojske, treba da bude najcešćihodnije iskorišćeno, da bi se postigao najbolji efekat u boju i operaciji. Osim toga važno je da se sva ratna tehnika koristi stalno i u masi a ne da stoji beskorisno dugo neaktivna. Znači važni su i organizacijski momenti u raspodeli i iskorišćenju borbene tehnike. Jedna je stvar — razdeliti ove ili one vrste naoružanja po divizijama kopnene vojske, naprimjer, artiljeriju, tenkove; druga je — stvoriti od njih brze združene jedinice i manevrisati, koncentrišući ih kao udarne grupacije zavisno od situacije sad na jednom, sad na drugom odlučujućem pravcu.

Prihvaćeno je da se divizija smatra jedinicom za utvrđivanje brojne jačine oružanih snaga. Divizija za vreme rata jeste odličan borbeni organizam konačno zao-kružene strukture, samostalan u organizacijsko-materijalnom pogledu. Ona je osim toga skladan trupni organizam, sposoban da na bazi sadejstva kako unutar sebe, tako i sa susedima celishodno iskoristi sva svoja sredstva za oružanu borbu.

Sada, kad vojske svih zemalja imaju u svom naoružanju najrazličitija tehnička borbena sredstva, merilo da li oružane snage odgovaraju savremenim zahtevima nije samo nivo borbene obuke i uvežbanosti divizija, stanje njihovog naoružanja i materijalno-tehničkog obezbeđenja. Ovo je samo jedna strana nivoa razvitka oružanih snaga zemlje. Druga strana to je specijalizacija divizija. Nije isto imati samo pešadijske divizije, pa makar bile zasićene najnovijim modelima artiljeriskih oruđa, tenkova idt., i imati oružane snage koje se sastoje iz pešadijskih, mehanizovanih, oklopnih, vazduhoplovnih, vazdušnodesantnih, artiljeriskih i drugih specijalnih divizija ili njima odgovarajućih jedinica.

Izvanredno važan značaj u savremenim ratovima ima broj svake vrste divizija, jer karakteriše ideo svakog vida oružanih snaga i rodova vojske, a njegovo pravilno utvrđivanje zavisi od mnogih uslova i okolnosti, među kojima karakter savremenog rata i ekonomski potencijal ni izdaleka nemaju poslednju ulogu.

Pri utvrđivanju sistema naoružanja treba uzeti u obzir i socijalno-političke uslove među kojima su, naprimjer, takvi kao što je kulturni nivo stanovništva koji se odražava na dubinu i brzinu kojom lični sastav ovlađava složenom borbenom tehnikom, a naročito moral vojske, kao i njene nacionalne crte. U oružanoj borbi, kako pre, tako i sada, sama po sebi ratna tehnika, čak i najefikasnija, ne može da obezbedi pobedu. Ishod rata rešavaće ljudi, duboko ubeđeni u pravednost svoje stvari, uvek spremni da brane interes svog naroda i ljudi koji savršeno vladaju oružjem i borbenom tehnikom.

Na taj način pod naoružanjem vojske ne treba pod razumevati prosto kvantitativnu i kvalitativnu stranu samog naoružanja, nego sistem naoružanja, izgrađen u skladu s postavkama o vođenju oružane borbe koje je razradila strategija, i koji polazi od ekonomskih i moralnih mogućnosti zemlje, — sistem u kojem su njegovi pojedini elementi organski povezani u jedinstvenu celinu. U sistemu naoružanja najcelishodnije se raspoređuje ratna tehnika unutar oružanih snaga i najefikasnije iskorišćava u borbenim dejstvima; u njemu se odražava ratna doktrina države.

Naoružanje vojske je vrlo širok pojam. Ono uključuje ne samo najrazličitije vrste oružja, ubojnog materijala nego i raznovrsne motore, predmete i sredstva obezbeđenja i opsluživanja trupa i tehnike, transportna sredstva itd.

Pri oceni sistema naoružanja takođe je važan pokazatelj snabdevenost trupa energijom čime se sada određuje njihova usklađenost sa savremenim zahtevima borbe.

U kapitalističkim zemljama utvrđivanje sistema naoružanja, udela vidova oružanih snaga i rodova vojske često su diktirani interesima manopola, njihovih težnji da na isporukama ovog ili onog oružja dobiju maksimalne profite. Naprimjer, brodograđevinske kompanije, trudeći se da isčupaju iz državnog budžeta što više sredstava za razvitak flote »dokazuju« pomoću vojnih »teoretičara« i svojih pretstavnika u državnom aparatu preovladavajuću ulogu ratne mornarice u savremenom ratu. Firme koje

su vlasnice vazduhoplovne industrije bore se za priznanje glavne uloge ratnog vazduhoplovstva. Postoje i teorije rešenja svih pitanja rata samo nuklearnim oružjem itd. Tako prilaženje rešavanju problema izgradnje oružanih snaga, razume se, utiče na sistem naoružanja imperialističkih zemalja.

Ukazujući na tendencije slične vrste pri utvrđivanju sistema naoružanja u ovim zemljama, nemoguće je da se u isto vreme ne podvuče da ovakve teorije rešenja ishoda rata pretežno jednim, bilo kojim oružjem, ne odražavaju opštepriznate poglede. Kao što se vidi iz inostranih zvaničnih izvora, ove teorije nisu rukovodeće i ne izražavaju zvanične poglede rukovodećih krugova u čijoj se praktičnoj delatnosti priprema oružanih snaga za rat vrši po liniji više ili manje proporcionalnog razvitka svih vidova naoružanja.

Sistem naoružanja Sovjetske armije i Ratne mornarice gradi se na osnovu poznavanja karaktera savremenih ratova. Naša vojna nauka utvrđuje smer izgradnje oružanih snaga i sva pitanja sistema njihovog naoružanja u skladu s mogućim zamahom, trajanjem, intenzitetom rata i ulogom u njemu svakog vida oružanih snaga i roda vojske.

Odlučujući značaj u snabdevanju vojske i mornarice oružjem ima nivo proizvodnje. Industrijalizacija naše zemlje poslužila je kao osnov brzog porasta ekonomskog potencijala i razvitka naoružanja sovjetskih oružanih snaga.

Posle završetka Građanskog rata naša Partija i vlada poklonile su mnogo pažnje izgradnji vojske i mornarice i njihovom snabdevanju borbenim sredstvima. Pitanja razvitka naučno-istraživačkog i konstruktorskog rada, pitanja proizvodnje ratne tehnike i utvrđivanja udela rođava vojske rešavala su se na osnovu prethodnog proučavanja karaktera budućeg rata.

Početkom Velikog otadžbinskog rata naše mirnodopske oružane snage nisu ni u čemu zastajale za vojskama i mornaricama glavnih kapitalističkih zemalja. Prednost fašističke Nemačke sastojala se samo u tome da je ona na vreme, pre napada na SSSR, prevela svoju privrednu

na ratni kolosek, mobilisala svoje oružane snage i snabdelala ih ogromnom količinom najnovijeg naoružanja. Ipak je ekomska snaga Sovjetskog Saveza, stvorena predratnim petogodišnjim planovima, omogućila da se brzo razvije ratna proizvodnja. Za vreme Velikog otadžbinskog rata proizvodnja svih vrsta naoružanja povećala se mnogo puta.

Brzo se osvajala proizvodnja novih, savršenijih modela naoružanja. Naprimer, za vreme rata period osvajanja novih modela artiljeriskog naoružanja mnogo se skratio, na 1 do 2 meseca umesto 1 do 2 godine u predratno vreme. Oko tri četvrtine novih vrsta artiljeriskih oruđa i oko polovine streljačkog oružja koje se nalazilo u naoružanju Sovjetske armije 1945 godine bilo je konstruisano i pušteno u serisku proizvodnju za vreme rata. Narodna privreda je snabdevala Sovjetsku armiju i Ratnu mornaricu sve boljim i boljim modelima naoružanja u sve većoj količini. Naprimer, kalibri tenkovske i protivoklopne artiljerije povećali su se u ratnim godinama više od dva puta, a probognost njihovih zrna kroz oklop porasla je najmanje pet puta. Manevarska sposobnost artiljerije znatno se povećala zahvaljujući stvaranju lakših modela i većoj pokretljivosti celog oruđa. U toku rata bila je stvorena samohodna artiljerija, čija su oruđa naši vojnici prozvali »zveroubicama« jer su brzo izbacivala iz stroja »pantere« i »tigrove« koji su bili najbolji neprijateljski tenkovi.

Na kraju je naoružanje Sovjetske armije, kako u kvantitativnom tako i u kvalitativnom pogledu, u toku Velikog otadžbinskog rata stalo da prevazilazi i prevazišlo je naoružanje neprijatelja bez obzira na to što je brojno stanje oružanih snaga u poređenju s onim za vreme mira znatno poraslo.

Posle rata sistem naoružanja Sovjetske armije i Ratne mornarice gradi se pre svega na osnovu pogleda naše ratne veštine na karakter budućeg rata, na osnovu one materijalne baze koja se stvara snagom rastuće socijalističke privrede. Zahvaljujući stalnoj brizi Komunističke partije i sovjetske vlade o jačanju odbrambene sposobnosti SSSR, naše su oružane snage iz temelja reorga-

nizovane. Sada je naša vojska potpuno mehanizovana i motorizovana, u sastavu oružanih snaga povećan je udeo vazduhoplovstva i trupa protivvazdušne odbrane. Sada Sovjetska armija i Ratna mornarica u svom naoružanju imaju raznoliko nuklearno i termonuklearno oružje, a takođe i rakete faznih tipova. SSSR, osim toga, ima interkontinentalnu balističku raketu najvećeg dometa.

Usvajanje u naoružanje vojske novih vrsta oružja ili naglo poboljšanje taktičko-tehničkih osobina postojećih konstrukcija, povlači za sobom izmenu u taktici odgovarajućeg roda vojske a odmah zatim nalazi odraza i u opštevojnoj taktici. Novo oružje, koje jako utiče na opštevojnu taktiku, povlači za sobom izmene u organizaciji trupa i daje nove mogućnosti za operativku. Konačno, pri masovnoj primeni novog oružja strategija dobija u svoje ruke i nove mogućnosti pri planiranju, pripremi i vođenju ratnih operacija.

Iskustvo iz poslednjih ratova pokazalo je da ma koje oružje, ma kako velika bila njegova snaga, može doprineti postizanju uspeha u oružanoj borbi samo tada kada se primeni u masovnim razmerama. Ova postavka ostaje, po našem mišljenju, na snazi i pri pojavi takvog novog oružja kao što su atomske i hidrogenske bombe. Stvar je u tome što porast efikasnosti svake vrste oružja ne povlači za sobom njegovo kvantitativno smanjenje, nego odgovarajuće povećanje razmera dejstava na neprijatelja. Pri primeni novog oružja povećava se obim operacija na ratištu, pojačava se intenzitet oružanog dejstva na pozadinske rejone protivničke strane, proširuje se front borbe na pomorskim komunikacijama i, kao posledica svega toga, povećava se zamah rata u celini.

Ako se pojavi novo oružje ili nova konstrukcija koja je znatno bolja po taktičko-tehničkim osobinama, to njihova primena u malim količinama neće dati efekat strategiskih razmera. Zato je vrlo važno da se može brzo i široko razviti proizvodnja novog oružja u početku rata ili kasnije u toku rata. Samo masovno i pri tome iznenadno iskorišćenje novih sredstava može imati strategiski značaj i pomoći postizanje pobjede u dатој kampanji. Upravo, samo u dатој kampanji, tj. u toku više ili manje ograni-

čenog vremena, dok neprijatelj nema to oružje ili dok ne pronađe kakav bilo »protivotrov«. U savremenim uslovima nauka i ekonomski mogućnosti razvijenih zemalja mogu vrlo brzo da reše onaj zadatak iz oblasti naoružanja koji je rešio neprijatelj. U sadašnje vreme protivnici teško mogu prestići jedan drugoga u kvalitetu jedne ili druge vrste naoružanja za više od nekoliko meseci.

Naročito je važno da novo i usavršeno oružje bude pravilno iskorišćeno. Ipak se često pri pojavi novih borbenih sredstava zadržavaju stare postavke ratne veštine. Ovo se može potvrditi primerima iz prošlosti. Već smo upozoravali na nedostatke u primeni tenkova i bojnih otrova u Prvom svetskom ratu; neznatna količina dirigovanih projektila koje su primenili hitlerovci protiv Engleske u Drugom svetskom ratu pri njihovoj relativno maloj brzini i tačnosti pogađanja nije mogla imati uspeha strategiskih razmara; na kraju ovoga rata pojavili su se mlazni lovački avioni; ali tek posle njegovog završetka mlazna avijacija unela je odgovarajuće izmene u ratnu veštinsku.

Na kraju Drugog svetskog rata, već posle postizanja pune pobeđe na glavnom — evropskom ratištu, Amerikanci su prvi put isprobali na japanskim gradovima svoju atomsku bombu. To je stvarno bila samo proba, jer, s vojne tačke gledišta, za to nije postojala nikakva potreba. Iako nemamo iskustva iz korišćenja atomskog oružja u ratnim uslovima, ipak je neosporno da nuklearno i termonuklearno oružje imaju strategiski značaj. Ono ne samo da povećava u celini efikasnost dejstva na ekonomski potencijal neprijatelja, nego je i vrlo snažno sredstvo za dejstvo na grupisane trupe, naročito pri njihovom zbijenom rasporedu.

Nauka i tehnika koje se burno razvijaju mogu potencijalno dati mnogo novog za savremeno naoružanje i tim samim uticati na metode vođenja rata. Zato dostignuća nauke i tehnike ne mogu a da ne interesuju strategiju. Naprimer dostignuća u oblasti transportne tehnike dozvoljavaju da se razvija pokretljivost trupa. A porast pokretljivosti, kao što je poznato, kako se odražava na karakter operacija, dajući im veliku manevarsku sposobnost,

veliku dubinu, i dozvoljava skraćenje rokova njihove pripreme.

Mogućnost širokog korišćenja vazduhoplovstva za transport trupa dozvoljava da se uvedu savršeno novi elementi u operacije, menjajući čak i njihove oblike. U tom pogledu nov je elemenat, naprimjer, korišćenje velikih vazdušnih desanata koji dozvoljavaju da se obezbedi iznenađenje pri zauzimanju važnih linija ili objekata u pozadini neprijateljskog rasporeda. Vazdušni desanti olakšavaju i ubrzavaju okruženje velikih neprijateljskih grupacija. Vazduhoplovstvo daje mogućnost da se izvodi okruženje u sve tri dimenzije — ne samo u horizontalnoj ravni nego i odozgo. Jednovremeno s ovim ono ubrzava proces likvidacije okružene grupacije putem neposrednog napada na trupe koje se nalaze u okruženju i sprečavanju pokušaja neprijatelja da obrazuje »vazdušne mostove«.

Dalji razvitak vazduhoplovstva, naročito helikoptera, nesumnjivo će povući za sobom unošenje novih elemenata u operacije. U budućem ratu nije isključena mogućnost stvaranja »vazdušne pešadije« na helikopterima. Slično onome kako je u prošlim ratovima konjica često vodila borbe peške, a kretala se na konju, tako i »vazdušna pešadija« na helikopterima može da se u neprijateljskoj pozadini brzo prebacuje iz jednog rejona u drugi vodeći borbu oružjem rodova kopnene vojske. Više taktičke i združene jedinice »vazdušne pešadije« mogu biti iskorišćene i u strategiskoj ofanzivi. Njihovi napori, radi lakšeg postizanja opštег strategiskog zadatka koji izvršavaju nekoliko frontova, mogu se sjediniti putem organizovanja sadejstva među njima. U dejstvima »vazdušne pešadije« na helikopterima složeno pitanje pretstavlja uglavnom borbeno obezbeđenje samih helikoptera (maskiranje, protivvazdušna odbrana) naročito za vreme borbe na zemlji. Široko korišćenje vazdušnih »motocikla« koje je već izradila industrija, olakšaće maskiranje helikopterskih jedinica zbog njihovih malih razmara i velike manevarske sposobnosti.

Obezbeđenje »vazdušne pešadije« gorivom i municijom pri njenim dejstvima u dubini neprijateljskog rasporeda može biti postignuto, sem pomoću transportne avi-

jacije, takođe i pomoću korišćenja specijalnih transportnih raketa.

Stvaranje mnogobrojnih jedinica »vazdušne pešadije« na helikopterima može na nov način da postavi pitanje o oblicima napadnih operacija, tempu, rokovima za izvršenje postavljenih zadataka, naročito na velikim vojniškim prostorijama, a takođe u planinskim rejonima, gde najveći broj vrhova nije viši od plafona helikoptera, i u polarnim oblastima, tj. tamo gde su operacijski pravci razdvojeni preprekama koje kopnene trupe teško mogu savladati.

Srazmerno malo iskustvo iz Drugog svetskog rata u pogledu korišćenja dirigovanih projektila ipak svedoči o velikom značaju te nove vrste oružja, naročito u napadu na objekte koji su raspoređeni u dubokoj pozadini. Razvitak ovih sredstava u smislu povećanja njihovog dometa, razorne moći i tačnosti pogađanja, pruža strategiji velike mogućnosti, u prvom redu pri izvođenju napada na neprijateljski ekonomski potencijal.

Iskustvo iz ratova u poslednje vreme pokazalo je takođe veliki značaj *harmoničnog* razvijanja oružanih snaga. Svakako pod harmoničnošću ne treba razumeti jednovremen i jednak razvitak svih vidova oružanih snaga i rodova vojske. Suština pitanja sastoji se u jednovremenom i proporcionalnom razvitku elemenata koji su među sobom neposredno povezani. Ne može se, naprimjer, razvijati pokretljivost trupa i povećavati tempo nastupanja a da se ne promene stara sredstva upravljanja i veze ili ranije mogućnosti i metodi obezbeđenja i opsluživanja trupa. Ne može se proširivati tehnička opremljenost trupa a da se u isto vreme ne vodi briga o uvođenju u trupu odgovarajućih remontnih sredstava. Jedno treba da odgovara drugom.

S porastom pokretljivosti trupa, njihove tehničke snabdevnosti i povećanjem tempa ofanžive, potrebno je usavršavanje sredstava veze, neophodna je i nova organizacija rada u pozadini. Potrebna je takođe široka mechanizacija inžinerijskih radova. Pri usvajanju u naoružanje novih artiljerijskih oruđa, potrebni su novi tegljači,

motori, neophodno je, na kraju, razvijati na odgovarajući način bazu za proizvodnju municije itd.

Strategija treba da ume da naučno predviđi, da blagovremeno otkrije tendenciju opšteg razvitka ratne tehnike u celini i njenih pojedinih vrsta; da blagovremeno predviđi i one izmene u ratnoj veštini i u organizaciji jedinica koje mogu nastupiti usled uvođenja novog naoružanja i da uzima u obzir mogućnosti njegovog masovnog korišćenja.

Ono što se desilo posle Prvog svetskog rata u pogledu precenjivanja mogućnosti novog oružja, teorija Dueta (Douhet), Fulera (Fuller) i dr. pojavilo se i posle Drugog svetskog rata. Mogućnosti mlažnih aviona i dirigovanih projektila, naročito s korišćenjem nuklearnog oružja, poslužili su buržoaskoj vojnoj nauci kao izvor za stvaranje novih teorija vođenja oružane borbe s preovladavajućim značajem jedne vrste oružja. »Atomska strategija«, kao izraz težnje imperijalističkih agresivnih sila za osvajanjem svetske prevlasti, stekla je dosta pristalica među buržoaskim vladajućim i vojnim vrhovima. Međutim, kao i uvek, davanje prioriteta jednoj, bilo kojoj vrsti naoružanja pred drugim (tačnije reći suprotstavljanje) nema za sobom ni naučno-teorisku osnovu niti iskustvo iz prošlih ratova. Ratna istorija još ne zna slučaj da bi bilo koja nova vrsta oružja kod jednoga od neprijatelja rešila ishod rata između više ili manje jednakoj jakih strana. Teorije »vazdušnog rata« i »vazdušnih kampanja« koje tobože odlučuju o ishodu rata, a koje zanemaruju ogromne mogućnosti drugih vidova oružanih snaga, takođe su osuđene na propast u slučaju njihove primene u praksi, kao što i teorije munjevitih ratova koje su se zasnivale na duetizmu i fulerizmu. Teorija postizanja ratnih ciljeva samo »vazdušnim kampanjama« — koje vazduhoplovstvo izvodi samostalno, bez učešća drugih vidova oružanih snaga i rodova vojske — to je uboga teorija »neoduetizma«, obnavljanje davno sahranjenih ideja perioda posle Prvog svetskog rata, bez ikakve osnove za to.

Ni jedna zasebno uzeta vrsta oružja u savremenim uslovima ne može da pretenduje na ulogu odlučujućeg faktora u ishodu oružane borbe, prvo, zato što i druge

vrste oružja imaju dosta velike mogućnosti i, drugo, zato što svakoj vrsti oružja jedne strane može biti suprotstavljeno isto takvo oružje druge strane. Samo pri vrlo oštroj razlici u snazi između neprijatelja može se računati da ova ili ona vrsta novog oružja može odigrati odlučujuću ulogu u postizanju uspeha u ratu u celini, i pri tome »munjevito«.

Oružane snage i njihovo naoružanje treba da se razvijaju sveobuhvatno i da se koriste u tesnom sadejstvu. Potrebne su sve vrste oružja, pri čemu u jednoj situaciji može biti intenzivnije iskorišćena jedna vrsta oružja, a u drugoj druga. I sama strategija treba da bude jedinstvena za datu državu ili za koaliciju savezničkih zemalja. Ne može biti atomske strategije, kao što ne može biti ni vazduhoplovne ili pomorske strategije, iako su potpuno verovatne vazduhoplovne i pomorske operacije strategiskih razmara.

Kvantitativna i kvalitativna strana naoružanja ne može da posluži kao osnova uspeha u savremenim operacijama ako se naoružanje ne ume celishodno da primeni. Ako se za vreme A. V. Suvorova koji je zahtevao da se ne ratuje brojkama nego umešnošću, pojам »umešnost« odnosio uglavnom na iskorišćenje vojničke mase kao odlučujuće udarne sile u napadu, to se sada, kada je snaga mišića ljudi naoružanih ručnim oružjem zamenjena mašinom, on odnosi uglavnom na iskorišćenje mase naoružanja. Umešnost da se razradi najcelishodniji sistem naoružanja i da se odredi uloga i pravilan ideo svakog vida oružanih snaga i roda vojske; umešnost da se dobro organizuje sadejstvo svih vidova oružanih snaga i rodova vojske i da se efikasno iskoriste sve vrste naoružanja i, najzad, umešnost da se pravilno usmere odgovarajući organi na razvitak naoružanja, kao i na njegovo zanavljanje u toku borbenih dejstava — sve je ovo jedan od glavnih zadataka strategije.

Naoružanje vojske u savremenim uslovima može se razvijati brzo ako ne zaostaje za ekonomskim mogućnostima zemlje, ako strategija ume da gleda daleko unapred. Savremeni nivo razvijaka nauke i tehnike svedoči da se

ponekada realne današnje mogućnosti pokažu kao bogatije nego što se moglo pretpostaviti pre nekoliko godina. A međutim, od predviđanja u oblasti razvitka naoružanja do gotovih projekata, a od njih do masovne proizvodnje dug je put, potrebne su ponekada godine. Evo zašto je za strategiju važno da bude stalno upoznata s dostignućima nauke i tehnike, da bi mogla brzo da iskoristi u oružanoj borbi sve ono, novo što se pojavljuje u svim oblastima naučne delatnosti u zemlji. Štaviše, strategija može i mora sama da utiče na razvitak naučno-tehničke misli u onom pravcu koji je potreban za vojne ciljeve.

U uslovima burnog razvijanja nauke i tehnike — što dalje u prošlost odlazi poslednji rat, to je teže iskoristiti njegovo iskustvo za budući rat — to sve veći značaj dobija umešnost strategije da predviđi puteve razvijanja ratne tehnike, izgradnju vojske i mornarice i metode vođenja oružane borbe. Ratna veština, kao što je poznato, umnogome zavisi od metoda i nivoa proizvodnje. Baš u prvom redu preko naoružanja se i izražava ova zavisnost. Znači da je naoružanje jedan od najvažnijih predmeta planiranja u vojnoj oblasti, a planirati perspektive razvijanja u kojem bilo poslu, pa i u vojnem, moguće je samo tada kada se imaju naučno utvrđeni normativi i pokazatelji koji izražavaju određen uzajamni odnos elemenata koje treba planirati. Što je dublje i tačnije izvršena analiza podataka iz prakse i razrađeno uopštavanje i zaključci, to će bliže stvarnosti biti normativi svih vrsta i tim će planiranje biti efikasnije. Znači, strategija ima zadatku da prouči mnoge zakonitosti u metodama vođenja savremenih ratova s namjerom da razradi pitanja koja su povezana s naoružanjem vojske i mornarice.

Organizovanje proizvodnje naoružanja je stvar privrede, utvrđivanje puteva razvijanja naoružanja i potreba u njemu je zadatak strategije. Ali strategija razrađuje i materijale koji služe kao polazni podaci za pripremu privrede zemlje u vojnem pogledu. U prvom redu strategija utvrđuje najcelishodniji sistem naoružanja kao i za savremene uslove najpravilniji deo svakog od vidova oružanih snaga i rodova vojske, a pored toga utvrđuje takođe i nivo materijalnih potreba vojske i mornarice u ratu.

MOGUĆNE POTREBE ORUŽANIH SNAGA

Savremeni svetski ratovi troše ogromnu količinu oružja, borbene tehnike i raznih materijalnih sredstava koja mnogo puta premašuju potrebe ratova XIX veka. Zbog naglog brojnog porasta vojski i povećanja snage ratne tehnike kojom su one opremljene, iz rata u rat neprekidno rastu gubici u borbi u materijalu, naoružanju, raznoj vojnoj imovini a u isto vreme se povećava utrošak materijalnih sredstava, naročito municije, goriva i maziva.

Tako je u Austrisko-pruskom ratu 1866 godine u toku cele tromesečne kampanje pruska vojska utrošila po 7,5 metaka na pušku i po 40 metaka na oruđe. U Francusko-puskom ratu 1870—1871 godine Nemci su utrošili na pušku već po 40 metaka, na top po 190 metaka, a ukupno 650.000 artiljeriskih metaka svih kalibara. U Rusko-turskom ratu 1877—1878 godine utrošeno je po 125 artiljeriskih metaka na oruđe, a u ratu Rusije s Japanom (1904—1905 godine) po 720 metaka na svako oružje.

U Prvom svetskom ratu, posle svega deset godina, potreba u municiji znatno je porasla. Na osnovu iskustva iz rata s Japanom, ruski generalstab je izračunao da je za jedno oruđe potrebno 1.000 metaka, a ukupan njihov utrošak za ceo budući rat planiran je 7 miliona metaka. Stvarnost je daleko prevazišla ove proračune. Do 1. januara 1917 ruska vojska je ispalila 33,563.000 artiljeriskih metaka i 5,238.000 mina za minobacače. U toku celog rata utrošak je iznosio više od 55 miliona artiljeriskih zrna i mina za minobacače, više od 30 miliona ručnih bombi i 7 milijardi metaka za streljačko naoružanje. Pri tome treba imati u vidu da su frontovi postavljali zahteve za znatno veću količinu materijalnih sredstava nego što im je davana i što su trošili. Zahtevi frontova su smanjivani usled toga što ratna industrija nije bila obezbeđena potrebnim metalima.

Nemačka je vojska krajem Prvog svetskog rata trošila prosečno 172 miliona pešadiskih metaka i 5,7 miliona artiljeriskih metaka svih kalibara mesečno, francuska

vojska — 8,1 milion, engleska — 7,1 i američka — 0,8 miliona metaka.

U Drugom svetskom ratu, zbog porasta broja oruđa u vojskama, povećanja njihove brzometnosti i uvođenja velike količine automatskih i poluautomatskih protivavionskih oruđa, utrošak municije još se više povećao. Tako je sovjetska armija u toku Velikog otadžbinskog rata mesečno trošila prosečno oko 17 miliona artiljerijskih metaka svih kalibara, pri čemu je početkom rata utrošak svakako bio manji od ove srednje cifre, a 1944 i 1945 godine daleko veći.

Prvi svetski rat otpočele su sve zaraćene strane imajući u vojsci ukupno oko 20.000 artiljerijskih oruđa, krajem rata na frontu ih je već bilo 60.000. U Rusiji 1914—1917 godine bilo je upućeno na front 14.500 lakih i 1.500 teških oruđa; gubici u istom periodu iznosili su 11.600 lakih i 350 teških oruđa. Međutim, krajnje ograničene mogućnosti ruske industrije za proizvodnju artiljerijskih oruđa dovele su do toga da je broj artiljerije u vojsci u toku rata neznatno porastao u odnosu na druge zaraćene zemlje. Naprimer, početkom rata u ruskoj vojsci bilo je 7.900 oruđa raznih kalibara, a juna 1917 bilo ih je oko 14.000. U nemačkoj vojsci početkom rata bilo je 6.700 oruđa, a krajem rata 21.650.

Izvanredno velike su bile potrebe u streljačkom oružju, tenkovima i avionima. Ruski generalstab, određujući potrebe trupa u puškama utvrdio je da ih je za ceo rat potrebno 6 miliona komada. Ustvari je vojsci isporučeno 18 miliona pušaka i pored ovoga u njima se stalno osećala nestasica.

Broj mitraljeza za vreme rata porastao je u ruskoj vojsci od 4.000 na 24.000, u nemačkoj vojsci od 3.000 na 70.000, u engleskoj od 2.000 na 50.000. Sredinom 1914 godine u svim vojskama bilo je najviše 1.500 aviona, od toga u ruskoj vojsci 216. Krajem rata na frontovima ih je već bilo do 10.000.

Proizvodnja tenkova otpočela je tek 1915 godine, a na bojištu su se pojavili u početku pojedinačno. Međutim,

1918 godine u svim vojskama bilo je već nekoliko hiljada tenkova.

Industrija zaraćenih strana, prevedena na ratni klošek, počela je da od 1915 godine daje oružanim snagama znatne količine oružja, borbene tehnike, municije itd. Ali, sve veće i veće potrebe trupa u svemu što je bilo neophodno za njihova dejstva, povlačile su za sobom dalje proširivanje ratne proizvodnje koja je postigla naročito širok zamah za vreme Drugog svetskog rata.

Koliko je bio veliki zamah proizvodnje materijala, oružja i municije u Drugom svetskom ratu (1939—1945) pokazuje sledeća tablica:

Naziv predmeta snabdevanja	Količina proizvedena za vreme celog rata		
	SAD	Engleska	Nemačka
Avioni	296.100	102.600	104.000
Tenkovi	86.500	25.100	65.100
Artiljeriska oruđa	253.000	113.800	174.500
Minobacači	110.000	48.300	82.000
Mitraljezi	2.725.000	316.800	
Puške, karabini i automati	14.623.000	5.415.000	12.309.000
Artiljeriska municija	331 milion	294,7 miliona	357 miliona
Streljačka municija	41,5 milion jardi	9,3 miliardi	16,5 miliardi

Sovjetski Savez za vreme Velikog otadžbinskog rata takođe je razvio svoju ratnu proizvodnju u ogromnim razmerama koje su daleko premašivale mogućnosti carske Rusije u Prvom svetskom ratu. O zamahu proizvodnje osnovnog materijala i municije u našoj zemlji u godinama Velikog otadžbinskog rata u odnosu na proizvodnju Rusije 1914—1917 godine ubedljivo govore podaci sledeće tablice:

¹⁾ Sastavljeno prema podacima u »Prilogu« br. 10-11 časopisa *Svetska privreda i svetska politika* za 1946 godinu i po knjizi *Industrija Nemačke za vreme rata 1939—1945 godine*, sovjetsko izdanje 1956 godine.

Proizvodnja ratne tehnike, oružja i municije u Rusiji i u SSSR u Prvom svetskom ratu i za vreme Velikog otadžbinskog rata

Naziv materijala	Prosječna godišnja proizvodnja	
	U Rusiji u Prvom svetskom ratu	U SSSR-u u Velikom otadžbinskom ratu
Artiljeriska oruđa	3.900	120.000
Minobacači	1.500	100.000
Mitraljezi	9.300	450.000
Puške i karabini	1,3 miliona 1.600 ³⁾	5 miliona ²⁾ 40.000
Avioni	Nisu se proizvodili	
Tenkovi		30.000
Artiljeriska municija	18,5 miliona	193,9 miliona
Streljačka municija	1,351 milion	6.997 miliona

Široki razvoj ratne proizvodnje u svetskim ratovima bio je potreban radi obezbeđenja brojnog porasta oružanih snaga u toku samog rata i naročito zato da bi se popunili ogromni gubici ratne tehnike koje trpe trupe u borbenim dejstvima. Još u Prvom svetskom ratu gubici u materijalu bili su vrlo visoki. Tako je 1917 godine Nemačka bila prinuđena da popuni gubitak od 6.000 artiljeriskih oruđa, a 1918 (do oktobra) 10.000, tj. oko polovine svih oruđa koja su bila u stroju. Za četiri godine rata u francuskoj vojsci je izbačeno iz stroja 16.700 oruđa, gotovo četiri puta više nego što je imala u trupi početkom rata (4.300 oruđa). Ovi uporedni podaci govore o tome da su gubici prosečno iznosili oko 100% godišnje od prvobitnog stanja. Ruska vojska trpela je gubitke u artiljeriskom materijalu prosečno 5—10% mesečno (zavisno od kalibra) ili 60—120% godišnje. Veći procent gubitaka artiljerije činila su laka oruđa.

Osim gubitaka u borbi mnogo se materijala izbacuje iz stroja iz tehničkih razloga. Naprimjer, za vreme Prvog

²⁾ Uključivši automate (PPŠ — automat Špagina — i drugi).

³⁾ I samo 470 motora za njih; ostali motori su uvoz.

svetskog rata oko polovine svih gubitaka artiljeriskih oruđa nastalo je usled habanja i eksplozija u cevi.

Još su veći nego u artiljeriji bili gubici u streljačkom oružju. Tako je Francuska početkom Prvog svetskog rata imala u vojsci 5.000 mitraljeza, a krajem rata 30.000. Za vreme rata francuska industrija je isporučila na front 87.000 mitraljeza. Znači da su borbeni i tehnički gubici iznosili u ratnim godinama 62.000 mitraljeza. To je prema prvobitnom broju iznosilo 1.240% ili prosečno oko 300% godišnje. Ako se uračuna postepeni porast broja mitraljeza u vojsci, to su godišnji nepovratni gubici iznosili oko 75% one količine koja se prosečno nalazila date godine na frontu.

Oružane snage trpele su za vreme Drugog svetskog rata ogromne gubitke u tehnici i u oružju. U vezi s velikom zasićenošću trupa raznovrsnom ratnom tehnikom i znatnim porastom vatrene i udarne moći združenih jedinica, izbacivanje tehnike iz stroja u toku oružane borbe postalo je masovno. Tako su hitlerovci na sovjetsko-nemačkom frontu za prve tri godine rata izgubili 70.000 tenkova, do 60.000 aviona i do 90.000 oruđa, a Sovjetska armija je za isto vreme pretrpela sledeće gubitke: 49.000 tenkova, više od 30.000 aviona i 48.000 oruđa.

I na moru su bili vrlo veliki gubici. Za vreme Drugog svetskog rata zaraćene zemlje (bez SSSR) izgubile su u borbenim dejstvima 27 bojnih brodova, 30 nosača aviona, 138 krstarica i 1.162 podmornice.

Kad se govori o gubicima u vojnoj tehnici na vojniškim prostorijama obično se imaju u vidu gubici u borbi. Razume se da nivo gubitaka u svakoj pojedinoj borbi nije ni izdaleka jednak. On zavisi od žestine i trajanja borbe, od borbene uvežbanosti taktičkih jedinica, a takođe i od veštine njihovih starešina, tj. od mnogih objektivnih i subjektivnih razloga i uslova. U armiskim operacijama, a naročito u frontovskim, već se zapaža izjednačenost ovih uslova, a pojedina oštra kolebanja gubitaka u borbama često se uravnotežavaju. A ako se uzme ceo strategiski front, i to još za dug period vremena, naprimjer za jednu godinu, to će gubici predstavljati neki određeni broj koji je prosečno više ili manje postojan.

Pri izračunavanju mogućih gubitaka u budućem ratu moramo, razume se, polaziti upravo od nekih srednjih gubitaka u toku prve ratne godine, proračunatih na krupnom strategiskom planu. Ovaj period je najpodesniji, jer osnovu tekućeg planiranja narodne privrede u našoj zemlji čine godišnji ciklusi proizvodnje; osim toga, proračun godišnjih potreba oružanih snaga prema gubicima prve godine budućeg rata uvek će se pokazati kao realniji nego proračun za ceo ratni period. Sudeći po prošlim ratovima, od kraja jednog rata do početka drugog prolaze godine i desetine godina. Za ovo se vreme menjaju oružane snage, raste njihova tehnička opremljenost, pokretljivost, vatrena moć, razvija se ratna veština. Potrebe poslednje godine prošlog rata ni izdaleka nisu slične potrebama prve godine novog rata, kao što nije slična ni ratna veština novog rata sa ratnom veštinom od pre 20—30 godina. Samo buržoaski vojni funkcioneri mogu da postave takvu nepravilnu tezu kao što je ona da se »svaki rat počinje od onoga čime je zavržen prethodni«.

Razume se da se razmere, intenzitet i materijalne potrebe operacija u prvoj godini rata mogu predvideti samo orientaciono, pa bi bilo sasvim problematično pogađanje mogućnog toka cele oružane borbe, materijalne potrebe oružanih snaga u drugoj i još više u trećoj ratnoj godini. Započet rat može uneti mnogo novoga, kako u ratnu tehniku, tako i u ratnu veštinsku. Zbog ovoga je celishodnije da se materijalne potrebe druge ratne godine utvrđuju u toku prve, treće — u toku druge godine itd. Takvo planiranje materijalnih potreba u ratu treba računati kao najrealnije.

Potrebna količina materijala, naoružanja i ostalih vojnih potreba za sve formacije u početku rata i u njegovom toku određuje se po planu razvoja oružanih snaga, po odgovarajućim formacijama i tabelama i ne pretstavlja nikakve teškoće. Znatno je teže proračunati mogućnu zamenu, gubitaka na frontu zbog borbenih dejstava. Naročito je teško napraviti pravilne, realne proračune mogućih gubitaka u borbi. Pravovremeni proračun ovih gubitaka zahteva naročit metod. Za osnovu ovakvog metoda proračuna uzimaju se objektivne zakonitosti (u obli-

ku razne vrste statističkih podataka) izvedene iz proučavanja iskustva prošlih ratova s odgovarajućim korekturama za sadašnje vreme. A proračun mogućih gubitaka u borbi, makar i orientacioni, sasvim je neophodan, inače se ne mogu dati polazni podaci za pripremu ratno-pričuvredne baze da bi se obezbedile ratne materijalne potrebe.

Mogu biti razni metodi proračuna potreba u oružanoj borbi.

Pri proučavanju ovog pitanja može se poći od broja dana u godini u kojima će ove ili one združene jedinice uzimati učešće u borbenim dejstvima. Za izračunavanje gubitaka prema ovom metodu biće potrebno da se još izvede norma gubitaka za svaki dan borbe u združenim jedinicama namenjenim za razne zadatke.

Može se primeniti i drugi metod. Naprimer, utvrditi na osnovu podataka iz iskustva i teoriskih korektura za sadašnje vreme neku određenu normu borbenih dejstava koja odgovara gubitku jedne jedinice materijala, kao naprimjer:

- broj borbenih poleta koji prosečno odgovara gubitku jednog aviona;
- broj borbenih dana (motočasova) koji prosečno odgovara gubitku jednog tenka;
- broj metaka, opaljenih od strane artiljerije koji prosečno odgovara gubitku jednog oruđa itd.

Pri tome, naravno, treba imati u vidu da je u datom slučaju reč samo o nepovratnim gubicima, tj. takvim koji se ne mogu nadoknaditi remontnim sredstvima operativnih jedinica, armija i frontova.

Kada se odredi gore pomenuta norma za ovu ili onu vrstu materijala, potrebno je zatim utvrditi broj poleta, dana borbe, broj artiljeriskih metaka koji svaka jedinica borbene tehnike treba da ispali u toku prve ratne godine. Na osnovu ovih podataka već se može izvesti i procent gubitaka u toku prve ratne godine od raspoložive količine odgovarajuće ratne tehnike na vojniškim prostorijama.

Predložićemo jedan od mogućih metoda proračuna potreba trupe u glavnim vrstama materijala i izvešćemo

formulu za verovatne nepovratne gubitke, naprimer aviona, u prvoj ratnoj godini. Radi utvrđivanja verovatnih potreba u avionima po predloženom metodu i radi popune njihovih gubitaka usled borbenih dejstava potrebno je imati sledeće podatke:

1) Broj poleta koji prosečno odgovara gubitku aviona u toku borbenih dejstava (najkarakterističniji pokazatelj pri proučavanju pitanja gubitaka u avionima);

2) Srednje borbeno naprezanje vazduhoplovstva u toku godine, tj. koliko svaki avion koji se nalazi na frontu treba u tome periodu da napravi aviopoleta.

Borbeno naprezanje i broj aviopoleta koji odgovara gubitku jednog aviona biće naravno različiti za lovačke avione, bombardere i druge avione, a odavde će i norme nepovratnih gubitaka u borbi biti različite. Zato je celi-shodno da se mogućni gubici izračunavaju odvojeno po vrstama aviona.

Prvi polazni podatak za proračun verovatnih gubitaka u budućem ratu se utvrđuje:

a) na osnovu iskustava iz Drugog svetskog rata i Velikog otadžbinskog rata, tj. stvarnih gubitaka u raznim periodima sa izračunavanjem nekih srednjih pokazatelja;

b) unošenjem u ove pokazatelje onih ispravki koje treba da se danas izvrše.

Razume se da ratno iskustvo odlazi sve dalje u prošlost i niz novih uslova, koji su nastali posle završetka rata, mogu uneti bitne korekture. Tako, naprimer, povišenje plafona aviona, usavršavanje nišanskih sprava, znatno povećanje brzine koja premašuje brzinu zvuka i drugi pokazatelji razvitka vazduhoplovstva utiču na smanjenje gubitaka aviona od dejstva kopnenih sredstava protivvazdušne odbrane. Ali zato razvoj radiolokacije, pojava novih sredstava za borbu protiv vazduhoplovstva, sa svoje strane znatno će uticati na povećanje gubitaka vazduhoplovstva u ratu. Zato podaci iskustva o gubicima vazduhoplovstva za vreme Drugog svetskog i Velikog otadžbinskog rata treba da posluže samo kao polazni pokazatelj koji se podvrgava korekturi s uzimanjem u obzir svih nanovo stvorenih uslova koji mogu da utiču u jed-

nom ili u drugom pravcu na gubitke vazduhoplovstva. Ove korekture, prirodno, treba da unosi stručan organ vojnog rukovodstva koji raspolaže tačnim podacima iskustva prošlog rata i ima na raspolaganju sve neophodne podatke o tehnici sprotnih strana, o mogućim načinima i specifičnostima njihovog korišćenja vazduhoplovstva, kao i druge podatke.

Vratićemo se ipak našem zadatku pokazivanja mogućnog, po našem mišljenju najpodesnjeg, metoda za proračun gubitaka. U svim onim slučajevima kada nema potrebe da se za objašnjavanje metoda daju podaci izraženi u brojevima, ograničićemo se na označavanje slovima. Stoga ćemo uzeti broj borbenih poleta koji odgovara gubitku jednog aviona uzimajući u obzir sve savremene uslove, za količinu koja se označava slovom *a*.

Kako da izračunamo drugi pokazatelj, neophodan za proračun, naime pokazatelj borbenog naprezanja vazduhoplovstva u toku godine, koji je takođe izražen u broju poleta? Za ovo nam je potrebno da utvrdimo koliko poleta treba da napravi svaki formacioni avion u toku prve ratne godine na vojištu. Razume se da broj poleta na vojištima zavisi ne samo od operativnih potreba u korišćenju aviona. Na to može da utiče čitav niz uslova i okolnosti. Resurs motora je vrlo važan uslov za određivanje mogućnosti vazduhoplovstva. U nekim slučajevima na intenzitet rijeđeg dejstva mogu ispoljiti uticaj i mogućnosti materijalno tehničkog obezbeđenja: raspoloživa količina goriva, maziva i municije, mogućnosti remontnih sredstava. Na kraju, u pojedinim slučajevima mogu uticati: nedostatak u pripremljenim kadrovima, krajnje nepovoljni meteorološki uslovi koji otežavaju dejstva vazduhoplovstva itd.

Međutim, osnovni uslov u pogledu frontovskog vazduhoplovstva biće ipak potreba u aviopoletima prema planu napadne operacije u kojoj će se vazduhoplovstvo iskoristiti najintenzivnije. Zato ćemo prvo izračunati mogući broj aviopoleta za vreme napadnih operacija.

Radi proračuna naprezanja vazduhoplovstva u napadu odredićemo koliko dana u godini prosečno svaki front može voditi aktivno napadne operacije. Uzmimo u svoj-

stvu polaznog podatka 1944 godinu koja je najviše zasaćena krupnim strategiskim napadnim operacijama. U toj godini 13 frontova koji su u to vreme postojali vodili su napadne operacije u toku vremena pokazanog u sledećoj tabeli.

Broj i trajanje napadnih operacija frontova 1944 godine

Frontovi	Broj izvedenih operacija	Trajanje svake operacije u danima	Trajanje svih napadnih operacija u danima
Lenjingrađski	3	47 + 45 + 37	129
Volhovski	1	47	47
1 ukrajinski	2	60 + 44	104
2 ukrajinski	3	60 + 12 + 46	118
3 ukrajinski	4	60 + 20 + 12 + 46	138
4 ukrajinski	3	60 + 35 + 46	141
Kareliski	2	35 + 26	61
1 pribaltički	2	34 + 35	69
2 pribaltički	1	35	35
3 pribaltički	1	36	36
1 beloruski	2	34 + 44	78
2 beloruski	1	34	34
3 beloruski	1	34	34
Na svih 13 frontova	—	—	1.023

Na taj način, 1944 godine svi frontovi zajedno su proveli 1.023 »frontovska dana« u napadnim operacijama. Prosečno je na svaki front otpadalo 78 ili okruglo 80 dana u toku godine kada je front izvodio napadne operacije. Mnogi frontovi su izvodili napadne operacije više od 100 dana.

Za savremene uslove, kako nam se čini, u ovaj prosečan broj »frontovskih dana« treba uzeti za svaki front popravku u pravcu povećanja ovog broja dana. Stvar je u tome da su se mnoge vojske posle Drugog svetskog rata snabdele novim borbenim sredstvima, među ostalim i

nuklearnim i termonuklearnim oružjem. Naglo je porastao ideo oklopnih jedinica; pešadijske združene jedinice postale su vrlo pokretljive i u suštini su već izgubile svoju »pešadisku« osnovu, jer se sada vojnik na frontu kreće obično na mašini; snažno su porasle vatrena i udarna moć trupa; vazduhoplovstvo je postalo snažno sredstvo za podršku kopnenih trupa u napadu. Sve ovo govori o tome da će u savremenim uslovima operacije biti vrlo pokretne i da će se tempo nastupanja u upoređenju s prošlim ratom besumnje povećati, a u vezi s ovim mogu se skratiti i rokovi za postizanje cilja operacije. Prema tome svaki front će moći da izvede veći broj operacija u toku godine, iako će svaka operacija možda biti po trajanju i kraća.

Polazeći od ovih podataka može se pretpostaviti da će broj dana napadnih operacija svakog fronta porasti i da će vazduhoplovstvo u toku godine učestvovati u napadnim operacijama frontova približno 100 dana. Razume se da će svaki avion, zavisno od potrebe za dejstvima vazduhoplovstva, od njegove vrste i mogućnosti posade, a takođe i od niza drugih razloga svakodnevno vršiti razni broj poleta. Lovci će očigledno poletati češće od bombardera. Ipak je uvek moguće izvesti srednju normu. Kao ovu srednju normu uzećemo broj poleta za svaki dan ofanzive označen slovom *b*. Znači, za 100 dana ofanzive trupa fronta u jednoj godini, svaki će avion izvršiti 100 *b* poleta.

A ostalo vreme godine? U odbranbenim operacijama vazduhoplovstvo će takođe dejstvovati sa velikim naprezanjem. Ali mogu biti i periodi zatišja na ovom ili onom otseku fronta, pa i dani kada rđavo vreme ograničava borbena dejstva vazduhoplovstva. Ako se uzmu u obzir ovi i slični uslovi, može se računati da će borbeno naprezanje vazduhoplovstva za ostalih 265 dana biti prosečno nekoliko puta manje. Uzmimo da je u našem primeru ovo naprezanje jednako jednoj šestini onog kojem je izloženo vazduhoplovstvo u periodu napadnih operacija i tada svaki avion operativne vojske treba svakog dana u toku 265 dana da izvrši $\frac{b}{6}$ poleta.

Na ovaj način će svaki borbeni avion koji dejstvuje za račun trupa fronta izvršiti u toku cele godine sledeći broj poleta:

$$100 \text{ b} + \frac{265 \text{ b}}{6} = \frac{865 \text{ b}}{6} = 144 \text{ b}$$

Kako smo uzeli za normu a broj poleta koji otpada na gubitak jednog aviona, to prema tome borbeni gubici na prvo bitni broj aviona u toku godine iznose $\frac{144 \text{ b}}{a}$.

Ovo će i biti koeficijent obnavljanja materijala vazduhoplovstva koje dejstvuje na kopnenim vojnišnim prostorijama u toku godine, polazeći od onih uslova o kojima se ranije govorilo.

Znači, ako se utvrdi, naprimjer, da je $a = 100$, tj. da se na svakih 100 aviopoleta gubi jedan aparat⁴⁾, a da je $b = 1,5$ (za vreme napadnih operacija svaki avion date vrste avijacije prosečno izvrši po 1,5 poleta za 24 časa), to će koeficijent popune date vrste aviona biti $\frac{144 \cdot 1,5}{100} = 2,16$ ili okruglo 200%.

Ako se uzme drugo borbeno naprezanje vazduhoplovstva, naprimjer, 2 poleta dnevno u dane napadnih operacija, tada će koeficijent popune u toku godine postati veći: $\frac{144 \cdot 2}{100} = 2,88$ ili okruglo 300%.

Iz ovog proračuna proizlazi vrlo važan zaključak koji se može iskoristiti pri razradi zahteva narodnoj privredi za prvu godinu rata. A zaključak je ovakav: ako se usvoji da na dатoj vojnišnoj prostoriji treba stalno imati u stroju vazduhoplovstvo koje podržava frontove sa, recimo,

⁴⁾ Oslanjajući se na podatke V. Moskovskog u knjizi »Vazduhoplovstvo SSSR« (str. 101) o tome da je naše Ratno vazduhoplovstvo za vreme rata izvršilo oko 3 miliona borbenih poleta, i na podatke o gubicima naše avijacije za prve tri godine rata (30.128 aviona) koji se nalaze na str. 200 VI knjige *Saopštenja Sovjetskog informacionog biroa*, može se izvući zaključak da je gubitak jednog aviona našeg Ratnog vazduhoplovstva otpadao približno na 90—100 borbenih aviopoleta. Mi ćemo u primeru uzeti 100. U ovoj normi, naravno, nisu uzete u obzir sve posleratne izmene koje su nastale u avijaciji i protivvazdušnoj odbrani.

10.000 aviona, to vazduhoplovna industrija za obezbeđenje ovog broja treba ovamo da isporučuje svake godine (pri gubicima 200%) 20.000 aviona. Ako strategiski rukovodstvo smatra da je potrebno povećati (ili smanjiti) broj aviona u stroju na datoj vojnišnoj prostoriji, to i isporuka aviona mora da bude na odgovarajući način povećana (ili smanjena). Jednom reči, na svakih 1.000 aviona koji dejstvuju na frontovima, narodna privreda treba da daje (prema datom primeru) u toku godine 2.000, da se ne snizi raspoloživi broj frontovskog vazduhoplovstva.

Razume se da će za strategisku avijaciju, za mornaričku avijaciju i za avijaciju protivvazdušne odbrane itd. gubici u borbi biti drugi. Kod ovih vrsta avijacije postoje vlastite zakonitosti u pogledu gubitaka. Ipak, po našem mišljenju može i ovde biti iskorišćena predložena formula. Pitanje je samo u tome da se odredi *a*, tj. da se utvrdi broj aviopota koji otpada na gubitak jednog aviona, kao i borbeno naprezanje date vrste avijacije.

Međutim, gubici u borbi nisu još sve vrste gubitaka, iako su oni u upoređenju s drugima znatno veći. Osim nepovratnih gubitaka u borbi postoje još i tehnički gubici. Veći deo ovih gubitaka popunjava se u rejonu operacija remontnim sredstvima samog vazduhoplovstva, ali jedan njihov deo u ovakvim uslovima ne može biti popunjeno. Ovo će biti ili nepovratni gubici (otpaci metala s korišćenjem samo pojedinih agregata, elemenata i pribora) ili takvi kojima je potrebna specijalna generalna opravka u fabrici.

Postoji još jedna vrsta gubitaka, takozvano »moralno starenje« ratne tehnike, tj. zastarevanje konstrukcije. Stvar je u tome da brz razvitak borbene tehnike, naročito za vreme rata, pojava novih modela s boljim tehničko-taktičkim osobinama dovodi do toga, da se stari modeli, iako podesni za eksploraciju, izbacuju iz naoružanja i upućuju u pozadinu radi iskorišćenja u jedinicama za obuku, u unutrašnjim okruzima ili čak za demontažu. Ovo se odnosi, naravno, samo na onu ratnu tehniku koja se vrlo brzo usavršava i koja se za vreme rata može nekoliko puta zamenjivati boljim modelima (naprimer, avioni). Veći deo ratne tehnike se po pravilu iskorišćava na

frontu dok potpuno ne dotraje ili dok ga neprijatelj ne uništi.

Na ovaj način, procentu gubitaka u borbi treba dodati i procent tehničkih gubitaka, a kod nekih vrsta tehnike koja se vrlo brzo razvija takođe i procent gubitaka usled »moralnog starenja«. Samo polazeći od svih mogućih gubitaka borbene tehnike postavlja se odgovarajući zahtev narodnoj privredi.

Razume se da navedeni primer proračuna gubitaka ne može da pretenduje na to da se pomoću njega može dobiti potpuna slika gubitaka u borbi u budućem ratu. Ipak, kako nam se čini, on više ili manje približno može dovesti do rešenja pitanja o veličini gubitaka u borbi, naravno, pri brižljivom utvrđivanju brojeva a i b . Uz pomoć ove formule iznalaze se određeni odnosi između veličina koje utiču na nivo gubitaka i izvodi se koeficijent njihove popune. Proračuni, izvršeni po ovoj formuli, bezuslovno će biti orijentacioni, pa će zahtevati neprestanu proveru veličina a i b kao i drugih uslovno uzetih pokazatelja u skladu s razvitkom ratne tehnike. Međutim, nama se čini da predloženi metod može biti potpuno pogodan za grube proračune potreba prve ratne godine.

Utvrdjivanje potreba u artiklima snabdevanja vrši se ne samo za frontove, nego i za ratnu mornaricu, trupe protivvazdušne odbrane itd. Proračuni se vrše po vrstama ratne tehnike, vojne opreme i po drugim artiklima snabdevanja čija nomenklatura za savremene oružane snage iznosi desetine hiljada pozicija. Narodna privreda treba da zna sve ovo, jer proizvodnja artikala jedne pozicije često proizlazi iz proizvodnje druge pozicije. Proizvodnja jednog artiljeriskog metka ne počinje u fabrici laboraciju municije, nego u rudniku, u oknu, na pamučnom polju, prolazi kroz metalurgiske, barutne, hemiske i mnoge druge fabrike. Fabrika za laboraciju municije samo dobija u gotovom obliku pojedine elemente metka i vrši njihovu laboraciju dajući finalnu ratnu proizvodnju.

Desetine i stotine hiljada aviona, tenkova, oruđa, automobila, traktora, milioni automata, stotine hiljada svih mogućih radiouređaja, radiolokatora, telegrafskih i drugih sredstava veze, raznovrsna sredstva za zaštitu

trupa i za mehanizaciju inžinjeriskih radova, ogromne količine rezervnih delova i alata i na kraju, milioni tona goriva, municije, prehranbenih artikala — sve je ovo potrebno za rat i sve ovo daje oružanim snagama privreda države.

Strategija još za vreme mira treba da iznese u glavnim crtama potrebe vojske i mornarice za početni period rata (u datom radu on se utvrđuje kao prva godina) da bi u slučaju izbijanja rata privreda imala dovoljnu energetsku i sirovinsku bazu, neophodne proizvodne kapacitete, spremnu radnu snagu i mogla da zadovolji sve potrebe oružane borbe.

PROBLEMI RADNE SNAGE

Ogromne potrebe oružanih snaga u raznim tehničkim sredstvima, municiji, gorivu itd. mogu biti zadovoljene samo u uslovima širokog razvijanja ratne proizvodnje. Strategija mora da uzme u obzir da obezbeđenje proizvodnog programa za vreme rata zahteva vrlo veliki broj radne snage. Osim toga potrebe u radnoj snazi u upoređenju sa mirnodopskim uslovima mogu i porasti, zato što proizvodnja mnogobrojnih artikala za obezbeđenje oružanih snaga zahteva više rada nego proizvodnja civilnih potreba. Naprimer, za preradu jedne tone čelika u artilleriska oruđa ili u tenkove za vreme Velikog otadžbinskog rata bilo je potrebno prosečno 159 radnih časova, dok je pre rata za preradu iste tone čelika u predmete široke potrošnje bilo potrebno utrošiti samo 95 radnih časova.

Blagovremeni proračun radne snage za slučaj rata ima ogroman značaj za narodnu privrodu i vojsku. Strategija je zainteresovana za to da se putem poziva ljudskih kontigenata u kratkim rokovima završi mobilizacija oružanih snaga, a zatim da se one planski popunjavaju i da se kompletiraju ličnim sastavom novoformirane taktičke i operativne jedinice. Pored ovoga, strategija je zainteresovana i za potpuno obezbeđenje narodne privrede, naročito industrije i saobraćaja, kadrovima za proizvodnju i transport ratnog materijala. U ovom cilju deo vojnih obveznika ostavlja se u narodnoj privredi.

Odnos između onih koji se pozivaju u oružane snage i onih koji ostaju u narodnoj privredi utvrđuje političko, odnosno državno rukovodstvo zemlje. Ovde treba da bude ostvareno puno sadejstvo i tesna veza između strategije i privrede.

Potrebe u ljudskim izvorima za proizvodnju ratne tehnike i njenog održavanja vrlo su velike. Tako je na osnovu podataka Prvog svetskog rata i proračuna koji su sastavljeni posle njega bilo potrebno ljudi:

Za korišćenje, održavanje i proizvodnju	U toku godine	
	na frontu	u pozadini
Puške	0,5	0,2
Mitraljeza	12	60
Tenra	25	70
Aviona	25	125

Naravno, u savremenim uslovima, pri širokoj mehanizaciji i automatizaciji proizvodnje, potreba u ljudima u pozadini za proizvodnju i održavanje svake jedinice ratne tehnike već za vreme Velikog otadžbinskog rata bila je manja, a sada će biti još manja. Međutim, uzimajući u obzir porast potreba oružanih snaga, a u vezi s tim i povećanje proizvodnje glavnih vrsta tehničkog materijala i druge vojne opreme, jedva da će biti smanjen opšti broj radnika potrebnih za ovu svrhu, nego, naprimjer, za vreme Prvog svetskog rata.

Odavde razrada bilansa ljudskih izvora za ratno doba dobija naročit značaj, jer su milioni ljudi potrebni kako oružanim snagama, tako i narodnoj privredi.

Kakav može biti odnos između broja oružanih snaga i broja radnika u industriji za vreme rata pokazaćemo na nekoliko primera.

Za vreme Prvog svetskog rata u Rusiji broj mobilisanih u odnosu na broj radnika zaposlenih u industriji bio je sledeći:

Godina rata	Broj mobilisanih	Svega je bilo mobilisano do kraja godine	Broj radnika u industriji u hiljadama
		u hiljadama	
1914	6.538	6.538	2.667
1915	5.010	11.548	2.641,5
1916	3.745	15.293	2.926,0
1917	830	16.123	3.024,3

Kao što se vidi iz ove tabele, broj radnika u industriji povećao se neznatno, za tri godine za 13%. Međutim, broj oružanih snaga pri velikim gubicima rastao je daleko brže. 1914 godine radnici zaposleni u industriji činili su više od 40% ličnog sastava vojske. Dalje se ovaj procent stalno smanjivao.

Veći deo radnika radio je za ratne potrebe. Ovo se vidi iz toga, što je od 4.693 civilna preduzeća u Rusiji 1916 godine ispunjavalo vojne porudžbine 3.846 (ne računajući fabrike vojne industrije) ili 82%. Ali i ova preduzeća ni izdaleka nisu zadovoljavala sve potrebe ruske vojske. Za vreme rata Rusija je bila prisiljena da uvozi mnogo gotovih proizvoda, polufabrikata i sirovina. Koliko je Rusiji nedostajalo glavnih vrsta obojenih metala nefophodnih za razvijanje ratne proizvodnje vidi se iz sledeće tabele.

Naziv metala	Potrebe 1917 godine u tonama	Maksimalna proizvodnja 1913 godine
		—
Bakar	90.000	35.000
Olovo	74.000	1.400
Cink	30.000	10.700
Kalaj	8.000	—
Nikl	2.150	—
Aluminijum	7.650	—

Prema tome, za obezbeđenje svih potreba ruske vojske od 1914—1917 godine bilo je potrebno znatno više radnika nego što ih je bilo u domaćoj proizvodnji za potrebe rata.

Sve države koje su stupile u Prvi svetski rat nisu uvidele potrebu da ostave u industriji određen broj vojnih obveznika. Bili su oslobođeni od poziva (blokirani) samo neki najkvalifikovаниji radnici vojne industrije (u Rusiji oko 15.000, u Francuskoj 50.000). Osnovna masa radnika bila je pozvana u vojsku. Zbog takve neopreznosti, uskoro posle početka rata kada su već postale jasne ogromne potrebe trupa u naoružanju, nastala je potreba da se preduzme niz mera za obezbeđenje preduzeća radnom snagom. Počeli su da traže po vojsci mobilisane radnike i da ih vraćaju mašinama radilicama, a dalje su široko koristili rad žena i maloletnika, a takođe i izbeglica i ratnih zabiljenika.

U Drugom svetskom ratu za obezbeđenje proizvodnje prema programima za ratno vreme bilo je potrebno još više radnika. U kapitalističkim zemljama, koje su razvijene u industriskom pogledu, broj radnika u odnosu na broj oružanih snaga bio je znatno veći nego u Rusiji za vreme Prvog svetskog rata.

Tako je, naprimjer, u Engleskoj u odnosu na oružane snage bilo do 320% radnika (uključujući i žene). U SAD 1939 godine, pre početka rata, bilo je u oružanim snagama 0,5 miliona ljudi; u industriji i poljoprivredi radilo je 44,2 miliona ljudi. Jula 1944 oružane snage bile su povećane do 11,3 miliona ljudi; u industriji i poljoprivredi u to vreme bilo je zaposleno 54 miliona. Znači da je broj radnika u to vreme u odnosu na broj oružanih snaga bio 478%.

I za Englesku i za SAD broj radnika koji su bili zaposleni u industriji nije izdvojen. Međutim, uzimajući u obzir krupnu industrisku proizvodnju ovih zemalja, treba računati da se veći deo radnika nalazio tamo. To se naročito odnosilo na Englesku.

Kao što se vidi iz ovih podataka, u SAD i Engleskoj za vreme rata na svakog vojnika dolazilo je 3 do 5 ljudi koji su radili u industriji i poljoprivredi, a samo u industriji 2 do 3 čoveka.

U Sovjetskom Savezu broj radnika i službenika u narodnoj privredi u vezi sa industrijalizacijom zemlje znatno se povećao u odnosu na carsku Rusiju. Krajem

1940 godine kod nas je u narodnoj privredi bilo zaposleno 31,5 miliona radnika i službenika, što je bilo znatno više od broja oružanih snaga za vreme rata.

U SSSR za vreme Velikog otadžbinskog rata pitanje obezbeđenja narodne privrede radnom snagom bilo je u centru pažnje Partije i vlade. Za planiranje, pripreme i raspodelu radne snage bio je stvoren poseban organ — Komitet za evidenciju i raspodelu radne snage pri Savetu narodnih Komesara.

Široko razvijanje ratne proizvodnje, evakuacija 1360 velikih preduzeća na istok i paralelno s ovim obezbeđenje razvoja oružanih snaga godištima koja podležu vojnoj obavezi zahtevali su sprovođenje u zemlji celog niza mera za dovođenje u sklad radne snage između vojske i mornarice i narodne privrede, a unutar narodne privrede — u privrednim rejonima između industrije, saobraćaja i poljoprivrede.

Ove mere dale su osetne rezultate. Samo privlačenje stanovništva koje je bilo sposobno za rad a koje nije radilo u proizvodnji omogućilo je da se 1943 godine uputi u industriju i građevinarstvo 1,3 miliona ljudi, u poljoprivrednu 3,3 miliona ljudi i u eksploataciju šuma 1,3 miliona ljudi. Radna mobilizacija odraslog stanovništva, koje nije bilo zauzeto društvenim radom za vreme rata, poslužila je kao ogroman izvor za zamenu u narodnoj privredi onih koji su bili pozvani u oružane snage. Dosta je dao i sistem priprema maloletnika u zanatskim i saobraćajnim školama. Ove su škole dale za vreme rata više od 2,250.000 kvalifikovanih radnika.

Za zamenu muževa i braće koji su otišli na front, u fabrikama je stalo pored mašina mnogo žena. Udeo žena među radnicima i službenicima u narodnoj privredi SSSR povećao se od 38% u 1940 na 53% u 1942 godini. U proizvodnju i poljske radove u kolhozima rado su isli ne samo maloletnici i mlade žene, nego i sredovečni ljudi, stariji od 50 godina. Tako je, naprimjer, među radnicima i službenicima 1942 godine bilo 15% maloletnika od 18 godina (prema 6% u 1943) a lica starijih od 50 godina 12% (prema 9% u 1939).

Na taj način više od jedne četvrtine radnika bila su lica do 18 i preko 50 godina starosti. A ako se uračunaju svi kontingenti koji po starosti i polu nisu potpadali pod vojnu obavezu, to je u nizu industrijskih grana postojala mogućnost da do dve trećine radnika budu žene i muškarci onih godišta koja ne podležu vojnoj obavezi.

Strategija treba da brižljivo odmerava sve ove mogućnosti zamene u narodnoj privredi za vreme rata onih godišta koja podležu obavezi, određujući broj neophodnih kontingenata za razvoj i popunu oružanih snaga.

Strategiju mora da interesuje još jedan faktor, koji pokazuje bitan uticaj na potrebe narodne privrede u radnoj snazi. To je porast produktivnosti rada. Značaj ovog faktora ogroman je ne samo s gledišta daljeg povećanja materijalnog blagostanja društva nego i za popunu oružanih snaga. Jer je poznato da porast produktivnosti rada dovodi do toga da se za proizvodnju kakvog bilo proizvoda troši manje radnih časova i tim samim za proizvodnju iste količine artikala treba manje radnika. Oslobođeni radnici mogu se iskoristiti ili za povećanje proizvodnje datih artikala, ako to dozvoljava raspoloživa oprema, ili uputiti na drugi posao ili, za vreme rata, u vojsku i mornaricu.

O tome kako visoka produktivnost rada može da osloboди veoma znatan broj radnika govore podaci dole navedene tabele.⁵⁾

Ove količine date su na hiljadu jedinica proizvoda. Kao što je poznato, avioni i tenkovi kod nas su se svake godine proizvodili u desetinama hiljada, artiljeriska oruđa, minobacači i mitraljezi u stotinama hiljada, puške i automati u milionima. Sve ovo govori o tome da porast produktivnosti rada može da oslobođi vrlo velik broj radnika. Ipak ovo oslobođanje treba razumeti uslovno, zato što kod nas nikad nema dovoljno radne snage.

Porast produktivnosti rada osnovni je i odlučujući uslov za povećanje proizvodnje. Prema tome i za vreme

⁵⁾ Tabela je sastavljena na osnovu podataka iz knjige N. Voznesenskog *Ratna ekonomika SSSR za vreme Otadžbinskog rata*, Sovjetsko izdanje, 1947 izdanje (»Kulture«, 1948.).

Broj radnika, oslobođenih u vezi sa povećanjem produktivnosti rada za prve dve godine Velikog otadžbinskog rata

Proizvod	Bilo je potrebno radnika u toku godine za izradu 1.000 komada		Oslobodeno 1941-1943 g.	Primed- ba
	1941	1943		
Avion IL-4	6670	4.170	2.500	
Avion IL-2	3170	1.970	1.200	
Avion Pe-2	8430	4.400	4.030	
Tenk T-34	2.670	1.230	1.440	
Tenk KV	4.870	2.400	2.470	
Top haubica 152 mm	1.500	800	700	Na jed- nog rad- nika pada 3.000 rad- nih časo- va godi- šnje
Pukovski top 76 mm	400	270	130	
Diviljski top	730	200	530	
Mitraljez velikog kalibra	230	110	100	
Puška	4	3	1	

rata porast produktivnosti rada biće iskorišćen u prvom redu za povećanje proizvodnje sredstava za oružanu borbu. Naravno, oslobođanje radnika u vezi s povećanjem rada ide postepeno (jednovremeno se oslobođa mali broj ljudi). Ali i u ovom slučaju izvestan broj radnika može usled neophodnosti takođe biti povučen u oružane snage. Sve će, razume se, zavisiti od situacije koja će nastati za zemlju i koja će se pokazati šta je važnije u datom periodu rata — povećati ratnu proizvodnju ili pozvati radnike u vojsku.

Osim ovoga mora se uzeti u obzir još jedna dosta važna okolnost koja može zahtevati dopunsku kvalifikovanu radnu snagu i to u vrlo velikom broju. Imamo u vidu okolnost da u ratu može biti potrebna radna snaga za obnovu fabrika, železničkih čvorova, mostova, gradskih instalacija raznih vrsta itd. koje poruši neprijateljsko vazduhoplovstvo. Za ovo će biti, pre svega, potrebni ljudi — radnici, tehničko osoblje, stručni rukovodioci. Moguće je da će biti potrebne svoje vrste »trupe« sastavljene iz vojničkih formiranih brzo pokretnih jedinica sa svim najnovijim sredstvima mehanizacije radova, i organi za upravljanje poslovima ovakve vrste.

Strategija je jako zainteresovana za raspodelu ljudskih izvora za vreme rata, ali ne samo između oružanih snaga i narodne privrede, nego i između njenih grana između industriskih grana i između ekonomskih rejona zemlje. Razume se da strategija ne rešava pitanje raspodele radne snage u zemlji u celini, ali ona treba da zna mogućnosti sledećeg poziva ljudskih kontigenata i da utiče na pitanja balansiranja radne snage putem odgovarajućih ukazivanja na potrebe oružanih snaga u popuni ljudstvom. Strategija treba da bude upoznata s osnovnim pitanjima brojnog stanja, pripreme i raspodele radne snage i da uzme aktivnog učešća u razradi svih pitanja koja se tiču popune oružanih snaga u vezi s obezbeđenjem radne snage za ratnu proizvodnju, novogradnju i radove na obnovi.

GEOGRAFSKI RASPORED PROIZVODNIH SNAGA

Geografski raspored proizvodnih snaga, a pre svega teške industrije kao vodeće grane narodne privrede i osnove odbrambene sposobnosti zemlje, u savremenim uslovima ima ogroman politički, ekonomski i strategiski značaj.

Kao što je pokazalo iskustvo iz Drugog svetskog rata, jedna od njegovih specifičnosti bilo je uništavanje proizvodnih snaga u ogromnim razmerama. Ekonomski potencijal jeste baza za vođenje savremenih ratova; privredni objekti koji čine taj potencijal predstavljaju osnovni cilj oružanog napada protivnika na pozadinu. Za vreme rata napadima vazduhoplovstva bila su podvrgнутa, pre svega, preduzeća prerađivačke industrije (vojne fabrike, metalurgiska preduzeća, preduzeća mašinogradnje, hemiska i druga preduzeća), elektrane i železnički čvorovi, a u manjoj meri preduzeća ekstraktivne industrije (rudnici, okna), osim industrije nafte. Za obnovu objekata porušenih od strane vazduhoplovstva bilo je potrebno mnogo snage i sredstava.

U savremenim uslovima sastavni dešovi visoko razvijene ekonomske baze, u prvom redu industrijska preduzeća, treba da budu tako raspoređena na teritoriji zemlje, da bi imali najpovoljnije uslove za svoj rad za vreme rata.

Pri izgradnji novih preduzeća ima ogroman značaj pravilna procena faktora koji utiču na stanje njihove zaštite od protivnika, njihove protivvazdušne odbrane. Utvrđujući geografsku tačku novogradnje, treba uvek težiti jednovremenom zadovoljavanju i ekonomskih i vojnih interesa. Međutim, ponekad se mora i otstupiti od nekih interesa ekonomске vrste, ako protivreće strategiskim razlozima. A strategiski razlozi uvek će biti usmjereni na slabljenje mogućnosti neprijatelja da efikasno dejstvuje na dati privredni objekt, na čuvanje njegovog neprekidnog rada u toku celog rata a takođe i na najcelishodniju lokaciju objekta radi brze i potpune isporuke njegove proizvodnje na raspolaganje trupa.

U zemljama socijalizma na osnovu zakona planskog (proporcionalnog) razvijka narodne privrede, proizvodne snage se lociraju principijelno na drugi način nego u zemljama kapitala. U poslednjim, kao što je poznato, proizvodnja se locira tamo gde obećava monopolima maksimalne profite.

Neravnomerni i neracionalan raspored proizvodnje u kapitalističkim zemljama vidi se iz toga što se industrija razvija stihiski u onim rejonima, gde se može brže i više dobiti profita, tj. obično u malom broju centara metropole, dok ogromne teritorije provincije zemlje i kolonije ostaju u industriskom pogledu ili sasvim nerazvijene, ili se тамо razvijaju prvenstveno preduzeća lake i prehranbene industrije. Carska Rusija je primer necelishodnog rasporeda industrije s opštedržavne tačke gledišta.

U carskoj Rusiji više od tri četvrtine industriske proizvodnje davana su četiri rejona: Moskovski, Ivanovski, Petrogradski i Ukrajina (Donbas i Pridnjeprovje). Crna metalurgija bila je uglavnom koncentrisana u Donbasu i Krivorožju, gde je 1913 godine bilo izliveno 73% od ukupne proizvodnje livenog gvožđa. Donjecki ugalj je zauzimao 87% od ukupne eksploracije kamenog uglja; 95% od ukupne proizvodnje nafte dobijalo se na Kavkazu gde je uračunat i rejon Bakua — do 83%. Na Kavkazu je pored toga bila koncentrisana i gotovo cela prerada nafte.

Glavni deo prerađivačke industrije Rusije nalazio se u centralnim industriskim rejonima. Početkom Prvog

svetskog rata u preduzećima centra, severozapada i juga evropskog dela Rusije bilo je zaposleno oko dve trećine radnika i dobijalo se više od 70% proizvodnje cele krupne industrije. Obim prerade metala u ovim rejonima iznosio je više od 80% obima metaloprerađivačke industrije Rusije. U ovim rejonima bio je pretežan deo tekstilnih preduzeća. Ovde je proizvođeno 99% pamučnih, 86% vunenih, 83% lanenih i 100% svilenih tkanina. Sirovine za proizvodnju dovozile su se iz Srednje Azije, Zakavkaza i Kazahstana.

Na огромним teritorijama Sibira i Srednje Azije industrije gotovo nije ni bilo. Uralska metalurgija koja je u XVIII veku i u prvoj polovini XIX veka proizvodila znatno više gvožđa nego Francuska, Pruska i Belgija, i izvozila ga u zemlje zapadne Evrope, jako je zaostala u svom razvitu početkom XX veka. 1913 godine Ural, Sibir i Srednja Azija davali su samo 10% od cele proizvodnje u zemlji.

Engleska, kao metropola, i sada pretstavlja gigantsku fabriku koja prerađuje sirovine, koje se dovoze sa svih krajeva zemljine kugle, i izvozi gotove proizvode u druge zemlje.

U SAD glavna masa industrije koncentrisana je na severoistoku zemlje. Ovaj najvažniji industriski rejon koji zauzima 30,9% cele teritorije zemlje daje više od tri četvrtine proizvodnje prerađivačke industrije, više od 80% crnog metala i dve trećine elektroenergije. Ali i unutar ovoga industriskog rejona proizvodna preduzeća locirana su krajnje neravnomerno, koncentrišući se uglavnom u takvim velikim gradovima kao Njujork, Čikago, Detroit, Džerzi Siti, Filadelfija, Kamden, Boston, Pittsburgh, Klivlend i dr.

Na zapadu SAD takođe postoje industriski rejoni (Los Angelos, San Francisko, Siatl, Takoma) ali i po obimu proizvodnje i po njihovom broju oni znatno zaostaju iza severoistočnih industriskih centara. Isto i na jugu zemlje. Ovde su najkrupniji industriski rejoni Nju Orlienz, Njuston i Galviston; na jugoistoku je glavni centar industrijske proizvodnje (naročito crne metalurgije) — Bermingen.

Velika Oktobarska socijalistička revolucija, uništivši u našoj zemlji kapitalistički način proizvodnje, prekinula je i sa neracionalnim s tačke gledišta planske privrede, rasporedom novogradnje industriskih preduzeća. U procesu izgradnje socijalizma nakazno nasleđe kapitalističkog rasporeda proizvodnih snaga postepeno se likvidiralo, mada ono nije konačno otstranjeno ni sada, zato što je za to potrebno prilično vreme. Posle sprovodenja u život naučno zasnovanih principa rasporeda proizvodnih snaga u doba socijalizma koje je razradila Komunistička partija, izgled naše zemlje se iz temelja izmenio. Locirajući planski proizvodne snage, Komunistička partija i Sovjetska vlada idu za ciljevima svestranog podizanja ekonomskog i vojne moći naše otadžbine, podizanja produktivnosti društvenog rada i blagostanja naroda.

Raspored socijalističke proizvodnje proizilazi iz sledećih pet osnovnih principa.⁶⁾

1) Svestrano približavanje proizvodnje izvorima sirovina i rejonima potrošnje industriskih i poljoprivrednih proizvoda.

2) Podizanje privrede ranije zaostalih nacionalnih rejcna, kao materijalne baze za učvršćenje prijateljstva i saradnje naroda.

3) Planska teritorijalna raspodela rada između ekonomskih rejcna s obaveznim sjedinjavanjem kompleksnog razvijta privrede unutar svakog rejcna (energetska baza, građevinski materijal, proizvodi lake industrije i prehranbeni artikli) i sa obaveznim uzimanjem u obzir prirodnih uslova rejcna.

4) Planski raspored industrije po teritoriji zemlje da bi se zbližila poljoprivreda s industrijom i uništile bitne razlike između grada i sela.

5) Učvršćivanje odbrambene sposobnosti zemlje.

U godinama predratnih petogodišnjih planova, a naročito za vreme Velikog otadžbinskog rata, proizvodnja u istočnim rejonima SSSR razvijala se vrlo brzim tempom, te sada Sibir, Ural, Povložje, Daleki Istok, i takođe i republike Srednje Azije imaju mnogo krupnih centara

⁶⁾ Politička ekonomija. Udžbenik, Akademija nauka SSSR, Gospolitizdat, 1954, str. 387.

savremene industrije i visoko mehanizovanu socijalističku poljoprivredu. 1955 godine u istočnim rejonima bilo je izliveno oko 45% sirovog gvožđa i više od 50% čelika. Osnovni rejon nafte postao je Uralsko — Volški; više od polovine nafte koja je dobijena u SSSR u 1955 godini dala su Baškirija i Tatarska. Ima razloga da se smatra da u Sibiru, na Dalekom Istoku, u Srednjoj Aziji i u Ukrajini mogu biti otkrivena nova nalazišta nafte industriskog značaja. Ovo će imati najveći vojni značaj, zato što će se dobijanje nafte jako dekoncentrisati.

Na teritoriji cele zemlje razvijaju se i druge industrijske grane — mašinogradnja, izrada mašina radilica, hemiska industrija, a takođe brzo rastu laka i prehranbena industrija. Svuda se grade i vlastiti mesni energetski centri. Proizvodne snage kod nas se lociraju planski, u interesu celog socijalističkog društva, pri čemu se svaki ekonomski rejon razvija neprekidno, pri svakoj novogradnji koriste se najnovija dostignuća nauke i tehnike.

Strategija je zainteresovana za celishodan raspored proizvodnih snaga kako radi najboljeg korišćenja ratne proizvodnje u slučaju rata, tako i s tačke gledišta zaštite privrednih objekata od neprijateljskog napada. Pri tome je naročito neophodno da industriska proizvodnja što je moguće manje nastrada od neprijateljskog napada iz vazduha, a da raspored proizvodnih snaga svestrano olakša organizaciju protivvazdušne odbrane. Iako savremeno strategisko vazduhoplovstvo ima vrlo velike radijuse dejstva koji se mogu meriti na hiljade kilometara, ipak ni izdaleka nije svejedno koliko vremena treba da leti bombarder nad neprijateljskom teritorijom. Što se ovaj let više produžava, to je avion sve više ugrožen i to više ima izgleda da ga obori protivvazdušna odbrana. Zato dekoncentracija proizvodnje na teritoriji cele zemlje, a osobito u duboko raspoređenim rejonima, iza velikih prepreka u vidu planinskih masiva i mora, ima u sadašnje vreme dosta velik značaj. Jednovremeno je strategija zainteresovana i za to da se u najbližim rejonima koji leže uz moguće vojni prostorije razviju komunikacije svih vrsta, remontne veze, skladišta i prehranbena industrija. Ali izgradnju krupnih preduzeća, naročito mašino-

gradnje i vojne industrije, u pograničnim i onim rejonima koji leže blizu granica ne treba smatrati celishodnom s vojne tačke gledišta, pa makar to i nalagali ekonomski razlozi. Ovakva preduzeća od početka rata radiće izvanredno teško pri neprestanim neprijateljskim napadima.

Takođe je vrlo važna obavezna dekoncentracija proizvodnje gotovih proizvoda u nekoliko ekonomskih rejona. U savremenim uslovima nedopustljiva su industriska preduzeća — unikumi, čak i ako budu smeštena u rejonima koji leže u dubini zemlje, dobro maskirana, pa čak i sakrivena pod zemljom.

Za plansko i neprekidno snabdevanje oružanih snaga svim potrebama, neophodno je da se obezbedi proizvodnja na više mesta ne samo finalnih artikala (fabrika za kompletiranje), nego i pojedinih agregata, pribora, polufabrikata i elemenata, a takođe i energije, valjanog materijala, sirovina itd. Izbacivanje jedne fabrike iz stroja treba da odmah automatski povuče za sobom makar privremeno povećanje proizvodnje u njenom najbližem dvojniku.

Kooperacija preduzeća i njihova specijalizacija imaju krupan ekonomski i vojni značaj, pri čemu i samu kooperaciju treba uviše stručiti na celishodan način za slučaj privremenog prekida ili smanjenja proizvodnje u jednom ili drugom preduzeću. U protivnom slučaju zastoj proizvodnje, naprimjer, baruta, upaljača ili kapsli može povući za sobom snižavanje proizvodnje u fabrikama artilleriske municije. Na kraju će se isporuka municije operativnoj vojsci smanjiti i početi da se ravna prema uskim grlima u industriskoj proizvodnji, što svakako nije dopušteno.

Razume se da se strategija ne bavi niti se može baviti ni pitanjima dekoncentracije proizvodnje niti pitanjima obezbeđenja proizvodnje na više mesta. Ovo je posao planskih privrednih organa koji rade prema uputstvima vlade. Ali kako sva slična pitanja neposredno utiču na vojnu moć države, ona ne mogu a da ne interesuju strategiju i ona je prirodno, obavezna da daje svoje predloge i o rasporedu proizvodnih snaga, i o obezbeđenju proizvodnje na više mesta u raznim privrednim

rejonima i o zaštiti najvažnijih objekata od neprijateljskog napada. Da bi s potpunim poznavanjem stvari razrađivala ovakve predloge, strategija treba da proučava i da ume analizirati mnoga ekomska pitanja iz oblasti proizvodnih veza industrije, komunikacija itd.

STRATEGISKE SIROVINE

Obezbeđenje industrije strategiskim sirovinama u savremenim uslovima jeste osnova za razvijanje masovne proizvodnje ratnog materijala od početka rata. Izgleda nam da se problem strategiskih sirovina u savremenim ratovima može bez greške nazvati jednim od najvažnijih problema rada na obezbeđenju oružanih snaga svim što im je neophodno za širok razvoj borbenih dejstava. Obezbeđenje ratne proizvodnje sirovinskim izvorima jeste krupan ~~zadatak u~~ ekonomskoj pripremi zemlje za rat Već u samom početku Prvog svetskog rata neophodnost obezbeđenja višemilionskih vojski municijom, materijalom i oružjem zahtevalo je vrlo veliki napor privrede svih zemalja koje su stupile u rat.

Ali vodeći krugovi i vojni rukovodioci shvatili su ogroman značaj sirovinskih izvora za vođenje rata tek tada, kada se rat već bio razbuktao. I gvožđe i čelik, bakar i cink, olovo i kalaj, kaučuk i sumpor za sve generalštapske svih zemalja neočekivano su dobili tako velik značaj da su počeli da određuju sudbinu ratnih kampanja, pa čak i rata u celini. Takva neočekivanost je bila posledica nepravilne ocene karaktera rata koji se približavao. Nisu bile pravilno procenjene ni moguće razmere primene ratne tehnike, ni zamah operacija, čak ni brojni sastav oružanih snaga. I samo glad za artiljeriskom municijom kod svih zaraćenih zemalja koja je nastala nekoliko meseci posle početka rata, a zatim neprekidni porast zahteva fronta za ratnom tehnikom i opet za artiljeriskom i pešadiskom municijom, otvorio je oči u pogledu značaja metala u ratu i značaja industrije koja je ranije pripremljena za široko razvijanje ratne proizvodnje. Za metalima i eksplozivima sledio je novi spisak krajnje potrebnih materijala za rat — kaučuk, hemiske sirovine, nafta, aluminijum, cement itd.

Engleska guma i američko gorivo omogućili su da se u Prvom svetskom ratu na Zapadnom frontu široko iskoristi automobilski transport. Izraz »saveznici su doplivali do pobeđe na talasima nafte« nije bio lišen osnova. Uspesi saveznika u borbama pod Verdenom i na Marni umnogome su zavisili od intenzivnog rada automobilskog transporta i flote. A nemačka vojska koja nije imala goriva i gume u dovoljnoj količini, gubila je manevarsку sposobnost u odnosu na vojske Antante i nije se mogla s njima upoređivati u korišćenju automobilskog transporta i vazduhoplovstva.

Nemci nisu uspeli da iskoriste uspeh u napadu na Amijen marta 1918 koji je za njih počeo povoljno. Ovo je bila posledica toga što su se trupe koje su napadale slabo snabdevale municijom i prehranbenim artiklima, što se, po izjavi Lojda Džordža, objašnjavalo prekidima u radu automobilskog transporta usled nedostatka gume. »Ugasila« se operacija koju je bila povela nemačka komanda.

U Nemačkoj se približavala sirovinska kriza. Veliku je ulogu u ovome odigrala blokada. Nedostatak kaučuka prisilio je Nemce da čak i na gasmaski zamene gumu drugim materijalom, što je jako snizilo kvalitet maske. Izvanredno usko grlo u materijalnom obezbeđenju nemačkih oružanih snaga 1917 godine bilo je snabdevanje tečnim gorivom; vazduhoplovstvu koje je zahtevalo mesечно 12.000 tona izdavalо se samo 6.000 tona; rezerve goriva u mornarici su katastrofalno opadale, dostigavši sredinom 1917 godine jedva 9.000 tona. Ali nije bilo veoma loše samo sa gorivom. Nemačka je iscrplila sve rezerve obojenih metala; nije više bilo nikla, aluminijuma, bakra; osećala se velika nestaćica u šalitri, sumpornoj kiselini i mnogim drugim materijalima, a takođe i u prehranbenim artiklima.

U Engleskoj, SAD, Francuskoj, koje su posedovale rezerve sirovina gotovo celog sveta, stvar je bila daleko lakša. Ipak se zbog »nemilosrdnog« podmorničkog rata koji je vodila Nemačka i zbog niza drugih uzroka u Engleskoj i Francuskoj oštro osećala nestaćica sad čelika, sad uglja, sad hleba.

Na ovaj način u toku Prvog svetskog rata neophodnost svestranog razvitka kapaciteta vojne industrije postavila je svom širinom i zadatak snabdevanja sirovinama rastućih potreba ratne proizvodnje. Sve su zemlje ocenile da osnovne vrste mineralnih sirovina imaju krupan strategiski značaj. Borbena sposobnost vojski u znatnoj je meri počela da zavisi od toga da li u zemlji ima najvažnijih vrsta mineralnih sirovina. Prvi svetski rat istakao je nov ekonomski zadatak — obezbeđenje oružane borbe takozvanim strategiskim sirovinama. U svim zemljama mnogo je snaga i sredstava bilo usmereno na proširenje sirovinske baze. One su stale da povećavaju sopstvenu eksploataciju sirovina, da sigurnije obezbeđuju njihov transport iz prekomorskih zemalja, da široko koriste otpatke, stari metal, da uvode razne zamene, sprovodeći pritom strogu štednju u potrošnji. Bili su stvoreni specijalni državni organi koji su se starali o obezbeđenju industrije sirovinama.

Na kraju Prvog svetskog rata svi su uvideli da se sada jedna od glavnih brigova države u pripremama za rat sastoji u rešavanju komplikovanog problema strategiskih sirovina. A za vreme rata obezbeđenje uvoza strategiskih sirovina kada uopšte nema njihovih pojedinih vrsta ili kada ih nema dovoljno, dobija ne manji značaj nego sama proizvodnja naoružanja ili pitanje snabdevanja oružanih snaga.

Akademik A. J. Fersman koji se mnogo godina bavio pitanjima strategiskih sirovina, ovako je ocenjivao njihov značaj u savremenim uslovima vođenja rata. »Stvarajući tehnički opremljenost vojske... države su postavile pred sobom pre svega nov zadatak — zadatak obezbeđenja rata sirovinama. Da, sirovine, strategiske sirovine u svoj grandioznosti i komplikovanosti problema postale su borbeni zadatak svih zemalja...«⁷⁾

Uoči Drugog svetskog rata pitanje obezbeđenja strategiskih sirovina uzbudilo je vlade i generalštabe svih država. Između kapitalističkih država vodila se oštra borba za prevlast nad izvorima strategiskih sirovina, jer

⁷⁾ Akademik A. I. Fersman, *Rat i strategiske sirovine*, sovjetsko izdanje, 1941, str. 6—7.

je svima njima bilo jasno da se bez rezervi u ovim sirovinama sada ne može voditi rat. Problem strategiskih sirovina daleko izlazi iz okvira pripreme oružanih snaga. Privreda i strategija, geologija i tehnika, finansije i trgovina, sve se ovo dodiruje kada se rešava zadatak obezbeđenja zemlje strategiskim sirovinama. Ovo je opštedoržavni problem koji ne može a da se ne odrazi čak i na politiku vlada kapitalističkih zemalja, na međunarodne odnose, na spoljašnje ekonomске veze.

Šta, dasle, ulazi u pojam »strategiske sirovine?«. Kao što je poznato, industrija koristi u svojstvu sirovina oko 10.000 vrsta materijala biljnog, životinjskog i mineralnog porekla. Veliki deo od njih ima ovaj ili onaj vojni značaj. Ali postoji grupa materijala bez koje je bukvalno nemoguće voditi rat u savremenim uslovima. U periodičnom sistemu elemenata D. I. Mendeljejeva sada postoje 102 elementa. Međutim, samo oko 70 od njih imaju industrijski značaj. A od ovih 70 elemenata u borbi oklopnih jedinica uzimaju udela, po proračunu akademika A. I. Fersmana, 30 elemenata, a u borbi u vazduhu 46 elemenata. Na ovaj način, više od polovine hemiskih elemenata iskorišćava se neposredno pri vođenju borbenih dejstava.

Postepeno neke vrste strategiskih sirovina gube svoj značaj, pojavljuju se nove. Svaki od ratova iz poslednjeg perioda uneo je izmene u spisak strategiski važnih materijala. Tako je u Prvom svetskom ratu u grupu strategiskih sirovina ušao aluminijum — metal vazduhoplovstva, nešto kasnije — magnezijum. U Drugom svetskom ratu najvažniji su značaj dobili uran i torijum kao polazne materije za izradu atomskih bombi. Za vreme ovog rata, a osobito posle njegovog završetka, počela je da se razvija proizvodnja niza retkih metala koji su zahvaljujući svojim osobinama, od velike važnosti s tačke gledišta ratne proizvodnje, stekli najveći značaj i koji su bili uključeni u grupu strategiskih sirovina. U ove retke metale spadaju: cirkonijum, litijum, tantal, kadmijum, indijum, germanijum i drugi.

Kakva je namena glavnih vrsta strategiskih sirovina i za kakvu se ratnu proizvodnju traže vidi se iz dole navedene tabele.

STRATEGISKE SIROVINE (glavne vrste)

	Namena za proizvode
<i>Crni i legirajući metali</i>	
Čelik	Glavna sirovina za ratnu industriju
Mangan	Visokokvalitetni čelik. Legure izvanredne tvrdoće. Elektrotehnički i radioaparati. Pribori. Medicinski instrumenti.
Hrom	Nerđajući čelik. Prevlačenje (hromiranje) metalnih proizvoda. Oklopi. Artiljeriska oruđa. Pancirna zrna. Avionski i automobilski motori. Ležaji.
Nikl	Važni elementi aviona, automobila, brodova, tenkova, radiocevi. Oklopi. Košuljice streljačkih zrna.
Vanadijum	Visokokvalitetni čelik. Cevi i mehanizmi mitraljeza, lafeti, šlemovi; elementi aviona, podmornica; uređaji za automatsko upravljanje; alat.
Volfram	Alatni brzorezni čelik. Važni elementi naoružanja i motora. Elektro i radioaparati. Oklopi. Pancirna zrna. Topovske cevi.
Molibden	Avioni. Automobili. Oklopne ploče. Pancirna zrna. Topovske cevi.
Titan	Naročito tvrde i teško topljive legure za avione i rakete. Oklopi. Dimne materije. Elektrode. Boje.
<i>Obojeni metali</i>	
Bakar	Elektrotehnički proizvodi. Radiooprema. Ležaji. Čaure. Automobili. Avioni.
Olovo	Akumulatori. Ležaji. Kabl. Zrna. Boje. Koristi se u atomskoj industriji.

	Namena za proizvode
<i>Retki metali</i>	
Cink	Pocinkovanje crnih metala. Čaure (mesing). Mašinski elementi. Akumulatori. Telegrafska oprema. Medicinski preparati. Boje.
Kalaj	Kugličasti ležaji. Automobili. Okna. Kutije za konzerve.
Aluminijum	Avioni. Ratni brodovi. Provodnici. Svetleća i zapaljiva municija.
Magnezijum	Avioni. Automobili. Radioaparati. Zapaljive bombe. Dogledi.
Uran	Nuklearno gorivo (uran 235 i plutonijum).
Torijum	Nuklearno gorivo
Berilijum	Nuklearna energija. Opruge. Kompas. Časovnici. Avionski karburatori. Rendgenske cevi. Retorte visoko-otporne prema plamenu.
Antimon	Akumulatori. Ležaji. Kablovi. Streljačka zrna. Kapisle. Vulkanizacija kaučuka.
Živa	Radiocevi. Suvi elementi. Akumulatori. Meteorološki uređaji. Živine lampe. Kapisle. Bojadisanje brodova. Medikamenti.
Arsen	Bojni otrovi. Medikamenti. Signalne rakete. Boje. Streljačka zrna (legure s olovom).
Bizmut	Termoelektrične baterije. Ručne bombe. Protivpožarna oprema.
Cirkonijum	Radiolampe. Elektrode. Oklopne ploče. Pancirna zrna. Rezni alat za metal. Hemski aparati. Artiljeriski upaljači. Postojane boje i lakovi
Tantal	Rezni alat za metal. Elektronske cevi i drugi elementi visokofrekventne radiotehnike. Važni elementi raznih mašina. Primjenjuje se u proizvodnji sintetičkog kaučuka i u hemijskoj industriji.

	Namena za proizvode
Niobijum (Kolumbijum)	Nerđajući čelici. Gasne turbine i reaktivni motori. Važni elementi uređaja za upravljanje avionom.
Kadmijum	Ležaji visokog pritiska. Elektrogalvanizacija u proizvodnji aviona. Koristi u proizvodnji nuklearne energije.
Indijum	Prevlačenje podvodnih delova ratnih brodova, olovnih ležaja i zupčastih prenosa na avionima, ogledala, reflektora; hemiski aparati.
Selen	Fotoćelije. Radiouređaji.
Germanijum	Radioelektronska oprema.
Gorivo	
Nafta	Tečno motorno gorivo. Maziva. Kaučuk. Eksplozivi. Bojni otrovi. Plastične mase. Medikamenti.
Kameni ugalj	Gorivo za industriju i saobraćaj. Livenje crnog metala (koksa). Tečno gorivo. Kaučuk. Eksplozivi. Bojni otrovi. Plastične mase. Medikamenti.

U Sovjetskom Savezu nema takvih vrsta sirovina koje on ne bi mogao obezbediti iz vlastitih izvora, čak i po razvijenom programu proizvodnje za vreme rata. Kod nas postoje neiscrpne rezerve najrazličitijih vrsta strateških sirovina. Njihova mnogobrojna nalazišta nalaze se u rejonima duboke pozadine SSSR.

»Uralski greben... — nije samo sam po sebi nosilac gotovo svih hemiskih elemenata tablice Mendeljejeva; njegova je snaga i moć osim toga u onim pojasevima koji se graniče s Uralom na zapadu s njihovim bogatstvom soli, uglja, nafte i pojasevima na istoku koji još nisu otkriveni geološkim istraživanjem, a koje kriju bezbrojno bogatstvo...«

Metali Urala, ugljevi Pečore i Karagande, nafta drugoga Bakua i Embe, so Solikamska i donjeg Povolžja, snažni izvori sumporne kiseline i dugi spisak nemetalnih ruda — evo šta leži u osnovi ovog najčuvenijeg u svetu planinskog lanca sa njegovih 800 raznih vrsta minerala i više od 85 metala i metaloida.

Na ovu istočnu pretstražu strategiskih sirovina ne-posredno se naslanjaju nalazišta obojenih i retkih metala Kazahstana, Tijan-šana i Altaja raznovrsno bogatstvo ruda Salajira, Sajana sve do samog Bajkalskog Jezera. I u to vreme dok na severu drugo na svetu nalazište niklovih ruda planira nove centre polarne industrije, na jugu, u srednjoj Aziji već izrastaju fabrike za obogaćivanje retkih metala, sumpora i radijevih ruda⁸⁾.

Ove reči je napisao akademik A. J. Fersman početkom Velikog otadžbinskog rata. Posle ovoga prošlo je mnogo godina u kojima su hiljade inženjera — geologa svakodnevno ispitivale ogromne teritorije naše zemlje i otkrili nova bogata nalazišta uglja, nafte, gvozdene rude i drugih sirovina u vidu rude, među njima i strategiskih sirovina. Sada SSSR zauzima prvo mesto u svetu po rezervama gvozdenih i manganovih ruda, hroma, volframa, vanadijuma, bakra, olova i drugih ruda. Više od jedne petine uglja i nafte, više od jedne trećine svetskih rezervi gvožđa nalazi se u Sovjetskom Savezu. Za vreme Velikog otadžbinskog rata i posle njegovog završetka izniklo je mnogo novih industriskih centara na Uralu, u Povolžju, Sibiru, Kazahstanu, u republikama srednje Azije i Zakavkazja i u drugim mestima. Mnogo će biti stvoreno i u šestom petogodišnjem planu. Razviće se pečorski, južno-jakutski, kustanajski i drugi bazeni kamenog uglja, otpočeće industriska razrada stavropoljskog, šebeljinskog i stjepnovskog nalazišta gasa, biće puštene u pogon najveće hidroelektrane koje će omogućiti da se izvrši program puštanja u pogon novih proizvodnih kapaciteta u svim ekonomskim rejonima zemlje (1956 godine već je pušteno

⁸⁾ Akademik A. J. Fersman, *Rat i strategiske sirovine*, sovjetsko izdanje, 1941, str. 54

u rad 800 velikih industrijskih preduzeća); brzim tempom kod nas raste dobijanje nafte.

Ispunjavajući šesti petogodišnji plan i rešenja februarског plenuma CK KPSS i sedmog zasedanja Vrhovног Sovjeta, proizvodnja materijalnih dobara, ekonomski i vojna moć naše socijalističke otadžbine podižu se na nov stepen.

PRIPREMA VOJIŠNIH PROSTORIJA

Priprema vojišnih prostorija ima dugu istoriju. Ciljevi ove pripreme i njen sistem, pravci i razmere zavisili su od političkih ciljeva vlade one države koja je pripremala vojišnu prostoriju budućeg rata, a takođe i od ekonomskih mogućnosti i načina vođenja rata date epohe.

U dalekoj prošlosti priprema mogućih vojišnih prostorija imala je za cilj da se obezbedi brzo i pouzdano obaveštavanje o dolasku neprijatelja i da se dobije u vremenu radi prikupljanja svojih snaga na ugroženom pravcu. Gradile su se linije osmatračkih kula, specijalne kule za signalizaciju, pripremale su se vatre koje su se palile pri pojavi neprijatelja.

Vršena je priprema i u inžinjeriskom pogledu. Izgradnja tvrđava na granicama države, a takođe i probijanje puteva sproveđeni su naprimer u Evropi, Kini i u Rimskom carstvu. Radi zaštite granica države od nomada ili odbrane naseljenih mesta gradili su se inžinjeriski uređaji i druge vrste. Neki od njih su bili vrlo veliki po razmerama i zahtevali su utrošak ogromnih snaga i sredstava. Veliki kineski zid, čiji početak građenja pada u četvrtu stoljeće pre naše ere, podizao se mnogo godina. Ovaj gigantski zid se protezao na dužini od 4.000 km; njegov veći deo dobro se očuvao i do danas.

U vreme obrazovanja ruske nacionalne države, radi njene odbrane građeni su kolski putevi koji su spajali centralne rejone s pograničnim teritorijama. Gradio se ceo sistem otpornih tačaka od kojih su mnoge odigrale veliku ulogu u uspešnoj borbi s neprijateljem. Snažno su zadрžavali neprijatelja u svoje vreme ruski utvrđeni

gradići, manastiri, koji su se za vreme rata pretvarali u tvrđave, djetinjce (kremlje), ostroge.*)

Na ugroženim pravcima izgrađivani su specijalni odbranbeni objekti u vidu stražarske linije od zaseka, zemljanih nasipa, rovova u kombinaciji sa prirodnim vodenim preprekama. Poznata je, naprimjer, kamska stražarska linija izgrađena u XVII veku od Volge duž reke Čeremšana do reke Bjele u ukupnoj dužini od 300 km. Na stražarskim linijama na 30—50 km. građeni su »gradovi« koji su bili »tvrdavice« s drvenim ogradama od brvana i kulama. Tako su nastali Samara, Saratov, Caricin, Čornij i Krasnij Jar, Kamišin. Poznata je takođe tuljska zasečena linija⁹), simbirska međa, bjelgorodska međa, Caricinska linija i druge.

Pripremane su za odbranu i morske obale. Još za vreme Ivana Groznog bila je izgrađena pomorska tvrđava na ušću reke Narve. Petar I je naročitu pažnju poklanjao rejonoma koji su ležali uz Baltičko i Belo More.

U skladu s razvitkom ratovodstva i mogućnostima privrede, s porastom razmera rata i brojnosti vojski menjali su se sadržaj i metodi pripreme vojnišnih prostorija. U XVII—XVIII veku ratovi u Evropi vodili su se po pravilu putem opsada i odbrana tvrđava, koje su se građile još za vreme mira.

XIX vek, a naročito njegove poslednje decenije u vezi s porastom ekonomске baze kapitalizma unele su mnogo novog u pojам »priprema vojnišne prostorije«. Strategija je dobila velike mogućnosti za pripremu strateškog razvoja i vođenja borbenih dejstava u početnom periodu rata. Pojava železnica i električnog telegrafa, razvitak svih sredstava oružane borbe, znatno povećanje brojnosti vojski — sve je ovo zahtevalo širok obim pri-

*) Djetinjec ili kremlj je utvrđeni red u gradu, pretežno od drveta. Ostrog je prostor ograđen koljem, kasnije drveno utvrđenje. — Prim. prev.

⁹) Zaseka je prepreka od drveća, oborenih, ali ne odvojenih od panjeva, s vrhovima prema prilazu neprijatelja. Zasečna linija (međa) je odbranbena prepreka iz nekoliko zaseka sa zemljanim i drvenim »gradovima« i odvojenim kulama, koje su služile za odbranu zaseka. U šumskim rejonoma zasečne linije protezale su se na desetine kilometara, obrazujući stražarske linije.

preme vojišnih prostorija u pogledu građenja raznih postrojenja, železnica i drumova, a takođe i u sanitetskom i veterinarskom pogledu.

Strategija je postavljala zahteve za pripremu vojišnih prostorija, a porasle ekonomske mogućnosti dozvoljavale su da se oni zadovolje do izvesne mere.

Značaj blagovremene pripreme vojišne prostorije raste sve više i više. Strategija postavlja zahteve ne samo vojnog karaktera (razvijanje mreže komunikacija, linija veze, izgradnja tvrđava), nego i u pogledu razvitka industrijske i poljoprivredne baze na vojišnoj prostoriji, tj. njene ekonomske pripreme. Stanje radova na pripremi teritorije na pravcima gde će se verovatno razviti oružana borba počinje da neposredno utiče na mogućnosti ostvarenja plana početne kampanje, a ponekad i na tok celog rata. Krajnje nedovoljna priprema ratišta na Dalekom Istoku koju je izvršio ruski carizam oštro se odrazila na tok celog Rusko-japanskog rata 1904—1905 godine. Komunikacije za brojno veliku vojsku bile su vrlo slabo razvijene, na ratištu nije bilo rezerve oružja, municije i hrane; potrebnih inžineriskih i drugih objekata gotovo nije ni bilo; veza je bila takođe slaba. Uzimajući u obzir udaljenost ratišta od glavnih industrijskih centara zemlje, može se reći da je u nizu vojnih uzroka poraza Rusije u ratu s Japanom jedan od glavnih bila nepripremljenost ratišta.

U godinama pred Prvi svetski rat priprema vojišnih prostorija dobila je u svim zemljama veliki zamah. Ona se uglavnom sastojala u izgradnji i obnovi sistema tvrđave i u izgradnji takve mreže železnica koja bi omogućavala da se pretekne verovatni neprijatelj u koncentraciji i razvoju vojske. Gradile su se takođe raznovrsne baze i skladišta za čuvanje na vojišnim prostorijama materijalnih sredstava koja su neophodna trupama u toku oružane borbe.

Izgradnja tvrđava koštala je države vrlo skupo i padala je kao teško breme na njihove budžete. Ali su metodi vođenja rata zahtevali izgradnju sistema tvrđava, i oni su se gradili, iako je to s tačke gledišta privrede bilo veoma nerentabilno.

Ruski sistem tvrđava, utvrđenih tačaka i strategiskih mostobrana (placdarma) sastojao se iz rejona na liniji Kovno (Kaunas, — Grodno — Osovjec — Lomža — Ostrolenka — Rožani — Pultusk — Novogeorgijevsk (Modlin) — Žergž — Varšava — Ivangorod (Deblin). Ova se linija oslanjala na reku Narev u njenom srednjem toku. Istim sistemom tvrđava stvarali su se strategiski mostobrani na zapadnim obalama reka Bober (Vjebža), Narev i Visla, što je obezbeđivalo prebacivanje trupa u napadu. A u slučaju potrebe da se trupe povuku, trebalo je da ovaj sistem tvrđava obezbedi njihovo povlačenje iza vodne prepreke i da doprinese stabilnosti odbrane na ovoj liniji.

Obalu Baltičkog Mora štitile su tvrđave Kronštat, Viborg (Vijpuri), Sveaborg, Reval (Talin), Ust Dvinsk i Libava (Ljepaja).

Ali svetski rat koji je ubrzo započeo, oborio je starele ideje ratne veštine toga vremena koja je videla u tvrđavama osnovu vojne snage države. Sistemi tvrđava Francuske, Belgije, Nemačke i Rusije nisu odigrali onu važnu ulogu u ratu koju im je predodređivalo vojno rukovodstvo. Generalštabovi zemalja koje su stupile u rat nisu bili u stanju da ocene stvarnu ulogu tvrđava u vezi s pojačanom snagom teške artiljerije i vazduhoplovstva. Uloga sistema tvrđava pokazala se samo kao pomoćna. Pojedine tvrđave odvlačile su neprijateljske snage i to na kratko vreme, osim možda tvrđave Verden i Osovjec. U umovima vojnih rukovodilaca još nije bila sazrela misao o tome, da se u stvorenim uslovima, težeći razbijanju osnovnih neprijateljskih grupacija, tvrđava može obići i da uopšte nije obavezno da se ona zauzme pre nego što se krene dalje. Strategisko rukovodstvo pred Prvi svetski rat nije moglo da predvidi da se uloga tvrđava naglo smanjuje i da su ogromna sredstva uložena za njihovo podizanje, ustvari uložena uzalud. U isto vreme građenje železnica, koje su odigrale najkrupniju ulogu u ovom ratu, vršilo se u nekim zemljama nedovoljno intenzivno. U ovom pogledu je, naprimjer, Rusija jako zaostajala iza zapadnoevropskih država što se naravno odrazilo i na mogućnosti ruske strategije.

U nizu država zapadne Evrope uoči rata, paralelno sa izgradnjom sistema tvrđava, mnogo je posvećeno pažnje razvitku železnica. Nije bio redak slučaj kada su se železničke pruge gradile prema zahtevima strategije u onim pravcima u kojima njihova izgradnja nije bila opravdana nikakvim ekonomskim razlozima.

Početkom Prvog svetskog rata Francuska je imala 10 strategiskih železničkih pruga prema granicama Nemačke. Njihova je opšta propusna moć iznosila 500 pari vozova za 24 časa, što je iznosilo na jedan kilometar ugroženog fronta po 1,5 voz. Nemačka je imala 13 železničkih pruga koje su izvodile na njene zapadne granice; njihova je propusna moć bila 660 pari vozova, tj. na jedan kilometar celog strategiskog fronta 1,8 vozova za 24 časa. Međutim, na pravcu glavnog udara (na pojasu širine 160 km) prolazilo je 10 pruga koje su propuštale po 500 pari vozova za 24 časa, što je ovde činilo oko 3 voza na 1 km fronta.

U carskoj Rusiji prema njenim zapadnim granicama vodilo je samo 7 osnovnih strategiskih železničkih pruga s propusnom moći od 223 para vozova za 24 časa, što je činilo jedva četvrt voza dnevno na kilometar mogućnog strategiskog fronta.

Na ovaj način nemački blok koji je raspolagao većim ekonomskim mogućnostima u odnosu na Rusiju, početkom Prvog svetskog rata imao je očigledne prednosti u koncentraciji i razvoju trupa na svom istočnom frontu. Nedostatak rokade u Rusiji duž njenih zapadnih granica dovodio je do toga da se svako pregrupisavanje trupa na daljini od 150—200 km moralo vršiti ili marševanjem, ili izvlačenjem vojnih vozova iz istaknutih železničkih stanica nazad u dubinu za nekoliko stotina kilometara radi njihovog prebacivanja na drugi pravac. Nedostatak rokada negativno je uticao takođe na rokove koncentracije trupa po planu razvoja u početnom periodu rata.

Prvi svetski rat uneo je velike promene u karakter pripreme vojnišnih prostorija. Ranije sprovedena priprema vojnišnih prostorija pokazala se sada kao nepogodna; sistem tvrđava je preživeo svoj vek; fort — osnova utvrđenog položaja — nije bio u stanju da odoli snažno razvijen-

noj novoj ratnoj tehnici koja je masovno primenjivana. Ogoromnu žilavost pokazali su dekoncentrisani i dobro maskirani betonski bunkeri. Sistem razbacanih tvrđava s kružnom odbranom koji je s pojavom artiljerije velike moći, vazduhoplovstva i tenkova, izgubio svoj značaj i počeo je da se zamjenjuje sistemom utvrđenih pojaseva koji su se sastojali iz mnoštva relativno malih betonskih postrojenja koja su se prostirala na velikoj daljini duž fronta s ciljem da se zaštite važni pravci. Tako su nastali krajem rata, a uglavnom posle rata, sistemi utvrđenih rejona koji su takođe zahtevali ogroman utrošak snage i sredstava, kao i tvrđave, ali su više odgovarali izmenjenom karakteru rata i novim metodima njegovog vođenja.

Bilo je potrebno ponovno razmatranje pogleda na pripremu vojišne prostorije i s tačke gledišta komunikacija. Paralelno sa železnicama pojavila se i mreža automobilskih puteva. Priprema vojišne prostorije vršena je takođe radi obezbeđenja masovnih dejstava vazduhoplovstva.

Ogromne potrebe savremenih vojski u municiji, gorivu i mazivu, hrani itd. uslovile su blagovremeno građenje razne vrste magacina, skladišta i nagomilavanje u njima rezervi u skladu s planom početnih operacija i mogućnostima prevoza.

Posle Prvog svetskog rata sve su države težile da izgrade na svojim najviše osetljivim granicama sisteme utvrđenih rejona velikih razmera. Sva ova utvrđenja gradila su se polazeći od vojno-političkih ciljeva za kojima je išla država na dатој vojišnoj prostoriji i onih strategiskih razloga koji su ležali u osnovi plana početnih ratnih operacija. U izgradnji utvrđenih rejona posle rata izvesnu ulogu igralo je, svakako, i precenjivanje značaja poziciskog rata i u vezi s ovim težnja da se stvore neosvojive odbrambene linije. Tako su nastale »Mažinovljeva linija«, »Manerhajmova linija« i druge u čije su stvaranje uložena ogromna sredstva.

Kratak istoriski pregled pitanja pripreme vojišnih prostorija pokazuje da su se ciljevi i metodi ove pripreme stalno menjali. Oni su se menjali u skladu s ekonomskim i socijalno-političkim uslovima života ljudskog društva,

s porastom i pojavom novih tehničkih sredstava vođenja oružane borbe, s porastom njenih razmara, a takođe i s onim novim postavkama koje je iznosila ratna veština.

U savremenim uslovima priprema vojnišnih prostorija ima vrlo veliki značaj za strategiski razvoj trupa i vođenje rata, naročito u toku njegovog početnog perioda. Priprema mogućih vojnišnih prostorija je važan sastavni deo celog kompleksa blagovremenih mera povezanih s vođenjem oružane borbe.

Vodeći krugovi imperijalističkih država na čelu sa Sjedinjenim Američkim Državama, pripremajući rat protiv SSSR i zemalja narodne demokratije, vrše forsirane pripreme verovatnih vojnišnih prostorija, široko koristeći za ovo teritorije onih kapitalističkih država koje se graniče sa Sovjetskim Savezom i zemljama narodne demokratije. Ovde se grade mnogobrojne vazduhoplovne i pomorske baze, priprema se korišćenje nuklearnog oružja, dirigovanih projektila i drugih najnovijih sredstava za oružanu borbu.

Sprovodeći doslednu politiku mira, ostvarujući na delu princip mirne koegzistencije, Sovjetski Savez je ipak prinuđen da računa s realnom pretnjom izbijanja rata dok SAD i njeni partneri faktički odbijaju sve pokušaje miroljubivih zemalja da se uspostavi čvrst i dugotrajan mir. Učvršćujući svoju ekonomsku i odbrambenu snagu, Sovjetski Savez ne koristi tuđe teritorije za smeštaj vojnih baza. Ali bilo bi veoma nepametno ako se ne bi iskoristilo za odbranu svoje zemlje od moguće agresije imperialista sve ono što daje savremena vojna nauka u oblasti pripreme zemlje i verovatnih vojnišnih prostorija za rat.

Sada priprema vojnišnih prostorija predstavlja veoma raznovrstan i komplikovan posao. Ona uključuje veliki kompleks specijalnih mera čije sprovođenje zahteva mnogo snaga, sredstava i vremena. Mnoge od ovih mera neposredno su povezane s privredom zemlje.

Na velikim teritorijama budućih strategiskih frontova u mirno vreme mogu se uspostavljati razni odnosi s državama — susedima na ovom ili na onom pravcu vojnišne prostorije. Zato su međunarodni odnosi jedan od

najvažnijih polaznih momenata u utvrđivanju kompleksa mera u pogledu pripreme, obima i prioriteta radova na svakoj mogućnoj vojišnoj prostoriji.

Priprema vojišne prostorije umnogome zavisi i od njenog ekonomskog razvitka, od one strategiske uloge, koja se daje datoj vojišnoj prostoriji u početnom periodu rata, a takođe i od njenih geografskih osobina — reljefa, pravca protezanja planinskih grebena i toka reka, klime itd.

Pri utvrđivanju niza mera za pripremu vojišne prostorije mnogo šta će zavisiti od plana korišćenja oružanih snaga, a takođe od obima i karaktera mera verovatnog protivnika na teritorijama koje leže neposredno pored njegovih državnih granica ili granica savezničkih država. Naravno, kako je priprema vojišnih prostorija komplikovan i dugotrajan proces koji tangira interes savezničkih zemalja, naročito onih koje se dodiruju svojim granicama, to je potpuno prirodno da se ona u takvim slučajevima vrši zajedno sa savezničkim državama po jedinstvenom, zajednički razrađenom planu.

Na poslu pripreme vojišnih prostorija strategiji pripada glavna uloga. Strategija je zainteresovana za to da se brižljivo prouče svi uslovi — politički, strategiski i vojni — na svakoj vojišnoj prostoriji i da se razradi pregled mera za pripremu svake vojišne prostorije, ne samo po liniji samih oružanih snaga nego i onih mera koje mogu da ostvare organi narodne privrede. U ovakve mere može se ubrojiti građenje aerodromske mreže, železničkih pruga, automobilskih puteva, cevovoda, uređenje vodnih puteva za intenzivno prevoženje, građenje elektrana i dalekovoda. Na vojišnoj prostoriji treba da budu stvorene odgovarajuće rezerve materijalnih sredstava, krupne remontne baze, mreža preduzeća prehranbene industrije i građevinskih materijala, tj. sve ono što će biti potrebno trupama za vreme njihovih borbenih dejstava.

Imperijalističke države u sadašnje vreme sprovode aktivnu pripremu vojišnih prostorija. Za ove ciljeve one ne žale sredstva. Program vojne izgradnje u zapadnoj Evropi koji se ostvaruje kao takozvani »program infrastrukture« predviđa izgradnju novih aerodroma, vazdu-

hoplovnih i pomorskih baza i komunikacija koje njima služe, železnica i autostrada, utvrđenih linija, radarskih uređaja, kasarni, vojnih skladišta, naftovoda, linija veze itd. Radi ovoga se od stanovništva oduzimaju velike površine zemlje. Saveznoj Republici Nemačkoj, gde se sada uspostavlja njen vojni potencijal, veliki rejoni Pfalca i delovi Hessena koji leže do Rajne pretvoreni su u veliki arsenal američkih trupa.

Razmatrajući pitanje pripreme mogućih vojišnih prostorija treba imati u vidu ne samo njenu vojnu, nego i ekonomsku stranu. Priprema vojišne prostorije u ekonomskom pogledu isto je tako neophodna kao i u vojnem pogledu. Potrebna je, naprimjer, specijalizacija poljoprivrede da bi se obezbedile trupe prehranbenim artiklima na račun izvora vojišne prostorije, da se ne bi pribegavalo dalekim prevoženjima. Vojni prostorija, naprimjer, treba da ima i svoju vlastitu medicinsko-sanitetsku bazu.

Naravno da priprema vojišne prostorije u ekonomskom pogledu u zemlji s planskom privredom ne može da dođe u kontradikciji s potrebama razvitka privrede na teritorijama vojišne prostorije. Onaj deo pripreme vojnišnih prostorija koji možda u izvesnoj meri i ne odgovara ekonomskim interesima treba da ide »kao dopuna« opšteg ekonomskog razvitka teritorije. Tako je specijalizacija poljoprivrede i njen dalji razvitak kod nas celishodno usklađen sa zemljšnjim i klimatskim uslovima rejonu, s nacionalnim osobinama njegovog osnovnog stanovništva itd. Ali je u isto vreme potrebno uzeti u obzir da razvitak u datom rejonu, naprimjer, povtarstva skraćuje za vreme rata obim dalekih prevoza povreća i krompira za ishranu trupa.

U pojedinim slučajevima vojni i ekonomski interesi mogu da se u velikoj meri n poklope. Naprimjer, pogodnije je izgraditi veliku elektranu nego nekoliko manjih. I samo građenje biće jeftinije a i cena koštanja elektroenergije proizvedene u velikoj elektrani biće niža. Ipak ovo pitanje treba rešavati uzimajući u obzir i zahteve protivvazdušne odbrane i obezbeđenje potreba trupa, narodne privrede i stanovništva u elektroenergiji za vreme rata. S ove tačke gledišta, u nizu slučajeva, može se

pokazati da je celishodnije izgraditi mrežu malih elektrana na pogodnim mestima i uključiti ih u elektroenergetski sistem datog rejona zemlje. Ponekad mogu da se ne podudaraju interesni strategije i ekonomike i pri izgradnji komunikacija, naročito u pogledu pravaca puteva i njihove propusne moći.

Svestrana priprema vojnišnih prostorija u savremenim uslovima jeste jedan od pokazatelja opšte spremnosti zemlje za rat. Za nju je strategija krajnje zainteresovana kao za neophodan i važan uslov uspeha koncentracije i razvoja trupa u slučaju rata, uspeha početnih vojnih operacija, a može biti i celog rata.

ISKORIŠĆENJE DOSTIGNUĆA NARODNE PRIVREDE

Sve što je gore rečeno ni izdaleka ne iscrpljuje ulogu strategije u ekonomskoj pripremi zemlje za odbijanje napada agresora. Ima mnogo drugih kanala po kojima strategija može i treba da utiče na razvitak privrede radi obezbeđenja potreba oružanih snaga u ratu.

Uzmimo, naprimjer, unifikaciju vojne i civilne tehnike. Stvar je u tome da svako industrijsko preduzeće koje je prilagođeno masovnoj proizvodnji bilo kakvih predmeta, s mukom i samo uz velik gubitak vremena može da pređe na proizvodnju drugih predmeta, pa makar i sličnih ranijim. Što je manje konstruktivnih izmena pri prelazu sa stare na novu vrstu proizvoda, to će preduzeće lakše i brže preći na novu proizvodnju. Ako se, naprimjer, za vojni automobil koristi šasija, motor i drugi delovi automobila civilnog tipa, to će, razume se, prelaz na masovnu proizvodnju vojnih automobila biti znatno lakši i brži nego ako bi konstrukcije svih glavnih delova bile različite. Zato pri razradi konstrukcija kojeg bilo predmeta snabdevanja oružanih snaga, treba uzimati u obzir već postojeće konstrukcije analogne civilne proizvodnje i po mogućству uzimati sve ono što se već proizvodi. Čak i kod takvih borbenih tehničkih sredstava kao što su artillerisko oruđe ili tenk, mogu se naći pojedini delovi mašina koje se upotrebljavaju u narodnoj privredi (motori različitih vrsta, tegljači).

S druge strane, treba obavezno postavljati vojne zahteve civilnoj proizvodnji u pogledu solidnosti, dimenzijsa, brzine kretanja itd., utičući na utvrđivanje određenih standarda. Ovo će omogućiti da se od početka rata iskoristi u trupi već postojeća proizvodnja i da se istovremeno olakša prelaz industrije na proizvodni program ratnog doba. Takve mogu biti konstrukcije sredstava saobraćaja, veze, mašina za izgradnju puteva i drugih mašina koje se u mirno doba mogu koristiti u narodnoj privredi, a od početka rata mogu biti potrebne vojsci u velikim količinama. Prema tome oni organi vojne uprave koji rade na snabdevanju trupa tehnikom treba da budu stalno informisani o razvitu odgovarajuće tehnike u narodnoj privredi da bi brzo iskorištili sva njena dostignuća. Kad nastane potreba u novim vrstama tehničkih sredstava ili drugim predmetima snabdevanja oružanih snaga, svakako, u prvom redu, treba nastojati da se iskoristi već postojeća proizvodnja u narodnoj privredi ili da se ona prilagodi za trupu s najmanjim izmenama konstrukcije.

Bukvalno u svim granama naše narodne privrede ima dosta takvih dostignuća koja u nekoj meri mogu biti iskorišćena za oružane snage za vreme rata. Ovo se odnosi i na tehničku opremu vojske i mornarice, i na prevoz trupa i tereta, i na svestrano obezbeđenje ličnog sastava. Važna su, naprimjer, dostignuća prehranbene industrije koja raspolaže velikim mogućnostima za izradu konzervi visoke hranljivosti koje za vreme rata očigledno mogu biti potrebne u velikim količinama. Takođe je važno pakovanje prehranbenih artikala radi izbegavanja njihove kontaminacije radioaktivnim materijama ili bakteriološkim oružjem. Ima mnogo načina za čuvanje od kvarenja svežeg mesa, mlečnih proizvoda, krompira i drugih prehranbenih artikala (izlaganje zračenju radioaktivnim sredstvima i obrada bakteriocidnim preparatima raznih vrsta u toku dugog vremena).

Jednom reči, najkrupnija dostignuća nauke i tehnike u narodnoj privredi daju mogućnost da se ona široko ukorenji u sve oblasti vojne delatnosti na frontu i u pozadini. Za ovo je potrebno stalno i duboko proučavanje

ovih dostignuća kako svoje zemlje, tako i drugih zemalja s tačke gledišta njihovog iskorišćenja za potrebe svojih oružanih snaga.

Strategija ne može biti nezainteresovana i za razvitak u zemlji transportnih sredstava, za njihovu prevoznu sposobnost, nosivost tereta, brzinu kretanja i druge eksplatacione pokazatelje. Što je brže kretanje, što su manje uočljivi putevi i transportna sredstva, to su trupe i tereti koji se prevoze manje ugrožene od neprijateljskog napada iz vazduha. Brzina kretanja na železnicama, široki razvitač prevoza vodnim putevima, izgradnja autoputeva velike propusne moći, velikih naftovoda — sve ovo ima vrlo velik značaj u savremenim ratovima, osobito u pogledu protivvazdušne odbrane.

Kao što je poznato, sada se ne može ratovati bez tečnog goriva. Osnova je ratne veštine manevar, a manevar je bez goriva nemogućan. Trupe, lišene goriva, neminovno će pretrpeti poraz. Znači da je pitanje pravovremenog i potpunog obezbeđenja trupa gorivom pitanje uspeha borbenih dejstava, te njegov transport dobija izvanredno važan značaj. Pri tome u centru pažnje odgovarajućih organa strategiskog rukovodstva treba da bude pitanje sniženja stepena osetljivosti goriva i njegove zaštite od napada iz vazduha za vreme transporta.

Poznato je da je prevoz železnicom najosetljiviji. Vazduhoplovstvo lako otkriva železničke cisterne, te prevoz nafte i njenih proizvoda železnicom pretstavlja veliku opasnost. Zato transport nafte naftovodima, kao način koji je gotovo nepovredljiv iz vazduha, ima vrlo veliki značaj. U isto vreme ovakav način prenosa nafte je ekonomičniji, i u tom pogledu poklapaju se interesi strategije i privrede. Međutim, do sada transport nafte naftovodima kod nas još nije dobio potreban zamah.

Direktive XX Kongresa KPSS u pogledu šestog petogodišnjeg plana predviđaju širok razvitač naše mreže naftovoda i gasovoda. U 1960 godini ogromne količine nafte poteći će po naftovodima a razmere ovakvog načina prenosa dostići će 85 milijardi tona po kilometru. Ovo će u znatnoj meri olakšati prevoz goriva i maziva i učiniti ga bezbednijim.

Veoma važan značaj za ubrzanje radova na utovaru i istovaru, povećanje brzine prevoza tereta i smanjenje potreba u transportnim sredstvima imaju standardizacija tare, primena direktnih vozova i široko uvođenje kontejnera.

Korišćenje kontejnera kod prevoza znatno skraćuje vreme neophodno za radove na utovaru i istovaru. Na frontu značaj kontejnera još se više pojačava time što kada ih ima u dovoljnom broju, treba manje pokrivenih skladišta i bolje se čuva materijal koji se prevozi. Osim toga široka primena kontejnera jako smanjuje potrebu u železničkim vagonima. Tako je, naprimjer, izračunato da je za prevoz jednog miliona tona tereta u kontejnerima potrebno za 20.000 manje otvorenih nego pokrivenih teretnih vagona. Vreme za utovar i istovar skraćuje se više od dva puta. U celini korišćenje kontejnera skraćujući vreme potrebno za prebacivanje tereta i obrt vagona, ubrzava prevoz i pruža mogućnost da se ima manje natovarenih vagona u pokretu na pruzi. A ova okolnost štiti terete koji se prevoze od napada iz vazduha.

Veliki značaj mogu imati takođe teretni vagoni s krovovima koji se otvaraju (na podizanje, skidanje i razvlačenje), što omogućava da se za utovar i istovar lako primenjuju kranovi.

Pravovremeni dovoz materijala i raznih vrsta vojnih tereta na vojištu u savremenim uslovima dobio je značaj najvažnijeg faktora. Što je teret manje na putu, manja je verovatnoća njegovog uništavanja od strane neprijateljskog vazduhoplovstva. Brzina kretanja na železnicama smanjuje i potrebu u vagonima (u ovom slučaju na prugama će biti manje natovarenih vagona), što takođe smanjuje opasnost uništavanja vojne imovine.

Određivanje direktnih železničkih transporta za operativnu vojsku vrlo je važno iz sledećih razloga. Poznato je da se vozovi s teretima koji idu od utvovarne do uputne stanice u celini, bez ponovnog ranžiranja na usputnim železničkim čvorovima, kreću u datom pravcu srednjom brzinom od 600 — 800 km dnevno, a u pojedinim slučajevima i više. Međutim, vozovi sastavljeni iz pojedinih grupa vagona, a koji su upućeni na razne železničke sta-

nice raznih magistrala, zahtevaju česta pregrupisavanja, tj. veliki rad na manevrisanju na čvornim železničkim stanicama. Ovo jako usporava kretanje. Vagoni s teretima koji idu na vojišta u sastavu kombinovanih vozova kreću se u uputne stanice dnevnom brzinom koja je dva do tri puta manja nego kod direktnih vozova. Upotreba direktnih vozova znatno povećava brzinu prevoženja tereta iz raznih rejonâ zemlje trupama na frontu, skraćuje vreme obrta vagona i tim samim jako smanjuje prosečnu dnevnu potrebu u vagonima.

Rešenje pitanja prevoza direktnim vozovima u mnogome zavisi od lokacije fabrika ili skladišta odakle se upućuju tereti na vojišta i od prosečne dnevne količine tereta koji se šalju trupama na ovaj ili onaj pravac. Razume se da je korisno formirati ceo direktni voz na jednom železničkom području.

Osim ovih pitanja strategiju, naravno, interesuju i mnoga druga pitanja privrede zemlje koja se mogu odnositi neposredno na izgradnju oružanih snaga, na njihov razvoj u početku ratnih operacija i na njihovo svestrano obezbeđenje u toku celog rata. Strategija treba da razmatra kroz prizmu obezbeđenja oružane borbe sva pitanja ekonomske delatnosti zemlje, uzimajući u obzir da je veći deo ovih pitanja na ovaj ili onaj način vezan sa vodenjem rata.

Strategija je u sadašnje vreme, kao nikada ranije, obavezna da stalno i duboko proučava sva dostignuća nauke i tehnike, a takođe i mogućnosti privrede, kako bi sve ovo iskoristila za razvitiak metoda vođenja rata. Predviđajući dalje puteve razvitka ratovodstva, strategija treba da ume da iznosi konkretne postavke za iskorišćenje dostignuća nauke i tehnike za usavršavanje tehničke opremljenosti i materijalnog obezbeđenja vojske i mornarice, za stvaranje novih sredstava oružane borbe.

Glava IV

STRATEGISKE ZAMISLI I PRIVREDA PROTIVNIČKE STRANE

S obzirom na karakter savremenih ratova, neviđeni zamah ratnih operacija i ogromni značaj stanja privrednih izvora, može se reći da će oružani napad na neprijateljski ekonomski potencijal očigledno biti u toku rata pravilo za obe strane. Stoga svaka strana, razrađujući strategiske planove, uzima u obzir ekonomske mogućnosti svoga verovatnog protivnika. Ove se mogućnosti uzimaju u obzir zato da bi se, s jedne strane utvrdilo kakve oružane snage može imati protivnik, udeo vidova oružanih snaga i rodova vojske, najosetljivija mesta na njegovim vojnim komunikacijama itd. S druge strane, ovo se radi da bi se utvrdili približni rokovi razvijanja ratne proizvodnje, slabe strane privrede verovatnog neprijatelja, geografski raspored njegovih proizvodnih snaga, saobraćajne veze itd., što u celini dozvoljava da se oceni mogući zamah oružane borbe i daje strategiskom rukovodstvu materijal za utvrđivanje na koje je ekonomske objekte (rejone), u koje vreme i kakvim sredstvima celishodnije izvesti oružani napad.

Privredni izvori na teritorijama mogućih vojnišnih prostorija takođe su predmet proučavanja radi utvrđivanja mogućnosti da se ovi izvori u napadnim operacijama oduzmu od neprijatelja i da se koriste za sopstvene oružane snage. Utvrđujući privredne mogućnosti verovatnih neprijatelja, strategija je zainteresovana za konkretno

poznavanje privrede ne samo njihovih zemalja nego i onih država, čije privrede verovatni neprijatelji mogu iskoristiti za obezbeđenje ratnih potreba. Ovo se naravno tiče glavnih zemalja imperijalističkog tabora za koje je karakteristična forsirana eksploracija stanovništva i privrednih izvora kolonijalnih i zavisnih zemalja.

S tačke gledišta oružanog napada na privredu velik značaj ima geografski položaj najvažnijih grana ekstraktivne i prerađivačke industrije, a takođe i transportne veze, kako unutar zemlje tako i spoljašnje, koje jako utiču na stanje i razvitak ekonomskih mogućnosti.

U kapitalističkim zemljama industrija se locira krajnje neracionalno. Tamo se grade fabrike i za njih se dobijaju sirovine na onim mestima gde je to podesno za monopolističke grupe i firme. Njihova trka za maksimalnim profitima često neposredno određuje geografski raspored industrije. Neracionalan raspored industrije, s tačke gledišta interesa države, dovodi do velikih prevoza sirovina, goriva i polufabrikata.

Zavisne i kolonijalne zemlje su poljoprivredno-sirovinski dodaci metropola i tržišta za izvoz gotovih industrijskih proizvoda. No, ne samo kolonije nego i pojedini rejoni u samim metropolama jesu izvori sirovina i potrošači gotovih proizvoda za rejone koji su jako razvijeni u industrijskom pogledu. Uzmimo, naprimer, Sjedinjene Američke Države. Ovde se rejoni bivšeg robovlasničkog juga ili zapadne države razvijaju znatno sporije nego industrijski sever. Na teritoriji severa nalazi se glavna industrija. Ovde je koncentrisano do 60% celog stanovništva u zemlji i proizvodi se više od tri četvrtine proizvoda prerađivačke industrije, iako industrijski sever zauzima površinu manju od jedne trećine teritorije zemlje.

Ovakva neravnomernost u rasporedu industrije olakšava oružani napad na privredu, a prelaz industrije na proizvodne programe ratnog doba izvršava se mnogo sporije i s većim teškoćama nego u socijalističkoj državi s njenom planskom privredom.

Napad na neprijateljsku privredu, kao karakteristična crta savremenih ratova, počeo je da se ostvaruje još u Prvom svetskom ratu. Ovaj se napad tada sprovodio

uglavnom u obliku onemogućavanja spoljne trgovine radi smanjenja mogućnosti neprijateljske ratne proizvodnje, zato što su u uvozu zaračenih zemalja veliki ideo imale mineralne sirovine koje su imale ogroman značaj za ratnu proizvodnju. Ali već u ovom ratu istovremeno se ostvarivalo i neposredno zauzimanje privredno važnih rejona. Tako je Nemačka putem okupacije Srbije 1915 g. i Rumunije 1916 godine ne samo učvrstila svoj strategiski položaj na južnom delu ratišta, nego je i dobila mogućnost korišćenja izvora važnih vrsta sirovina i hrane.

Oružani napad na privredne objekte i rejone koji su osobito važni u privrednom pogledu, dobio je još veći zamah za vreme Drugog svetskog rata.

ORUŽANI NAPAD NA PRIVREDU U DRUGOM SVETSKOM RATU

Za vreme ovog rata širok i intenzivan napad na neprijateljske privredne objekte postao je u suštini pravilo za vođenje ratnih dejstava. Mnogo je strategiskih operacija vođeno radi zauzimanja ovih ili onih ekonomski važnih rejona, da bi se iskoristili njihovi izvori za vođenje rata, da bi se učvrstila i proširila materijalna baza svojih oružanih snaga. Naprimer, još 1940 godine nemački generalstab je razradio plan operacije »Plava polarna lisica« koji je predviđao zajednički napad nemačko-fašističke i finske vojske na Kirovsku železničku prugu i zauzimanje Poluostrva Kola u samom početku rata. Hitlerovce su privlačila ekonomска bogatstva poluostrva a takođe i perspektiva da zatvore Sovjetskom Savezu izlaz na okean i da ga liše veze sa spoljnjim svetom preko Barencovog Mora.

Na savetovanju u Vrhovnoj komandi u julu 1941, Hitler je izjavio: »Finci hoće da dobiju Istočnu Kareliju. Međutim, zbog toga što tamo postoje velika nalazišta nikla, Poluostrvo Kola treba da pripadne Nemačkoj.«

U oblasti Pečenge (Petsama) hitlerovci su za vreme rata razvili vađenje nikla. Po nekim podacima, korišćenjem ovog nalazišta oni su pokrivali znatan deo svojih potreba u niklu. Mnogo su napora trošili na to da bi zadržali oblast Pečenga čak i posle kapitulacije Finske. Ipak im to nije pošlo za rukom.

Nije pošlo za rukom hitlerovcima ni da spreče našu spoljnu trgovinu u ovom rejonu. Za vreme Velikog otadžbinskog rata stotine brodova trgovacke mornarice stizali su u severne luke SSSR i izlazili iz njih pod zaštitom brodova ratne mornarice. A protivnik je pretrpeo veće gubitke u pomorskim snagama.

Neprijatelja su privukli i ogromni privredni izvori naših južnih rejona — baza nafte, uglja i metalurgije, a takođe i hrana. U tajnim Geringovim direktivama razaslanim dugo pre početka ratnih operacija na Sovjetsko-nemačkom frontu ukazivalo se na to da je ekonomski cilj kampanje da se za Nemačku dobije što više hrane i nafte.

Težnja fašističke Nemačke da zadobije naftu bila je izazvana krupnim nedostatkom goriva i maziva. Hitlerovci su ispočetka pokušavali da ovaj nedostatak kompenziraju eksploatacijom nalazišta nafte u Rumuniji. Ali, zatim se pokazalo da im je malo i rumunska naftha. Nemačko-fašističke okupatore naročito su počeli da privlače rejoni Majkopa, Groznog i Bakua. Zauzimanje ovih naftonosnih polja bio je najvažniji cilj njihove ofanzive 1942 godine. O ovome svedoči direktiva Hitlerovog glavnog stana br. 41 od 5 aprila 1942 prema kojoj je glavna operacija na sovjetsko-nemačkom frontu u letu 1942 godine bila operacija s ciljem »da se uništi neprijatelj iza Dona s tim da se zauzmu rejoni nafte u oblasti Kavkaza i putevi preko Kavkaza«. Da bi se obezbedilo postizanje ovog glavnog cilja, trebalo je da nemačko-fašističke trupe izađu na Volgu u rejonu Staljingrada, da preseku našu najvažniju vodnu komunikaciju na Volgi i da izbace iz stroja industriju staljinogradskog rejona. Osim ovoga hitlerovci su nameravali da dejstvuju svojim vazduhoplovstvom s desne obale Volge na industrijski Ural.

Pošto su pretrpeli težak poraz pod Staljingradom i bili prinuđeni da otstupe sa severnog Kavkaza, fašistički stratezi nastojali su na sve načine da zadrže u svojoj vlasti Ukrajinu s namerom da koriste njene poljoprivredne izvore, donjecki ugalj i gvozdenu rudu. Evo zašto su hitlerovci blagovremeno i ne žaleći sredstva podizali snažne odbrambene pojaseve, koristeći povoljne tokove takvih

reka, kao što su Donjec, Mijus, Maločnaja, Desna, Sož i Dnjepar.

Ali je sovjetska strategija onemogućila i ovaj plan nemačko-fašističke strategije. U vezi sa uspešnim napadom Sovjetske armije, hitlerovci su izgubili ne samo donjecki ugalj, krivorošku rudu, južnu metalurgiju, nego i oblasti Ukrajine koje su najbogatije žitom, a kasnije su bili isterani iz cele Ukrajine bez obzira na sve njihove očajne pokušaje da zadrže ovu ekonomski važnu teritoriju. A da su ovi naporci bili stvarno uporni, pokazuje, naprimjer, činjenica da je samo u borbama u martu i aprilu 1944 neprijatelj izgubio na jugu (bez Krima) oko 500.000 mrtvih i zarobljenih, 5.000 tenkova i samohotki, 10.000 oruđa, 130.000 automobila itd.

Zauzimanje zemalja zapadne Evrope od strane fašističke Nemačke unelo je bitne ispravke u uvoz Engleske, što se odrazilo na njenu ratnu proizvodnju. Zauzevši Norvešku, Nemačka je lišila Englesku polovine uvoženih ferolegura, znatnog dela gvozdene rude i aluminijuma. Engleska se lišila takođe mogućnosti da dobija iz Francuske svake godine više od 200.000 tona boksita, tj. više od polovine svih potreba u sirovini za aluminijum. Gubitak ovih izvora za uvoz strategiskih sirovina odigrao je negativnu ulogu u obezbeđenju ratne proizvodnje Engleske i prisilio je da poveća manje rentabilan uvoz iz drugih zemalja koji je zahtevao i više vremena.

Nemačka je umnogome zavisila od uvoza i za vreme Drugog svetskog rata osećala je u njemu teškoće, iako je anglo-američko komandovanje blokadu nemačko-fašističkog bloka sprovodilo slabije nego u Prvom svetskom ratu. Bio je smanjen, ali nije prekinut uvoz pamuka, naftnih proizvoda, bakra, aluminijuma, kalaja, volframa, gvozdene rude i hroma, uglavnom iz neutralnih evropskih zemalja (Španije, Portugalije, Švedske i dr.).

Za vreme Drugog svetskog rata privredni objekti u Nemačkoj podvrgavani su sistematskom bombardovanju od strane anglo-američkog vazduhoplovstva. Pri pripremi drugog fronta anglo-američko komandovanje došlo je do zaključka da su najvažniji elementi snage nemačke ratne

privrede, vazduhoplovna industrija, brodogradilišta za podmornice, fabrike kugličnih ležaja, rafinerije nafte i fabrike sintetičkog kaučuka, a takođe i železnice. Pri tome je 1942 — 1943 godine osnovna pažnja strategiskog vazduhoplovstva SAD i Engleske bila obraćena na one industriske objekte čiji su proizvodi bili potrebni za mnoge fabrike koje su proizvodile avione, tenkove, tegljače i automobile. To su bile u prvom redu fabrike kugličnih ležaja. 1944 godine naročito snažnim udarima bile su podvrgнуте fabrike goriva i komunikacije. Bombardovanje baš ovih objekata, po mišljenju anglo-američkog komandovanja, trebalo je da znatno oslabi potencijal ratne privrede Nemačke i da pomogne nastupanje u dubinu Francuske, a zatim i Nemačke.

Iz sledeće tabele se vidi da je osnovna pažnja anglo-američkog strategiskog vazduhoplovstva bila obraćena na industriske objekte i komunikacije.

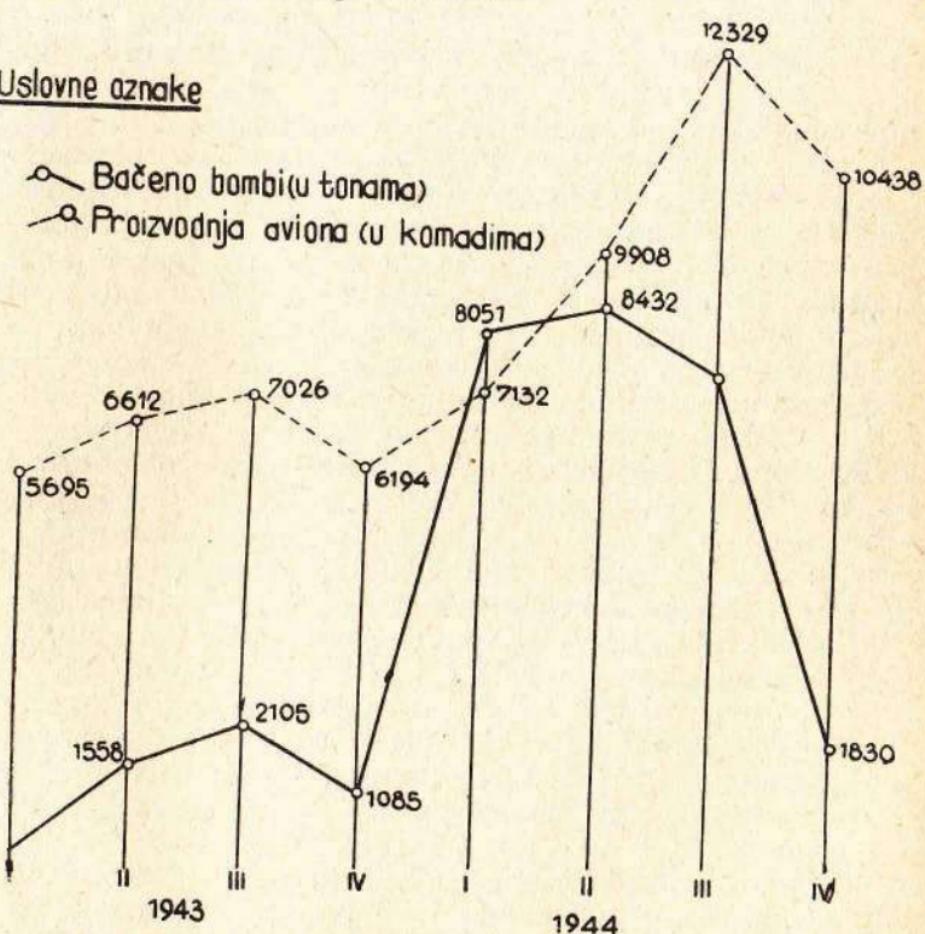
Raspodela tonaže bombi koje je bacilo anglo-američko vazduhoplovstvo na teritoriju Nemačke u Drugom svetskom ratu (u % celokupne tonaže).

Godine rata	Industriski objekti		Saobraćaj	Neprijeteljske trupe	Ostali objekti
	Svega	Od toga fabrike pogonskog gorivči maziva			
1940	38,1	13,3	16,5	14,3	31,1
1941	49,1	1,9	25,1	—	25,8
1942	84,5	0,04	0,31	0,15	15,0
1943	90,6	0,04	1,83	0,43	7,1
1944	61,4	9,2	18,3	17,9	2,4
1945	64,0	26,2	15,5	13,9	6,7
(od januara do maja)					

Cifre ove tabele govore o tome da je čak i za vreme ofanzive 1944 — 1945 godine, kad su jako porasla dejstva vazduhoplovstva neposredno na neprijateljske trupe, oko dve trećine celokupne tonaže bačenih bombi otpadalo na industriska preduzeća.

Francuska publicistika čak je proširila izraz »senka bombardera pala je na Evropu«. Stvarno su mnogo poleta napravili bombarderi za vreme Drugog svetskog rata, bačeno je mnogo stotina hiljada tona bombi. A kakvi su bili rezultati? Pokazalo se da su rezultati ipak bili manji od onih kakvi su se mogli očekivati.

Uvodne aznake

Dijagram 2. — Proizvodnja aviona i bombardovanja vazduhoplovne industrije u Nemačkoj 1943 — 1944 g.

Nije uspelo da se smanji ratna proizvodnja putem bombardovanja. Ratna proizvodnja Nemačke se stalno do sredine 1944 godine, povećavala; iz godine u godinu povećavala se proizvodnja aviona, tenkova i druge borbene tehnike. Tako je, naprimjer, 1940 godine proizvedeno 10.300 aviona, a sledećih godina proizvodnja se povećala i 1944 godine dostigla 37.900. Analogna slika bila je u proizvodnji tenkova, oklopnih automobila, minobacača i drugih tehničkih ratnih sredstava.

Na gornjem dijagramu je pokazano kakav je bio odnos u svakom kvartalu 1943 — 1944 godine između tonaze bačenih bombi i proizvodnje aviona nemačke vazduhoplovne industrije. Sudeći po ovom dijagramu proizvodnja aviona u Nemačkoj neprekidno je rasla, iako je jednovremeno rasla i tonaza bačenih bombi, naročito u prvoj polovini 1944 godine. Razume se da su bombardovanja u izvesnoj meri uticala na ratnu proizvodnju; očigledno nemačke vazduhoplovne fabrike nisu mogle potpuno izvršavati one zadatke koji su im se davali. Ipak je vazduhoplovna industrija bezuslovno bila jedna od onih grana na čiju je zaštitu iz vazduha obraćana posebna pažnja. Osim toga među fabrikama koje su bile smeštene pod zemlju, nalazile su se i fabrike vazduhoplovne industrije. Ove su mere neosporno odigrale za Nemce pozitivnu ulogu. U Nemačkoj je u cilju protivazdušne odbrane bio razrađen velik program radova za građenje podzemnih prostorija za smeštaj jednog dela industrijskih preduzeća. Ovim programom predviđeno je građenje 9 miliona m^2 podzemne fabričke površine za ratnu industriju, što, istina, nije ni izdaleka izvršeno (krajem 1944 bilo je gotovo samo 1,5 milion m^2).

Nije pošlo za rukom da se bombardovanjima osetno oslabi ni proizvodnja strategiskih sirovina. Kao što se vidi iz dijagrama na str. 588 sve do marta 1944 u Nemačkoj se, suprotno ovome, primećivao izvestan porast proizvodnje sirovina.

Glavni razlog izvesnog pada proizvodnje u Nemačkoj od početka drugog kvartala 1944 bila je evakuacija fabrika iz istočnih rejona usled ofanzive Sovjetske armije i lišavanja Nemačke mnogih izvora strategiskih sirovina

koje je ona bila zauzela i forsirano eksplatisala, kao što je rumunska nafta, dombrovski bazen kamenog uglja u Poljskoj i dr.

Engleski pisac Bleket u knjizi *Ratne i političke posledice otkrića atomske energije*, govoreći o dejstvima strategiskog vazduhoplovstva za vreme Drugog svetskog rata, morao je da prizna da bombardovanja nemačke industrije nisu dala onaj efekt koji su od njih očekivali. Iz podataka koji su navedeni u ovoj knjizi vidi se da se faktički obim proizvodnje Nemačke u celini malo razlikovao od onog kakav bi mogao da bude da nije bilo bombardovanja.

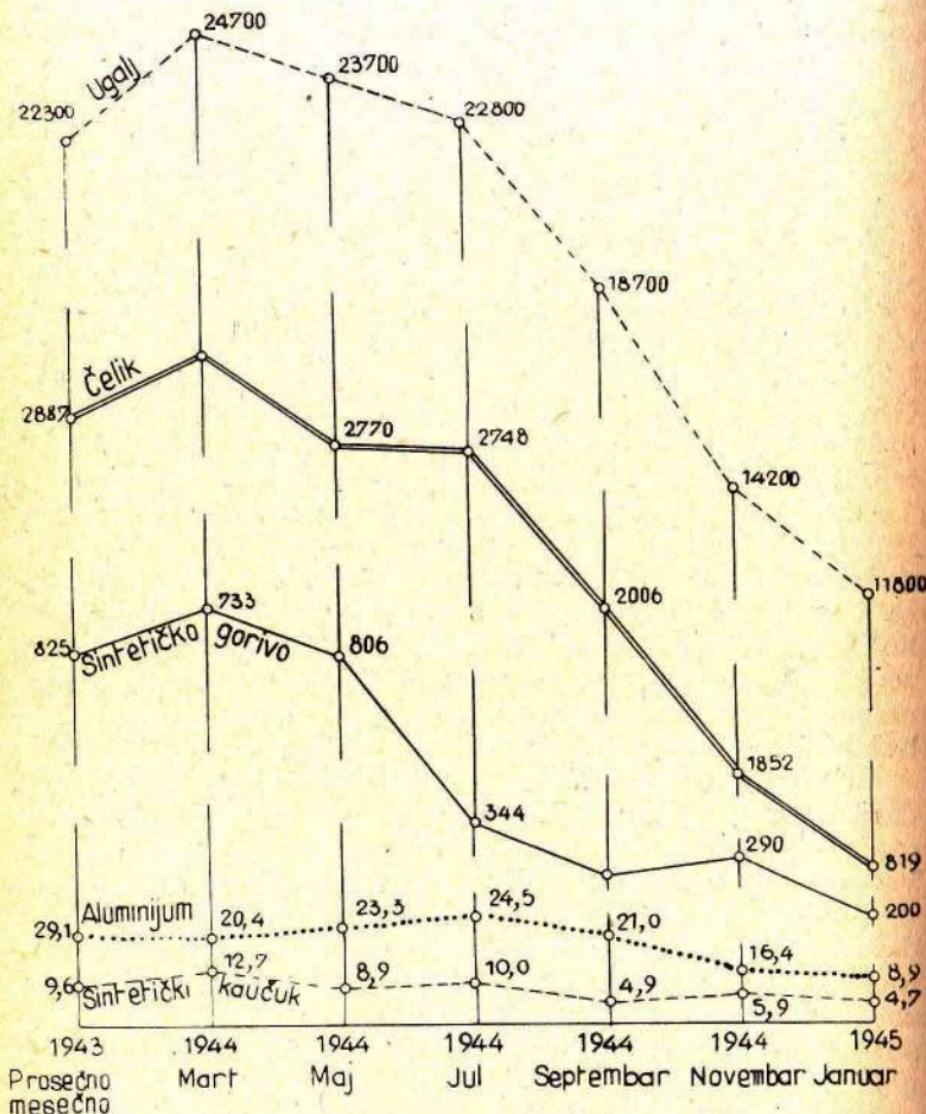
Ali pri svemu ovome, naravno, ne treba zaključivati da bombardovanja industriskih objekata ne daju potreban efekt i ne nanose štetu neprijatelju. Bilo bi smešno negirati činjenice da su rušeni pogoni, pa i čitave fabrike. Ipak ne treba pridavati napadima vazduhoplovstva, naročito pri korišćenju razornih bombi, odlučujući značaj u opštem sistemu dejstva na neprijateljski ekonomski potencijal sredstvima oružane borbe.

Kao što je pokazalo ispitivanje, koje je posle završetka rata sprovela specijalna komisija SAD pod rukovodstvom senatora Kilhofa, osnovni deo proizvodnog aparaata nemačke industrije ostao je neoštećen. Senator Kilhof je izjavio da je u engleskoj i američkoj okupacionoj zoni oštećeno i porušeno ne više od 20 — 25% uređaja nemačke industrije. A anglo-američko vazduhoplovstvo baš je i bombardovalo uglavnom ove zone.

Srazmerno mala šteta koja je naneta putem bombardera objašnjava se, s jedne strane, velikom »vitalnošću« modernih fabrika (čvrstina zgrada i uređaja, razvijenost vatrogasnih sredstava, dobro organizovan sistem protivvazdušne odbrane) i, s druge strane, širokim zamahom radova na obnovi. Svakako su veliku ulogu odigrale i takve mere kao što je stroga štednja u trošenju sirovina, organizovanje u preduzećima koja koriste gotove proizvode vlastite manje proizvodnje raznih elemenata, naprimjer, kugličnih ležaja.

Druga je slika bila u Japanu gde je znatan deo industrije, prema izlaganjima Bleketa bio razrušen. Ovo je

očigledno proizašlo zbog zbijenog rasporeda fabričkih zgrada i krajnje niske »vitalnosti«, fabrika koje u tom pogledu nimalo ne liče na fabrike evropskih zemalja. Osim toga radovi na obnovi u industriskim preduzećima Japana izvodili su se vrlo slabo.

Dijagram 3. — Mesečna proizvodnja (eksploracija) najvažnijih strategiskih sirovina u Nemačkoj 1943 — 1945 g. (u hiljadama tona)

Primena nuklearnog oružja protiv industriskih objekata svakako će pokazati nesravnjivo veći uticaj na proizvodnju. Međutim, u ovom pogledu raspolaže se samo iskustvom iz japanskih gradova kod kojih — u upoređenju s evropskim gradovima — preovlađuju lakše građevine. O posledicama eksplozije atomske bombe za industriju Bleket, na osnovu zvaničnih engleskih materijala, piše. »Ako bi se rat produžio i ako bi situacija u pogledu sirovina diktirala neophodnost sprovođenja radova na obnovi, to bi prema proračunima ona (obnovljena preduzeća — prim. autora) mogla raditi za 3 — 4 meseca sa najmanje 80% svoga punog kapaciteta; za puštanje u pogon čeličana bilo bi potrebno godinu dana; elektrane bi mogle delimično da obnove rad za dva meseca, a za njihovu potpunu obnovu bilo bi potrebno šest meseci; obnova preduzeća za proizvodnju naoružanja za 60—70% kapaciteta zahtevala bi jednu godinu i tri meseca«.

Razume se da pri dobroj pripremi za radove na obnovi pri boljoj organizaciji protivvazdušne odbrane i većoj »vitalnosti« zgrada, rokovi obnove mogu biti znatno skraćeni. Ali je pri svim ovim uslovima primena nuklearnog oružja za dejstvo na industriska preduzeća znatno efikasnija i rokovi obnove porušenih objekata biće duži.

Vrlo su korisni za informaciju — s tačke gledišta pitanja o oružanom dejstvu na neprijateljski ekonomski potencijal koje se ovde razmatra — rezultati operacija japanskih imperijalista na tihookeanskom pomorskom ratištu.

Industriska proizvodnja samog Japana imala je sa svim mali udio u svetskoj proizvodnji i bila je potpuno nedovoljna za obezbeđenje potreba Japana koji je težio da izgradi velike oružane snage i da uspostavi svoju vlast u Aziji i na Tihom Okeanu. Japan je iz svojih izvora bio samo u maloj meri obezbeđen najvažnijim vrstama strateških sirovina. Metalurgija Japana, baza ratne proizvodnje, zavisila je za četiri petine od uvoza gvozdene rude i potpuno od uvoza uglja za koksovanje. Japan na svojim ostrvima uopšte nema boksita, volframa i molibdена; potrebe u nafti, niklu, živi, zadovoljene su iz sopstvenih izvora samo neznatno. Procent obezbeđenja potreba indu-

striske proizvodnje Japana u pogledu glavnih vrsta mineralnih sirovina bio je pred početak rata sledeći:

boksiti, molibden, volfram, kameni ugaj za koksovanje	— — — — —	0%
nafta, nikl, živa	— — — — —	4— 6%
gvozdena ruda, olovo, kalijeve soli	—	10— 20%
mangan, cink, kalaj, kuhinjska so	— —	25— 35%
kameni ugalj (kao gorivo) hrom, bakar	60— 80%	
sumpor, jod, brom	— — — — —	90—100%

Uopšte je Japan bio prinuđen da uvozi neke vrste najvažnijih mineralnih sirovina i metala, a takođe i pamuk, vunu i kaučuk.

U toku nekoliko godina koje su prethodile Drugom svetskom ratu Japan je jako razvio uvoz kamenog uglja i nafte, gvozdene rude, sirovog gvožđa i obojenih metala, naročito aluminijuma, težeći da stvori rezerve u materijalu koje bi mu bile dovoljne za početni razvoj »velikog« rata, a dalje je očigledno trebalo da strategija pomogne obezbeđenje japanske privrede sirovinskim izvorima. Karakteristično je da je Japan stvarao mobilizaciske rezerve goriva pomoću »Standard oil of New Jersey« i drugih američkih kompanija nafte, a bez ovih rezervi Japan ne bi mogao da otpočne rat.

Kad je Japan 1932 godine zauzeo Mandžuriju, bogatu sirovinskim izvorima, to mu je pomoglo u daljem razvoju agresije. U Mandžuriji su na osnovu mesnih sirovina Japanci počeli da stvaraju metalurgisku industriju, industriju uglja i aluminijuma, gradili su fabrike sintetičkog goriva. Izvanredno važan značaj izvora strategiskih sirovina za privedu Japana umnogome je predodredilo pravac i redosled njegovih strategiskih udara 1941 — 1942 godine.

Očigledno je da je u ratnom planu protiv SAD i Engleske, koji su razradili japanska vlada i generalstab, veliku ulogu igrala težnja da se već prvih dana rata zauzmu

teritorije u zapadnom delu Tihog Okeana koje su bogate strategiskim sirovinama. Snažni udarci koje su japanske oružane snage nanele svim glavnim posedima Engleske i Holandije u ovim rejonima stvorili su Japanu mogućnost eksploatacije nalazišta glavnih vrsta strategiskih sirovina velikog industriskog značaja. Osim ovoga, već ovde, na mestu, nalazile su se i vrlo velike rezerve jeftine radne snage. Razume se da je ovo olakšalo Japanu rešenje zadataka brzog razvoja radova na obnovi delimično porušenih preduzeća, dobijanja sirovina i njihovog izvoza.

Do marta 1942 Japan je okupirao veliku teritoriju ukupne površine oko 3,8 miliona km² sa 156,7 miliona stanovnika (videti skicu na str. 591); Japanci su ovde zaplenili 9 miliona tona nafte, 760.000 tona kaučuka, 110.000 tona kalaja, 12.000 tona hroma, ogromne količine prehranbenih proizvoda, naročito pirinča i šećera.

Zauzevši Malaju, ostrva Sumatru, Javu, Borneo i Celebes, Japanci su dobili u svoje ruke najbogatija nalazišta nafte, uglja, gvozdene rude, kalaja, nikla, olova, boksita i drugih ruda, a takođe i ogromne plantaže prirodnog kaučuka i rejone gde se gaji pirinač, šećerna trska i druge poljoprivredne kulture.

Eksploratišući neštedimice zemlje koje su okupirali, japanski imperijalisti izvezli su u toku 1937 — 1945 godine iz njih strategiskih sirovina, hrane i druge robe za ukupnu sumu od oko 71 milijardu jena.

Takav pravac dejstava japanskog imperijalizma obezbedio je dalji razvitak ratne proizvodnje Japana koji je, forsirano eksploratišući u toku nekoliko godina bogata nalazišta strategiskih sirovina i koristeći ih za ratnu proizvodnju, tim samim obezbedio šire mogućnosti za strategiski rukovodstvo.

Na obim korišćenja strategiskih sirovina uticao je samo prekomorski prevoz. Ipak su teškoće Japana s uvozom sirovina morem nastale tek početkom 1943 godine kada su se unekoliko povećali gubici njegove trgovačke mornarice, iako treba napomenuti da su i u momentu kapitulacije Japanci još raspolagali velikom trgovačkom mornaricom — oko 2 miliona BRT.

Nije bez interesa da se istakne da su osvajanja Japana u jugoistočnoj Aziji lišila SAD i Englesku izvora najvažnijih strategiskih sirovina — prirodnog kaučuka, volframa, kalaja itd. Ozbiljne teškoće u obezbeđenju industrije sirovinama koje su nastale u vezi s ovim mogle su da se ublaže samo posle sprovođenja niza specijalnih mera (organizovanje uvoza iz drugih zemalja, razvitač proizvodnje sintetičkog kaučuka, stroga štednja potrošnje, uvođenje zamene).

U momentu stupanja SSSR u rat s imperijalističkim Japanom njegova je privreda još bila sposobna da obezbedi vođenje rata. Jedino je razbijanje glavnog i najboljeg dela njegovih oružanih snaga u Mandžuriji od strane Sovjetske armije prinudilo Japan na kapitulaciju.

Za sovjetske trupe privredni rejoni nisu bili ciljevi strategiskih operacija, jer su Sovjetskom Savezu tuđa bilo kakva teritorijalna širenja na račun drugih naroda. Zato su posle proterivanja nemačkih okupatora preko granica naše otadžbine, pred Sovjetskom armijom postavljeni zadaci da dovrši uništavanje Hitlerove ratne maštine i da oslobodi narode Evrope od nemačko-fašističkog jarma. Osvajanje ekonomski važnih rejona bio je usputni zadatak, koji se izvršavao pri uništavanju neprijateljskih trupa. Naprimer, osvajanje ploeštanskih nalazišta nafte u Jaško-kišinjevskoj operaciji bio je rezultat razbijanja velike grupacije neprijateljskih snaga koje su okupirale Rumuniju. Savršeno je jasno da je korišćenje ploeštanskog nalazišta za snabdevanje sovjetskih trupa gorivom bilo izazvano ratnom nužnošću i služilo cilju najbržeg uništenja neprijatelja.

Dakle, iskustvo iz savremenih ratova pokazuje da raste uticaj ekonomskih mogućnosti na tok i ishod rata; u isto vreme raste i nastojanje strategiskih rukovodstava svih zemalja da dejstvuju na privredne objekte svog protivnika sredstvima oružane borbe. Kako nisu mogući jednovremeni udarci po svim privredno važnim objektima, zato što za ovo nema dovoljno ni snage ni sredstava, to će se pitanje po kojim upravo privrednim objektima, kakvim sredstvima i u kojim rokovima treba nanositi udarce, reša-

vati zavisno od političke i strategiske situacije u svakom datom momentu i od onih mogućnosti kojima raspolažu oružane snage.

Usmeravanje udaraca i metodi oružanog napada na ekonomski potencijal mogu biti različiti. Naprimer, jedni metodi mogu biti primjenjeni protiv velike kontinentalne države kod koje su glavni ekonomski izvori smešteni unutar njene velike teritorije i koja — raspolažući ogromnim rezervama strategiskih sirovina i hrane — nema potrebe za sistematskim i velikim uvozom. Sasvim je druga stvar ako je neprijatelj država koja nema sve neophodno za vođenje »velikog« rata i zato joj je potreban uvoz, naročito pomorskim komunikacijama velike dužine. Razume se da će dejstvo na ekonomski potencijal ovih država imati svoje osobenosti.

Čini nam se da će stepen obezbeđenosti sopstvenim izvorima i s ovim vezano pitanje spoljne trgovine igrati odlučujuću ulogu pri određivanju metoda napada na ekonomski potencijal države sredstvima oružane borbe.

SPOLJNA TRGOVINA KAO SLABA KARIKA PRIVREDE ZA VREME RATA

Teško je preceniti značaj strategiskih sirovina za ratni potencijal u savremenim uslovima. Imperijalističke zemlje koje pripremaju nov rat, preuzimaju sve mere za to da potpuno obezbede svoju industriju strategiskim sirovinama. Vodeći krugovi mnogih od ovih država, jako uznemireni usled potpunog ili delimičnog nedostatka u svojoj zemlji ove ili one vrste strategiskih sirovina, nastoje da se docepaju njihovih izvora u drugim zemljama. U prvom redu u ovakve zemlje spadaju Sjedinjene Američke Države i Engleska.

Prema podacima samih Amerikanaca situacija u pogledu obezbeđenja SAD strategiskim materijalima bila je početkom 1953 godine daleko od sjajne. »Uprava za odbrambenu proizvodnju« objavila je u februaru 1953 sledeće podatke¹⁾ koji karakterišu zavisnost SAD od uvoza strategiskih materijala i situaciju u pogledu njegovih isporuka:

¹⁾ Bilten inostranih trgovinskih informacija, 1953.

Roba	Zavisnost od uvoza u %	Osnovni izvori snabdevanja	Situacija u pogledu isporuka
Antimon	75	Ruda iz Bolivije, Meksika, Južnoafričke Unije, metal iz Meksika, oksid iz Engleske	Zadovoljava potražnju
Azbest	95	Kanada; vrste koje imaju najvažniji strategiski značaj uglavnom iz Južnoafričke Unije i Bolivije	Oskudica; naročito u pojedinim vrstama
Bakar	35	Uglavnom Čile, Meksiko, Kanada	Oskudica
Berilijum	90	Južnoafrička Unija, Brazilija, Južna Rodezija	Oštra oskudica
Bizmut	50—55	Peru, Meksiko, Kanada, Jugoslavija	Zadovoljava potražnju
Boksit	65	Surinam, Britanska Gijana, Indonezija	Zadovoljava potražnju
Cink	35	Uglavnom Kanada, Meksiko, Peru, Bolivija, Španija i dr.	Zadovoljava potražnju
Dijamant industrijski	100	Uglavnom Belgiski Kongo, a takođe Francuska, Zapadna Afrika, Zlatna Obala i drugi rejoni Afrike, Brazilija i Britanska Gvineja	Zadovoljava potražnju industrije, ali se oseća oskudica u isporukama za strategiske rezerve
Fluorit	35	Uglavnom Kanada, Zapadna Nemačka, Španija a takođe Italija i Afrika	Zadovoljava potražnju
Gvozdena ruda	8	Čile, Švedska, Kanada, a takođe i Brazilija, Alžir. U najskorije	Zadovoljava potražnju

Roba	Zavisnost od uvoza u %	Osnovni izvori snabdevanja	Situacija u pogledu isporuka
Hrom	99	vreme treba da se povećaju isporuke iz Kanade, Venecuele i Liberije	Oskudica
Kalaj	100	Uglavnom Južnoafrička Unija, Turska, Filipini, Južna Rodezija a takođe i Kuba, Nova Kaledonija	Nedovoljne su isporuke za zadovoljenje potražnje industrije i za realizaciju programa za stvaranje strategiskih rezervi
Kaučuk prirodni	100	Malaja, Indonezija, Tajland	Znatno su se povećale pri jednovremenom porastu proizvodnje sintetičkog kaučuka u SAD
Kobalt	90	Uglavnom Belgiski Kongo, a takođe i Severna Rodezija, Maroko i Kanada	Znatno veća potražnja od ponude
Kvarcni kristali	100	Brazilijska	Zadovoljava potražnju. Razvija se proizvodnja sintetičkog kristala
Ležišta na dijamantu (za industriju satova i instrumenata)	90	Švajcarska (gotovo 99%).	Zadovoljavaju potražnju

Roba	Zavisnost od uvoza u %	Osnovni izvori snabdevanja	Situacija u pogledu isporuka
Liskun	95	Indija, Brazilija, Madagaskar, Kanada	U višim vrstama ponuda jedva zadovoljava potražnju
Mangan	90	Indija, Zlatna Obala ²⁾ , Kuba, Južnoafrička Unija, Maroko, Meksiko i dr.	Oskudica
Metali grupe platine	90	Uglavnom Kanada, Kolumbija, Južnoafrička Unija	Ponuda približno zadovoljava potražnju
Nikl	99	Uglavnom Kanada	Oštra oskudica: potrebe »odbranbenih preduzeća« se ne zadovoljavaju
Niobijum	100	Gotovo sve isporuke iz Nigerije; neznatna količina iz Belgiskog Konga i Brazilije	Najdeficitarniji od svih legirajućih metala
Olovo	45	Meksiko, Kanada, Peru, Jugoslavija	Zadovoljava potražnju
Selen	34	Gotovo isključivo iz Kanade	Zadovoljava potražnju približno za 80%
Titan (Ilmenit)	32	Indija, delimično iz Norveške	Zadovoljava potražnju
Volfram	52	Uglavnom Bolivija, Portugalija, Španija, Brazilija, a takođe Tajland, Malaja, Burma, Južna Koreja, Australija i dr.	Premašuje potražnju; zato se vrše velike isporuke za strategiske rezerve
Ziva	90	Španija, Italija, Jugoslavija, Meksiko	Zadovoljava potražnju

²⁾ Sada nezavisna država Gana.

Razume se da Amerikanci sakrivaju neke svoje slabosti u obezbeđenju strategiskim sirovinama ili o njima govore samo u opštim crtama. Tako je, naprimjer, admirал Kerni u članku *Principi pomorske moći* pisao u septembru 1955 godine: »Od 77 deficitarnih strategiskih materijala SAD imaju sopstvene rezerve samo za 11 materijala«. I dalje pisac citira iz materijala senatske »Komisije za određivanje politike u pogledu materijala« (1952) sledeće redove: »Komisija je došla do zaključka da su Sjedinjené Države prerasle svoju materijalnu bazu, da neki materijali brzo postaju oštrot deficitarni i da će se za vreme rata vrlo jako osećati oskudica u ovim materijalima«.

Sada se strategiske sirovine nalaze u rukama monopolističkih grupa, uglavnom SAD i Engleske. Njihovo vađenje, proizvodnja i trgovanje njima jeste jedan od najvažnijih izvora za dobijanje maskimalnih profita. Osvajajući nalazišta mineralnih strategiskih sirovina u kolonijama i zavisnim zemljama, monopoli utvrđuju svoju kontrolu nad njihovim izvozom, preradom i trgovinom. Na terenu borbe za osvajanje nalazišta strategiskih sirovina i tržišta, iz dana u dan se zaoštravaju protivrečnosti među monopolima unutar jedne kapitalističke zemlje i među monopolima raznih zemalja. Naročito se reljefno ocravaju ova zaoštravanja u konkurentskoj borbi američkih i engleskih monopola.

Slaba karika u privredi glavnih imperijalističkih zemalja jeste geografska nepodudarnost između nalazišta najvažnijih vrsta strategiskih sirovina (po pravilu u kolonijalnim i zavisnim zemljama) i mesta njihove potrošnje u industriji u metropolama. Ova okolnost dovodi do potrebe da se mineralna ruda transportuje u velikim kolicinama do mesta njene prerade. U spoljnoj trgovini kapitalističkih zemalja mineralne sirovine zauzimaju vrlo veliko mesto. Više od 50% međunarodnih spoljnotrgovinskih prevoza otpada na proizvode rudarstva. Ponekad se — da bi se smanjio obim prevoza i u vezi s tim snizili transportni troškovi — na mestima dobijanja ruda grade fabrike za obogaćivanje rude radi dobijanja koncentrata sa znatno većim sadržajem metala nego u rudi.

Nacionalno udruženje industrijalaca SAD zajedno s Komitetom za poslove naoružanja razradilo je i objavilo 1948 godine spisak strategiskih materijala čije rezerve treba da budu stvorene radi »nacionalne spoljne bezbednosti«, ali je pravilnije reći za pripremu novog rata. Osim crnih i svih obojenih i retkih metala u spisak su uključeni kaučuk, ricinusovo i kokosovo ulje, kudelja za proizvodnju užadi, liskun, azbest, boksit, grafit, industriski dijamant i neki drugi materijali.

Neprekidno se gomilaju rezerve svih ovih materijala a za njih se svake godine iz državnog budžeta daju velike sume.

SAD kod sebe u zemlji gotovo i nemaju hroma, toga najvažnijeg metala za ratnu proizvodnju koji se stavlja u legure iz kojih se proizvode reaktivni motori, gasne turbine, oklopi, oruđa, pancirna zrna. Hrom se koristi u proizvodnji aviona i automobila (ležišta, razvodnici) u radio-tehnici i elektrotehnici. Iz sledećih podataka vidi se oštro nepodudaranje vlastite, sasvim beznačajne proizvodnje hromne rude u upoređenju s uvozom (u hiljadama tona):

	1953	1954	1955
Vlastita proizvodnja	53,5	145,1	168,0
Uvoz	2.020,3	1.360,7	1.727,0
Potrošnja	1.211,9	821,9	1.524,0

SAD su 1947 — 1949 godine prosečno trošile godišnje 700.000 tona hromne rude. Poslednjih godina potrošnja hromne rude jako je porasla u vezi sa pojačanjem trke u naoružanju: u 1950 godini — 890.000, u 1951 — 1.100.000 tona. To je iznosilo oko tri četvrtine potrošnje u čitavom kapitalističkom svetu. Za vreme Drugog svetskog rata SAD su trošile oko dve trećine celokupne proizvodnje hroma u kapitalističkom svetu.

Kako pokazuju gore navedeni podaci, svake su se godine stavljale u strategiske rezerve mnoge stotine hiljada

tona (uglavnom razlika između potrošnje i uvoza). Vladin program nabavki hromne rude predviđa u budžetskoj godini 1956/57 nabavku još 200.000 tona za rezerve pored onih koje su stvorene u 1955 godini.

Rezerve hromne rude (hromita) koje su najvažnije za metalurgiju nalaze se u Turskoj, Južnoj Rodeziji, Njasi, Jugoslaviji i na Filipinima. Potrošač je ovog hroma uglavnom SAD. Dosta hroma ide takođe u Englesku, Kanadu, Saveznu Republiku Nemačku, (Zapadnu Nemačku), Švedsku, Norvešku i Francusku.

SAD uvoze hromit i hromne koncentrate iz jugoistočnog dela Afrike u razmeri više od 40% svojih potreba, iz Turske — 22%, sa Filipina — do 30%.

Imperijalističke države, uzimajući u obzir ogroman značaj hroma za savremenu ratnu proizvodnju i nedostatak njegovih nalazišta na mestima potrošnje, ne žale sredstva za stvaranje rezervi hroma za novi svetski rat. Ipak ih to ne oslobađa neophodnosti dovoza hromne rude i za vreme rata.

Ogromna geografska nepodudarnost između rejona dobijanja i potrošnje može se podvući i kod takve vrste važne strategiske sirovine kao što je mangan. Ni jedna od velikih kapitalističkih zemalja nema dovoljne izvore manganovih ruda. A međutim mangan se primenjuje za izradu specijalnih vrsta visokokvalitetnog čelika i raznih tvrdih i supertvrdih legura, i s ovim u vezi ima veliki značaj u proizvodnji borbene tehnike, a takođe u radiotehnici i elektrotehnici, pri izradi raznih pribora itd.

Zemlje razvijene u industriskom pogledu prinuđene su da svoje potrebe u manganovoј rudi pokrivaju iz uvoza. Najveća nalazišta manganove rude kapitalističkog sveta leže u Indiji, Južnoafričkoj Uniji, Egiptu, Maroku, Belgiskom Kongu, u Gani i Braziliji. Manje važna nalazišta i po količini rude i po sadržaju mangana u njoj, nalaze se još u nizu zemalja — u Indoneziji, na Filipinima, u Meksiku i u Turskoj.

SAD pokrivaju svoje potrebe u manganovoј rudi iz sopstvene proizvodnje (oko 100.000 tona godišnje) jedva za 5 — 6%. Glavna se masa manganove rude koja se troši (1953—1956 godine prosečno 2—3,2 miliona tona godišnje)

uvozi. Za vreme Drugog svetskog rata godišnja potrošnja manganove rude u SAD iznosila je oko 1,3 miliona tona.

Od 1950 — 1952 godine naglo je porastao uvoz mangan-a u Zapadnu Nemačku i Japan.

U vezi s besnom trkom u naoružanju u kapitalističkim zemljama forsira se proizvodnja manganove rude u kolonijalnim posedima Engleske, Francuske, Belgije i Holandije. Jednovremeno stvaraju se velike rezerve manganove rude. U SAD je rešeno da se strategiske rezerve u ovoj rudi povećaju do 5 miliona tona.

Važan je za ratnu proizvodnju i kadmijum koji spada u grupu retkih metala. Kadmijum se primenjuje u izradi aviona i automobila. Legure s kadmijumom upotrebljavaju se za antifrikciona ležišta visokog pritiska. Još jedna važna osobina kadmijuma naglo povećava njegov značaj u savremenim uslovima. Ova se osobina sastoji u tome da šipke od kadmijuma služe kao regulatori sigurnog toka lančane reakcije pri radu nuklearnih reaktora.

Iako se kadmijum dobija uglavnom u SAD, Meksiku, Kanadi i u Australiji, on je ipak u SAD uveden u spisak strategiskih materijala za koje je predviđeno stvaranje rezervi.

Zaustavimo se još na uranovoj rudi kao najvažnijoj vrsti strategiskih sirovina u savremenim uslovima. Uran je stao u prvi red naročito važnih materijala za vreme Drugog svetskog rata kao osnovni proizvod za proizvodnju nuklearnog goriva za atomsku bombu. Agresivne imperijalističke zemlje troše ogromna sredstva da bi se obezbedile radioaktivnim mineralnim sirovinama. Naročito se u tom pogledu ističu Sjedinjene Američke Države. Pre nekoliko godina SAD dobijale su svu uranovu rudu iz zemalja van svog kontinenta. Sada se položaj izmenio. Obimni istraživački geološki radovi, sprovedeni poslednjih godina na teritoriji SAD, dali su pozitivne rezultate. Prema podacima naše štampe³⁾ u novembru 1956, rezerve uranove rude u SAD iznosile su približno 60 miliona tona, od toga u državi Nju Meksiko 40 miliona tona, u državi Juta 7,5 miliona tona. Prema podacima američke štampe

³⁾ Bilten inostranih trgovinskih informacija, br. 8 od 15 januara 1957.

sadržaj urana u rudama SAD je dva puta veći nego u Kanadi i iznosi prosečno 0,24%.

Proizvodnja uranove rude u SAD iznosila je 1956 godine približno 4.500 tona metalnog urana. Brz porast proizvodnje ove rude u Sjedinjenim Američkim Državama potvrđuje se sledećim podacima: u prvom polugodištu 1955 proizvedeno je uranove rude 840.000 tona, u prvom polugodištu 1956 godine — 1.340.000 tona, u drugom polugodištu 1956 godine — 1.660.000 tona.

Osim onog koji dobijaju na svojoj teritoriji, Sjedinjene Američke Države uvoze uran i iz drugih zemalja. U Kanadi se rezerve metalnog urana cene na 237.000 tona; proizvodnja u 1956 godini iznosila je oko 3.000 tona; u 1957 predviđa se da se proizvede oko 4.000 tona, a u 1958 više od 8.000 tona. Glavna masa urana iz Kanade upućuje se u SAD.

Početkom 1957 godine potražnja metalnog urana u vojne svrhe u kapitalističkim zemljama iznosila je približno 10.000 — 15.000 tona godišnje. Najveća potražnja je od SAD. Sjedinjenim Državama u sadašnje vreme nije dovoljan sopstveni i kanadski uran, pa se još uvozi iz Belgiskog Konga i Australije. SAD nastoje da razviju eksploraciju radioaktivnih elemenata u zemljama Južne Amerike (naprimer, torijuma u Braziliji).

U Južnoafričkoj Uniji, gde je pronađen uran u zlatnosnim rudama, SAD su već uložile znatne kapitale i u suštini su tamo zauzele dominantan položaj.

Sjedinjene Američke Države uporno nastoje da steknu nadmoćniji uticaj u zemljama gde ima nalazišta strategiskih sirovina uopšte, a posebno urana i drugih cepljivih materijala. Tako su SAD osvojile odlučujuće pozicije u korišćenju uranovih ruda u engleskom dominionu Australiji gde se u sadašnje vreme vrši razrada nalazišta urana na severu zemlje u rejonu luke Darwin i na jugu u rejonu grada Adelejda. Pošto su dale znatan zajam za razvitak australiske industrije urana, Sjedinjene Države izdejstvovale su da se potpiše sporazum o isporuci američkim monopolima sve proizvedene uranove rude u toku od sledećih 10 godina.

U drugom engleskom dominionu — Kanadi — takođe postoje bogata nalazišta uranove rude. U rejonu rta La Bin na istočnoj obali Velikog Medveđeg Jezera razrađuju se nalazišta urano-radijevih ruda. Veliki značaj ima »uranova smola« — ruda s velikim sadržajem metalnog urana. Uranovih ruda u Kanadi ima još u rejonu Atabaske (provincija Saskačiven) i u rejonu severno od Gornjeg Jezera. I ovaj uran koriste SAD. Za kanadsku uranovu rudu Sjedinjene Države posebno su zainteresovane zato, što se njen prevoz vrši po unutrašnjim komunikacijama, tj. nisu potrebni daleki prekomorski prevozi koji su najopasniji za vreme rata.

Krajem 1954 godine pronađena su nalazišta urana na Aljasci, u rejonu jezera Šerli.

Kao što se vidi iz onoga što je rečeno, problem obezbeđenja proizvodnje atomskih bombi za SAD ne sastoji se jedino u samoj proizvodnji nuklearnog goriva, nego i u organizaciji pomorskih transporata od nalazišta urana u Africi i Australiji do mesta gde se nalazi nuklearna industrija na vlastitoj teritoriji.

S grupom takozvanih retkih metala situacija je u SAD takođe veoma napregnuta. Zaustavićemo se na nekoliko od njih, naročito na onima koji su se tek nedavno pojavili u spiskovima strategiskih sirovina⁴⁾. Berilijum je vrlo lak metal, legira se s bakrom, kobaltom, niklom i aluminijumom. Ove se legure široko koriste u mnogim ratnim proizvodima a takođe pri izradi avionskih karburatora i ležišta, raznih vrsta opruga, električnih kontakta, rendgencevi, delova za kompase i satne mehanizme. Berilijumove legure ne daju varnice što je dragocena osobina pri primeni s eksplozivima. Berilijum se takođe koristi u nuklearnim reaktorima kao izvor brzih neutrona.

Pri tako važnom vojnom značaju berilijuma u samim SAD njegovih nalazišta ima vrlo malo. Njegovi se glavni izvori nalaze u Braziliji, Argentini i Indiji.

Za vreme rata proizvodnja berilijumovih koncentrata u SAD iznosila je 5 — 6% potrebe, ostalo je pokrivao uvoz iz Brazilije i Argentine koji je za vreme Drugog svetskog

⁴⁾ Koristi se materijal iz knjige K. I. Lukaševa *Retki metali i njihovo korišćenje u industriji*, Minsk, 1956.

rata iznosio godišnje oko 4.000 tona. U sadašnje vreme SAD nastoje da povećaju proizvodnju berilijuma kod sebe i da stvore velike rezerve. U vezi s velikim nabavkama koncentrata berilijuma od strane Komisije za atomsku energiju, kao i za stvaranje strategiskih rezervi, njihove cene brzo rastu što je za kapitalistički svet neosporni pokazatelj njihovog značaja za proizvodnju, naročito ratnu.

Još je gora situacija u SAD s drugim retkim metalom koji je vrlo važan za ratnu proizvodnju — niobijumom (kolumbijumom). Ogroman značaj niobijuma u sadašnje vreme sastoji se u tome što je on važan sastavni deo čelika koji ne rđaju i koji se primenjuju u proizvodnji gasnih turbina i reaktivnih motora. Glavni je isporučilac niobijumove rude (kolumbita) Nigerija koja daje do 85% celokupne proizvodnje u kapitalističkim zemljama. Kolumbit uglavnom ide u SAD.

Po svojim hemiskim osobinama, niobijumu je blizak drugi retki metal — tantal koji se koristi u visokofrekventnoj radiotehnici (elektronske cevi i drugi elementi), u proizvodnji fotografskih objektiva i važnih elemenata raznih uređaja i mašina. On je vrlo potreban u proizvodnji legura otpornih na temperaturi za reaktivne avione i raket. Tantal pri odgovarajućoj obradi postiže tvrdoću dijamanta. U proizvodnji i izvozu tantala prvo mesto uzima Belgiski Kongo koji daje oko 80% ukupne proizvodnje kapitalističkog sveta.

Za vreme Drugog svetskog rata tantalit (ruda koja sadrži tantal) ubrajan je u SAD među najvažnije strategiske materijale i nalazio se pod posebnom kontrolom. Sada američki monopolji, ne žaleći sredstva, u očekivanju budućih ogromnih zarada forsirano izvode geološke istraživačke radove u zemljama Latinske Amerike i Afrike s ciljem da nađu nova nalazišta tantala i niobijuma. U Nigeriji, Ugandi, Njasi i u drugim afričkim zemljama pronađena su nova nalazišta niobijumove rude.

1955 godine u SAD je bilo iskorišćeno, uključujući i potrebe oružanih snaga, oko 2.200 tona tantal-niobijumovih koncentrata. Uvoz niobijumovih koncentrata iznosio je 4.400 tona, tantalovih — 870 tona. Proizvodnja u samim SAD iznosila je oko 2% uvoza (1954 godine 21,3 tone).

Oko 70% uvoza dolazilo je iz Nigerije i Belgiskog Konga, 13% dala je Zapadna Nemačka.

Na taj način, osim materijala navedenih u tabeli (str. 594) postoji još niz drugih materijala koji su za SAD oštro deficitarni kao, naprimjer, tantal, čija se zavisnost od uvoza penje do 95%, cirkonijum — 65% i drugi. Kod drugih vrsta metala i rude zavisnost od uvoza iznosi 20 — 30% i niže.

SAD mogu da se obezbede potpuno iz vlastitih prirodnih izvora mnogim važnim vrstama strategiskim sirovina kao naprimjer bakrom, cinkom, olovom, a naročito gvozdenom rudom, pa čak i boksitima. Ali i pored ovoga sve ove vrste sirovina uvoze se poslednjih godina u vrlo velikim količinama, što pokazuje analiza uvoza SAD. Tako su, naprimjer, 1950 godine SAD uvezle oko 500.000 tona bakra što čini oko polovine njegove vlastite proizvodnje. Bakar se uvozi iz Čilea, Kanade, Meksika i severne Rodezije. Ista je situacija sa cinkom i olovom. Dok je proizvodnja olova 1926 godine iznosila 572.000 tona, a uvoz 48.000 tona, 1956 godine vlastita proizvodnja bila je na istom nivou, oko 550.000 tona, a uvoz je porastao do 400.000 tona. Sada se oko polovine potrebe u cinku pokriva iz uvoza (u 1956 godini uvezeno je više od 500.000 tona). Više od 60% antimona koji je namenjen za fabrike kugličnih ležaja, za proizvodnju streljačkih zrna, akumulatora i uređaja s poluprovodnicima, uvozi se iz Južne Amerike, Južne Afrike i zapadne Evrope.

SAD imaju u svojoj zemlji po računima geologa desetine milijardi tona gvozdene rude, ali su ipak poslednjih godina uvozile svake godine oko 10 miliona tona iz Švedske, Čilea, Venecuele, Kanade, Brazilije i Australije. Uvozi se takođe znatna količina metalnih otpadaka. Uvozi se čak i nafta koje u SAD ima vrlo mnogo (1952 godine uvezeno je oko 50 miliona tona). 1955 — 1956 godine jedna desetina potreba u nafti pokrivana je na račun uvoza (oko 40 miliona tona).

Američki ekonomisti pokušavaju da objasne slične neuobičajene postupke tobože iscrpljivanjem vlastitih prirodnih izvora. Ali takvo objašnjenje nikako ne odgovara stvarnosti. Uzrok forsiranog uvoza krije se, naravno,

u drugome, u nastojanju monopolja da putem eksploatacije nalazišta u kolonijalnim i zavisnim zemljama gde su jeftinije radna snaga i sirovine, obezbedi sebi maksimalne profite. Osim toga ovi interesi monopolja potpuno se podudaraju sa strategiskim težnjama države. Provodeći politiku »s pozicija sile« i težeći ka osvajanju svetske dominacije, Sjedinjene Američke Države zainteresovane su u sledećem:

1) Staviti u rezervu za slučaj rata vlastite prirodne izvore strategiskih sirovina i smanjiti njihov uvoz po pomorskim komunikacijama.

2) Iskoristiti ekonomsku ekspanziju monopolja za politički pritisak na odgovarajuće zemlje s ciljem da se dobiju na raspolaganje strategiski važne teritorije za građenje pomorskih i vazduhoplovnih baza, obezbediti američku kontrolu nad komunikacijama itd.

3) Učiniti nepristupačnim izvore strategiskih sirovina u kolonijalnim i zavisnim zemljama za velike evropske kapitalističke zemlje i tim samim pojačati njihovu zavisnost od SAD i od politike koju ove sprovode.

Međutim, stvaranje sopstvenih rezervi ipak ne oslobađa SAD od neophodnosti uvoza za vreme rata. Pored ovoga zapuštenu proizvodnju neće biti lako obnoviti, jer će monopolji biti više zainteresovani za svoja inostrana nalazišta koja im donose maksimalne profite. Znači da državni budžet treba da garantuje monopolima visok profit pri eksploataciji nalazišta u zemlji.

Da bi se obezbedile strategiske sirovine za ratnu proizvodnju, SAD gomilaju velike rezerve. Rezerve sirovina stvaraju se kako po vrstama koje se uopšte ne dobijaju u zemlji ili se dobijaju u nedovoljnoj količini, tako i po vrstama čiji su prirodni izvori veliki, ali proizvodnja za vreme mira ne obezbeđuje sve potrebe.

Kongres SAD još je u julu 1956 u vezi sa pripremama novog rata prihvatio zakon »O stvaranju rezervi u strategiskim i kritičnim materijalima«. Na osnovu ovog Zakona u SAD se stvaraju rezerve više od 70 materijala, uglavnom mineralnog porekla. Spisak ovih materijala obuhvata bakar, kalaj, cink, oovo, magnezijum, mangan, hrom, nikl, volfram, živu, liskun, kvarc, industrijski dija-

mant, kadmijum, fluorit, kobalt, tantal, antimon, vanadijum, platinu, berilijum, grafit, aluminijum i niz drugih.

Proračun količine rezervi zasniva se na tome da se jedna trećina potreba u ratu pokriva iz rezervi, a ostalo na račun uvoza i dobijanja u zemlji za vreme rata. Koliko će biti velike rezerve može se oceniti već i po tome što je, naprimjer, predviđeno da se ima 2 miliona tona bakra, 400.000 tona kalaja, 680.000 tona aluminijuma itd.

I ovo se čini bez obzira na to što se pitanje obezbeđenja aluminijuma — najvažnije vrste strategiskih sirovina bez koje ne bi moglo postojati savremeno vazduhoplovstvo — uopšte ne postavlja tako oštro za SAD. Pa i u pogledu proizvodnje drugih lakih metala situacija je znatno povoljnija za američku privredu nego u pogledu mnogih drugih materijala. Čvrsti a laki metali jesu osnova za razvitak izrade aviona. Zna se da je početkom XX veka na svaku konjsku snagu koju je razvijao aviometor otpadalo po 20 kg težine samog motora. Dalji razvoj snage avio-motora, a takođe i razvoj vazduhoplovstva uopšte, omogućen je samo širokom primenom lakih metala. Zahvaljujući ovome težina motora od 3.000 konjskih snaga iznosila je samo jednu tonu, dok bi bez lakih metala on bio težak 60 tona. Zato je prirodna težnja svake države da obezbedi svoju industriju lakinim metalima, a, pre svega, aluminijumom, magnezijumom, litijumom i berilijumom.

Aluminijum se proizvodi iz boksita. Najvažniji je uslov proizvodnje aluminijuma postojanje jakih izvora jeftine hidro-elektroenergije, jer je za dobijanje jedne tone aluminijuma iz četiri tone boksita potrebno utrošiti oko 20.000 kilovat-časova elektroenergije.

U kapitalističkoj Evropi osnovna ležišta boksita nalaze se u Francuskoj, Italiji i Grčkoj. Od aziskih zemalja znatnim rezervama boksita raspolažu Indonezija i Indija. U Africi su boksiti koncentrisani u Francuskoj Gineji i Gani. Na zapadnoj polulopti najkrupnije su mu rezerve na Jamajki, u Britanskoj Gujanji, u Surinama (Holandska Gujana) i u Braziliji. Aluminijumska industrija SAD i Kanade u znatnom stepenu baziraju na boksimima Latinske Amerike, što olakšava prevoz pomorskim putem. U samim SAD nalaze se velike naslage boksita, ali je on po kvali-

tetu daleko slabiji od boksita iz Južne Amerike. Prema podacima američke štampe zavisnost SAD od uvoza boksita i dalje raste. SAD su naročito zainteresovane za boksite Južne Afrike i Indonezije.

Na taj način su rezerve boksita vrlo velike i razbacane su po celoj zemljinoj kugli. Međutim, više od 60% njihovih rezervi, koje se nalaze u kapitalističkim zemljama, kontrolišu SAD.

Potreba u aluminijumu naglo je rasla iz godine u godinu u vezi s razvitkom vazduhoplovne industrije i povećanjem prosečne težine aviona (kao što je poznato, oko 70% težine aviona čini aluminijum). Svetska proizvodnja boksita (bez SSSR) pred početak Drugog svetskog rata 1938 iznosila je 3,8 miliona tona, 1941 godine 5,8 miliona tona, a 1944 godine 6,7 miliona tona. U prve dve godine posle rata proizvodnja boksita smanjila se, ali od 1947, u vezi s trkom u naoružanju u imperialističkim zemljama, ponovo je naglo porasla. 1948 godine dobijeno je 7,1 miliona tona, 1951 već 9 miliona, a 1955 godine 10,2 miliona tona.

S povećanjem proizvodnje boksita rasla je i proizvodnja aluminijuma. Dominantan položaj u ovoj proizvodnji zauzimaju američki monopolji. Kompanija »AL-COA« (Aluminium Company of America) raspolaže sa 65% proizvodnih kapaciteta cele aluminijumske industrije kapitalističkog sveta. Sada američki monopolji, prekratavši odluku konferencije u Jalti i Potsdamu, puštaju u pogon u Zapadnoj Nemačkoj i fabrike aluminijuma paralelno s drugim preduzećima koja zadovoljavaju potrebe Vermahta koji se obnavlja.

1951 godine u Sjedinjenim Američkim Državama bilo je proizvedeno 760.000 tona aluminijuma, a 1952 godine — 850.000 tona. Narednih godina njegova je proizvodnja neprekidno rasla i 1955 dostigla je 1,420.000 tona. Zajedno s Kanadom u toj godini fabrike aluminijuma SAD dale su oko 2 miliona tona aluminijuma, što je činilo oko 80% njegove proizvodnje u svim kapitalističkim zemljama. Pri postojanju u SAD snažne aluminijumske industrije, bliskih i za njih lako pristupačnih glavnih izvora boksita

(severoistočni deo Južne Amerike), a takođe i vlastitih ruda, iako slabijeg kvaliteta, čak i veći program proizvodnje aviona potpuno obezbeđen osnovnom vrstom sirovina — aluminijumom.

SAD ne osećaju nedostatak ni u metalu magnezijuma koji se koristi za izradu lakih i čvrstih legura. Velik značaj za ratnu proizvodnju imaju legure magnezijuma sa aluminijumom, a takođe i sa cinkom, manganom i berilijumom. Legure magnezijuma široko se koriste u proizvodnji aviona, automobila, oružja, radioaparata. SAD štaviše izvoze magnezijum. Tako je u 1955 godini pri proizvodnji od 55.500 tona izvoz iznosio 5.200 tona.

Litijum je novi metal koji je zbog svoje izuzetne la-koće (specifična težina 0,53) stekao veliki značaj. U proizvodnji aviona našli su široku primenu takođe magnezijum-litijumove legure, litijum-berilijumove, a takođe cinkove duraluminijumske legure (aluminijum, cink, bakar, litijum). Značaj litijuma povećava se u vezi s njegovom primenom u proizvodnji hidrogenских bombi.

SAD raspolažu velikim litijumovim nalazištima i dovoljno razvijenom industrijom litijuma. 1954 godine dobi-jeno je 4.500 tona litijuma, a 1955 njegova se proizvodnja povećala na 11.000 tona. Međutim, za vreme Drugog svet-skog rata potrebe u litijumu bile su veće od vlastite proizvodnje i SAD su znatan njegov deo uvozile (1943 godine vlastita proizvodnja iznosila je 7.400 tona, a uvoz oko 900 tona).

Prema tome, velika je slabost SAD pri svoj njihovoj ekonomskoj snazi u celini — nepostojanje ili oskudica unutar zemlje u mnogim materijalima važnim za ratnu proizvodnju. Zbog toga je neizbežan uvoz prilično velike količine sirovina. Na stvaranje rezervi strategiskih sirovina u SAD izdaju se iz državnog budžeta ogromne sume; 1946 godine više od 9 milijardi dolara. Za 5 godina, do marta 1952, program stvaranja strategiskih sirovina bio je izvršen za jednu trećinu.

Osećajući oskudicu u sirovinama, Sjedinjenje Države nastoje da deficitarne materijale zamene sintetičkim proizvodima, koji se mogu proizvoditi iz materijala kojih

ima u dovoljnim količinama, uglavnom iz nafte i kamenog uglja (sintetički kaučuk, liskun, svila za padobrane i dr.).

Činjenica da SAD nemaju u dovoljnoj meri vlastite izvore sirovina potrebnih za militarizaciju njihove privrede i nezadrživu trku u naoružanju, dovodi do naglog pojačanja borbe imperialističkih država za osvajanje izvora sirovina. U vezi s ovim, a takođe i sa činjenicom da SAD stvaraju velike rezerve strategiskih sirovina, do krajnosti se zaoštrava problem obezbeđenja sirovina za zemlje zapadne Evrope koje nemaju dovoljno uglja, bakra, olova, cinka, kalaja, volframa, molibdena, nikla, antimona i niza drugih metala i ruda.

Među ovim zemljama najviše zavisi od uvoza Engleska. Engleska u ovom ili onom obimu uvozi sve najvažnije vrste strategiskih sirovina osim kamenog uglja. U Engleskoj nema nikla, hroma, bakra, molibdena, vanadijuma, kobalta, bizmuta, a takođe ni kaučuka, ni pamuka. Sve se to u potpunosti uvozilo. Za vreme Drugog svetskog rata engleska industrija je u veoma neznatnoj meri zadovoljavala svoje potrebe iz domaće proizvodnje u takvim vrstama sirovina, kao što je olovo za 15%, cink za 8%, kalaj za 7%, mangan za 3%, volfran za 2%.

Engleska »skuplja« strategiske sirovine iz celog kapitalističkog sveta. Pred početak rata uvoz Engleske iznosio je oko 70 miliona tona raznih tereta godišnje, u čemu su sirovinski materijali zauzimali oko jedne trećine, a gotovo polovina uvoza otpadala je na prehranbene proizvode.

Na taj način metropola Britanske Imperije može da postoji samo ako se obezbedi ogroman spoljnotrgovinski promet robe. Mornarica, osnova ovoga obezbeđenja nije »izneverila« Englesku za vreme Drugog svetskog rata; neprijatelj nije uspeo da dezorganizuje pomorske komunikacije Engleske, iako je potopljena velika tonaža trgovačke mornarice.

Privreda zemalja kontinentalne zapadne Evrope, načrto Savezne Republike Nemačke i Francuske, takođe zavisi od uvoza strategiskih sirovina, iako ne u tolikoj meri kao SAD i Engleska. One nemaju dovoljno obojenih i retkih metala, nemaju uopšte prirodnog kaučuka i pamuka, a imaju vrlo malo nafte.

Zemlje zapadne Evrope takođe osećaju znatne teškoće s obezbeđenjem svoje industrije aluminijumom. Vlastitog aluminijuma kod njih ima očigledno nedovoljno. Tako je 1955 godine potrošnja aluminijuma u kapitalističkim državama zapadne Evrope iznosila 637.000 tona, vlastita proizvodnja 500.000 tona (polovina u Francuskoj i Saveznoj Republici Nemačkoj); uvoz, uglavnom iz Kanade, iznosio je 300.000 tona.

U zemljama zapadne Evrope troši se mnogo prirodnog kaučuka. Tako ga Engleska od 1950 godine troši godišnje 200.000 — 250.000 tona. Proizvodnja sintetičkog kaučuka u zemlji raste sporo. 1956 godine njega je proizvedeno samo 4.000 tona, tj. 1,5 — 2% od stvarne potrebe.

Francuska svoje potrebe u kaučuku (100.000—150.000 tona godišnje) obezbeđuje na račun uvoza.

Naročito je velika potreba zemalja zapadne Evrope u nafti. Za proizvodnju tečnog goriva nafta je osnovna sirovina. Bez nafte ne bi bilo savremenog vazduhoplovstva niti motomehanizovanih trupa; savremeno stanje ratne veštine, mogućnosti manevra oružanih snaga, tempo napada, zamah operacija mnogo treba da zahvale nafti.

Naravno, tečno gorivo se može proizvoditi i iz kamennog uglja, iz škriljaca, prirodnog gasa, čak iz treseta. Međutim, proizvodnja sintetičkog goriva još nije našla široku primenu zbog njene skupoće. Gorivo iz nafte nekoliko puta je jeftinije.

Značaj nafte kao najvažnije vrste strategiskih sirovina ne ograničava se samo na to što je ona osnovna sirovina za dobijanje tečnog goriva. Iz nafte se osim ovoga proizvode sva mogućna ulja za podmazivanje. Može se bez preterivanja reći da se bez nafte ne može zamisliti rad njedne mašine. Nafta je takođe sirovina za proizvodnju eksploziva, đubriva za poljoprivredu, hemiskih otrova za borbu protiv štetočina u polju i vrtovima. Iz nafte se prave rastvarači, sintetičke masnoće, bojni otrovi, razne plastične mase, tekstilno vlakno, pojedini medikamenti itd. Veći deo proizvoda nafte ima veliki vojni značaj.

Količinski porast ratne tehnike predodređuje stalni porast potrošnje nafte kod oružanih snaga u miru, a tim više i u ratu. Prema zvaničnim američkim podacima oru-

žane snage SAD su jedan od najvećih potrošača proizvoda nafte. Vojna potrošnja nafte u SAD iznosila je u budžetskoj 1950/51 godini 17,3 miliona tona, a u 1952/53 — 26,3 miliona tona, tj. za dve godine je porasla za 46%. U 1953/54 godini vojna potrošnja u celini povećala se u odnosu na prethodnu godinu za 20%, a potrošnja goriva za mlažne avione za 65%.

Gore navedeni brojevi izražavaju količine nafte koje troše neposredno oružane snage. Ako ovome dodamo potrošnju proizvoda nafte pri proizvodnji i prevozu strateških sirovina, pri proizvodnji i prevozu ratne tehnike, oružja i razne vojne opreme, to će, razume se, potrošnja nafte u vezi s pripremom novog rata, a tim više u toku rata biti znatno veća.

U tabeli na str. 613 dati su kvantitativni pokazatelji proizvodnje nafte u zemljama kapitalističkog sveta.⁵⁾

Ako se raspolaže pouzdanim materijalom o proizvodnji nafte, njenoj preradi, potrošnji i transportu, to će njegova analiza i uopštavanje uvek dati mogućnosti da se izvuku zaključci usmereni na objašnjavanje ekonomskih mogućnosti glavnih kapitalističkih zemalja u pogledu obezbeđenja privrede i oružanih snaga proizvodima nafte na ovom ili onom ratištu.

Značajna količina nafte koja se dobija u SAD, analiza njihovog izvoza i uvoza proizvoda nafte govori o tome da je u Sjedinjenim Državama dovoljno vlastite nafte za zadovoljenje potreba oružanih snaga, industrije, saobraćaja i potreba stanovništva. Znatno je teže obezbeđivati naftom oružane snage, industriju i saobraćaj u Evropi i u celom bazenu Sredozemnog Mora. Ova teškoća sastoji se uglavnom u transportu. Stvar je u tome da zapadna Evropa gotovo i nema vlastite nafte, nego raspolaže znatnom industrijom za njenu preradu, tj. postoji oštra disproporcija. Nafta se u kapitalističkoj Evropi dobija samo u Austriji — do 3,5 miliona tona godišnje, u Saveznoj Republici Nemačkoj — do 3,5 miliona tona i u Francuskoj — do 1,2 miliona tona. Naravno da za zadovoljenje potreba ova nafta očigledno nije dovoljna. A industrija za preradu

⁵⁾ *Bilten inostranih trgovinskih informacija* 1956, prilozi 22 i 31 br. 19/57.

*Proizvodnja nafte u kapitalističkim zemljama
(u milionima tona)*

Sadržaj	1954	1955	1956
Svega proizvedeno	615,4	685,0	737,4
Od toga:			
Severna Amerika	337,8	364,9	387,7
SAD	312,9	334,9	351,6
Kanada	12,9	17,4	22,8
Meksiko	12,0	12,6	13,3
Bliski i Srednji Istok	137,4	162,5	171,8
Od toga:			
Kuveyt	47,7	54,7	54,9
Saudiska Arabija	46,5	47,5	47,8
Irak	30,5	33,6	31,8
Iran	3,5	16,2	26,5
Katar	4,8	5,4	5,8
Centralna i Južna Amerika	115,3	129,9	148,2
Od toga:			
Venezuela	101,2	112,4	129,0
Kolumbija	5,6	5,7	6,2
Argentina	4,2	4,5	4,4
Trinidad	3,4	3,5	4,1
Južna i Jugoistočna Azija	17,3	18,7	19,8
Od toga:			
Indonezija	10,8	11,8	12,5
Britanski Borneo	4,9	5,3	5,7
Zapadna Evropa	7,6	9,0	9,9
Od toga:			
Austrija	3,4	3,6	3,4
Savezna Republika Nemačka (SRN)	2,7	3,1	3,5
Francuska	—	0,9	1,2

nafte svih zapadnoevropskih zemalja početkom 1956 godine bila je sposobna da preradi 116,2 miliona sirove nafte godišnje. Računa se na dovoz sirove nafte uglavnom iz zemalja Bliskog i Srednjeg Istoka — Irana, Iraka, Saudijske Arabije, Kuvejta.

Međutim, industrija za preradu nafte zapadne Evrope ne radi punim kapacitetom. 1955 godine bilo je prerađeno oko 100 miliona tona nafte i srednje opterećenje rafinerija nafte iznosilo je 86%.

Interesantno je da se istakne da je ideo američkog kapitala u industriji za preradu nafte u zapadnoj Evropi iznosio 1954 godine: u Belgiji 62%, u Italiji 60%, u Saveznoj Republici Nemačkoj 48%, Engleskoj 34% i u Francuskoj 24%.

Na mestima dobijanja nafte, posebno na Bliskom i Srednjem Istoku, industrija za preradu nafte razvijena je znatno slabije i u celini pripada američkim i engleskim monopolima. Ukupni kapacitet svih fabrika koje prerađuju naftu na teritoriji zemalja Bliskog i Srednjeg Istoka iznosio je početkom 1956 godine 2,4 miliona tona.

Proizvodnja sirove nafte na Bliskom i Srednjem Istoku znatno premašuje kapacitete njihove industrije za preradu nafte. Proizvodnja nafte ovde raste iz godine u godinu, što potvrđuje sledeća tabela:

*Proizvodnja nafte na Bliskom i Srednjem Istoku
(u milionima tona)*

	1947	1950	1951	1952	1953	1954	1955	1956
Svega:	43,0	87,6	104,0	105,5	121,6	137,4	162,5	171,8
Od te količine:								
Iran	19,8	32,3	16,8	1,8	1,4	2,9	16,2	26,5
Irak	4,7	6,5	8,3	17,8	26,8	30,6	33,6	31,3
Saudiska Arabija	12,0	26,9	37,5	40,5	40,8	46,8	47,5	47,8
Kuvejt	2,7	17,3	28,3	37,6	43,2	47,7	55,7	54,9

Takav brz porast proizvodnje nafte objašnjava se ne toliko time, što su ovde osnovna nalazišta nafte kapitalističkog sveta (45% ispitanih nalazišta) koliko najvažnijim strategiskim značajem ovog rejona. Agresija Engleske, Francuske i Izraela protiv Egipta naglo je snizila tempo porasta proizvodnje nafte. Izuzetak čini samo Iran. Ipak ni on još nije postigao nivo proizvodnje 1950 godine.

SAD nastoje da drže u rezervi velika nalazišta nafte kod sebe i na celoj zapadnoj hemisferi, razvijajući njenu proizvodnju blizu onih ratišta gde pripremaju rat protiv zemalja socijalističkog tabora. Naftnosni rejoni koji su najbliži ovim ratištima nalaze se u zemljama Bliskog i Srednjeg Istoka. Transport goriva i maziva po hiljadu kilometara dugim komunikacijama sa američkog kontinenta u Evropu je vrlo težak posao. Iskustvo iz prošlih svetskih ratova pokazalo je da trgovačka mornarica pri ostvarenju takvih prevoza trpi velike gubitke. Zato SAD nastoje da što više smanje i dužinu komunikacija i broj trgovačkih brodova koji po njima saobraćaju i broj ratnih brodova za njihovu pratinju. U vezi s ovim nalazištima nafte na Bliskom i Srednjem Istoku pretstavljavaju važnu bazu za obezbeđenje gorivom oružanih snaga u zapadnoj Evropi, na Bliskom Istoku i u Africi. Proizvodnja nafte u tom rejону почела је да се развија нарочито брзим темпом од оног времена када су амерички империјалисти stupili на put forsirane pripreme rata protiv SSSR i zemalja narodne demokratije.

Brzi porast proizvodnje nafte, osim strategiskih razloga objašnjava se još i tim da ovde monopolji izvlače ogromne profite koji daleko prevazilaze normu profita u samim SAD. Troškovi proizvodnje nafte ovde su mnogo puta niži nego u SAD, a prodajna cena je ista. Ovo se uglavnom objašnjava čudovišnom eksplotacijom lokalnog stanovništva, kao i tim da proizvodnja nafte ne zahteva velika ulaganja kapitala. Na mnogim naftotonosnim teritorijama nafte sama izbjiga kao vodoskok.

Tako je, naprimjer, američka kompanija nafte »Arabian American Oil Co«, skraćeno ARAMCO koja eksplorativše naftu u Saudiskoj Arabiji dobila 1955 godine do 500%

profita. Troškovi proizvodnje barela⁶⁾ nafte iznose 0,35 dolara, prodajna cena franko izvor 1,97 dolara, tj. profit 1,62 dolara što premašuje troškove proizvodnje pet puta.

O tome da je nafta Bliskog i Srednjeg Istoka stvarno osnovni izvor za obezbeđenje zemalja zapadne Evrope gorivom, govore sledeći pokazatelji (u milionima tona).

Zemlje zapadne Evrope	Svega uvezeno sirove nafte	1955 godine izvezeno iz zema- lja Bliskog i Srednjeg Istoka					Svega
		Iz Iraka	Iz Elkatara	Iz Kuvejta	Iz Saudi- ske Arabije		
Engleska	28,2	5,0	1,4	20,0	0,2	0,2	26,6
Francuska	24,3	10,2	1,4	5,9	3,2	3,2	20,7
Italija	16,9	6,7	0,2	3,2	5,0	5,0	15,1
Holandija	11,5	0,4	0,3	5,0	2,2	2,2	7,9
SRN	7,1	1,6	0,1	0,1	0,6	0,6	2,4
Belgija	4,6	0,9	—	0,6	0,2	0,2	1,7
Ukupno:	93,1	24,8	3,4	34,8	11,4	11,4	73,4

Na taj način zapadna Evropa zadovoljava četiri petine svojih potreba u nafti sa Bliskog i Srednjeg Istoka. Osim toga, iz ovog rejona nafta se izvozi u Japan, Australiju, SAD, Argentinu. Potrošnja nafte u samim zemljama Bliskog i Srednjeg Istoka ništavna je u odnosu na njenu proizvodnju.

Nafta i strategiski položaj Bliskog i Srednjeg Istoka, evo šta privlači ovde imperijaliste. Zbog otpora anglo-franko-izraelskoj agresiji protiv Egipta izmenio se raspo-

⁶⁾ Bure koje služi kao mera za zapreminu nafte. Po težini barela sadrži 135 — 145 kg nafte.

red snaga. SAD, u težnji da ovladaju zapadnim teritorijama Azije u vezi sa slabljenjem pozicija Engleske i Francuske u ovom rejonu, izneli su »Ajzenhauerovu doktrinu«. Pokrivajući se ovom doktrinom, SAD teže da prigrabe naftu Bliskog Istoka i da pojačaju potčinjenost zapadnoevropskih zemalja. Na ovoj je bazi neizbežno dalje zaoštrevanje protivrečnosti između imperijalističkih država.

Ovo razumeju i buržoaski krugovi u Engleskoj. Laburist Mikardo je izjavio da »novi Ajzenhauerov plan ostavlja utisak da je stvarni motiv Amerike nastojanje da istisne sa Bliskog Istoka engleski i francuski uticaj s jedinim ciljem da ga zameni američkim. Ni Bliski Istok, ni opšti mir ništa time ne dobija«. Engleski buržoaski časopis *Twentieth Century* (»Dvadesesti vek«) vrlo nezadovoljan politikom SAD u pogledu »ispunjavanja vakuma« na Bliskom Istoku pisao je: »S odlaskom iz Port Saida Engleska prestaje da bude velika država na Srednjem Istoku. Ali zbog tog istog događaja Amerika postaje naslednica svih nemira u rejonu od Bab el Mandeba do Kerkuka. Svi zli dusi iz »Hiljadu i jedne noći« izabrali su sada Vašington za svoje boravište. Britanci su pretrpeli poraz i treba da podnesu svu težinu posledica ovoga. Amerikanci su izašli kao pobednici, ali i oni treba da podnesu sve posledice ovoga«.

Ali, na kraju krajeva, odlučujuću reč reći će stvarni vlasnici nafte — narodi arapskih država. »Ajzenhauerova doktrina«, kao izraz politike agresije, kao pretnja miru, odbačena je od strane zemalja Bliskog i Srednjeg Istoka koje nisu članovi Bagdadskog pakta. Nacionalno-oslobodilački pokret raste i jača otpor protiv pljačkaške politike monopola nafte. Zemlje koje su zbacile jaram engleskog imperijalizma uopšte nemaju namjeru da ga ponovo nataknu, pa makar i s drugom etiketom. Kolonijalni sistem imperijalizma puca i raspada se po svim šavovima. I никакve »doktrine« ne mogu da ga obnove. Radne mase Bliskog i Srednjeg Istoka hoće i mogu da same reše svoju sudbinu i da same raspolažu svojim privrednim izvorima.

Pri korišćenju izvora Bliskog i Srednjeg Istoka je izvanredno važno pitanje transporta sirove nafte i njenih proizvoda u zapadnu Evropu. Nalazišta nafte uglavnom

gravitiraju Persiskom Zalivu što komplikuje prevoz, jer se nafta iz Persiskog Zaliva transportuje oko cele Arabije kroz Suecki Kanal (više od 5 000 km) u Sredozemno More i dalje u zemlje zapadne Evrope. Natrag tankeri treba da idu prazni.

Rafinerije koje su izgrađene na obali Sredozemnog Mora dobijaju sirovu naftu uglavnom putem naftovoda. Cela mreža naftovoda proteže se od centara za dobijanje nafte (Kerkuk u Iraku, Kuvejt, Apkajik u Saudiskoj Arabiji) do Saide (Sidona) u Libanu do Tripolija, Hajfe i Banijasa u Siriji. Ovde izlazi najveći naftovod iz Saudiske Arabije koji je pušten u eksploraciju 1950 godine; dužina mu je 1.600 km; dnevna propusna moć 926.000 barela (oko 125.000 tona), a godišnja — 45 miliona tona.

U 1955 godini od proizvedenih 162 miliona tona bilo je prebačeno nafte i njenih proizvoda do Sredozemnog Mora i dalje u zemlje zapadne Evrope: tankerima kroz Suecki Kanal 65 miliona tona i naftovodima na obalu Sredozemnog Mora 40 miliona tona. U drugim pravcima — Indija, Indonezija, Japan, SAD, zemlje Latinske Amerike — poslat je iz Persiskog Zaliva 41 milion tona nafte i njenih proizvoda.

Sada se obraća ozbiljna pažnja na građenje tankerske flote. Početkom 1956 godine od cele tonaže trgovacke mornarice SAD (26,4 miliona tona) bilo je 520 tankera — 8,1 milion tona; u Velikoj Britaniji od 18,2 miliona tona — 537 tankera tonaže 7,5 miliona tona; u Francuskoj od 3,9 miliona tona trgovacke mornarice 1,9 miliona tona otpadalo je na 114 tankera. Međutim, tankeri su slabe karike u prevozu nafte i njenih proizvoda za vreme rata, naročito zato što im je put dugačak i moraju da prođu kroz niz moreuza. Neophodnost kretanja tankera u konvoju pod zaštitom ratnih brodova i teški uslovi rada u lukama za vreme rata znatno će smanjiti broj obrta tankera. Ova okolnost, a takođe neizbežni gubici tankera u borbi na pomorskim komunikacijama mogu da se vrlo oštro odraze na količine i rokove isporuke nafte i njenih proizvoda u zemlje zapadne Evrope radi obezbeđenja oružanih snaga na vojištima.

U savremenim uslovima vođenja rata, kada će se stacionirane pomorske luke uvek nalaziti pod pretnjom napada vazduhoplovstva — tankeri će se često istovarivati u malim, teško uočljivim lukama, pa i u improvizovanim pristaništima, koja često neće imati dovoljne mehanizacije za pretakanje i sudova, za čuvanje goriva, što će neizbežno dovesti do znatnog produženja rokova stajanja tankera pri pretakanju. Često će se oni koristiti kao ploveća skladišta. Ovo će povećati potrebe u tankerima i još će više komplikovati transport morem nafte i njenih proizvoda u ratu.

Na evropskom ratištu proizvodi nafte iz morskih luka do trupa i do aerodroma vazduhoplovstva uglavnom će ići cevovodima. Velika izgradnja cevovoda, u zapadnoj Evropi vrši se uglavnom iz strategiskih, a ne ekonomskih razloga. Tako je prema ugovoru zaključenom u Parizu 1953 godine između Saveta Severnoatlantskog pakta i američke kompanije Foster Viler otpočelo građenje guste mreže cevovoda koja, prema planovima američkog komandovanja, treba da obezbeđuje gorivom 100 aerodroma u zapadnoj Evropi. Ukupna dužina cevovoda iznosi 2.800 km. Građenje je bilo planirano na dve godine.

Jednovremeno s ovim vodili su se pregovori za građenje američkog cevovoda od Sen Nazera (Bordo) do Pariza i dalje do Meca radi snabdevanja gorivom američkih trupa smeštenih u Saveznoj Republici Nemačkoj.

Značajna mreža cevovoda dozvoljava da se naglo smanje prevozi goriva železnicom i automobilima, a takođe i rečnim transportom.

Cevovodi su najmanje osetljiv način isporuke goriva. Zato je uništavanje goriva izvan granica rasporeda trupa celishodnije vršiti na pomorskim komunikacijama i u pomorskim lukama.

Veliki značaj proizvoda nafte za ratne ciljeve i teškoće njihovog transportovanja dovode do toga da se u zemljama zapadne Evrope stvaraju velike rezerve raznih goriva. Rezerve iznose više miliona tona. Naravno, ove su rezerve u prvom redu namenjene za ratne svrhe.

Prema podacima za 1955 godinu može se sastaviti sledeća tabela obezbeđenosti naftom glavnih zemalja za-

padne Evrope (u milionima tona) koja će dati izvesnu pretstavu o mogućim rezervama u naftinim derivatima za ratne svrhe.

Zemlje	Vlastita proizvodnja	Uvoz nafte i njenih derivata	Proizvodnja derivata nafte	Unutrašnja potrošnja	Izvoz
Velika Britanija	0,1	39,7	25,1	23,3	9,0
Francuska	0,9	26,3	22,2	15,7	6,0
SRN	3,5	9,3	8,4	10,5	0,4
Italija	0,2	18,3	16,3	10,3	5,0
Holandija	1,0	14,9	11,8	3,8	12,0
Danska	—	3,6	0,008	3,0	—

Ne objavljuje se količina derivata nafte u strategiskim rezervama. Ona je bezuslovno velika, ali ne treba misliti da se strategiske rezerve mogu utvrditi ako se oduzmu utrošene i izvesne količine od sume proizvodnje i uvoza. Deo nafte se izgubi pri njenom prevozu i preradi; ponekad su prelazne rezerve u trgovinskoj mreži velike i nedovoljno su pouzdani podaci koji se objavljuju, sem toga se bunkerisanje brodova uvek ne uzima u obzir pri uvozu ili izvozu.

Na taj način naftonasna nalazišta Bliskog i Srednjeg Istoka sa svojim naftovodima i rafinerijama treba posmatrati kao glavni izvor za obezbeđenje gorivom i mazivom oružanih snaga imperijalističkog bloka u zapadnoj Evropi, Africi, na Bliskom i Srednjem Istoku u miru i u ratu.

Agresija Engleske, Francuske i Izraela na Egipt i u vezi s ovim prekid rada Sueckog Kanala pokazali su kakve posledice povlači za sobom zastoj u priticanju nafte u zemlje zapadne Evrope. U Engleskoj se, naprimjer, automobilskim transportom prevozi tri četvrtine tereta

koji se kreću u zemlji. Oštro smanjenje prevoza sirovina i fabrikata negativno deluje na proizvodnju. Raste nezaposlenost, jer se otpuštaju transportni radnici, skraćuje se proizvodnja rafinerija, automobilskih fabrika i fabrika koje su s njima povezane. Prevoz nafte iz zemalja Srednjeg Istoka oko Afrike, pored poskupljenja nafte, vuče za sobom i smanjenje obima transporta usled produžavanja maršruta tankerske flote. Sve ovo svedoči da u slučaju stupanja zapadnih država u rat, oružani napad na pomorske komunikacije i luke može brzo da se odrazi na snabdevanje gorivom kopnenih trupa, vazduhoplovstva i mornarice koji dejstvuju u bazenu Sredozemnog Mora i u zapadnoj Evropi.

Rešavanje problema strategiskih sirovina od strane zapadnih država neposredno zavisi od kolonijalnog sistema imperijalizma. Kolonijalna pozadina ovih zemalja dobija poseban značaj za naoružavanje i snabdevanje njihovih oružanih snaga. Međutim, oštре, nepomirljive protivrečnosti koje postoji između zemalja imperijalizma i kolonija oštro se odražavaju na stanje pozadine imperijalističkog tabora. Raspad kolonijalnog sistema imperijalizma, kao sastavni deo opšte krize kapitalizma, izražava se, između ostalog, u snažnom razvijanju narodnooslobodilačke borbe ugnjetenih naroda zemalja Bliskog i Srednjeg Istoka, Afrike i Azije. Na stanje pozadine imperijalističkog tabora vrlo jako utiču takođe i protivrečnosti između samih kapitalističkih zemalja koje nastaju, na bazi pljačkaške politike monopolija, na bazi borbe za tržišta i izvore sirovina.

Dakle, kad se rezimira analiza obezbeđenja industrije zapadnih država strategiskim sirovinama, može se doći do zaključka da oštra geografska nepodudarnost između izvora i rejona upotrebe uslovjavaju vrlo veliki transport ovih sirovina, i to uglavnom po pomorskim komunikacijama. A to je slabo mesto u privredi ovih zemalja.

Kao što je gore rečeno, Sjedinjene Američke Države pošto nemaju mnoge vrste strategiskih sirovina, pribegavaju njihovom obimnom uvozu iz drugih zemalja. Na zapadnoj hemisferi za SAD jako su interesantne, kao isporučioci sirovina, Kanada, Meksiko i neke druge zemlje

Latinske Amerike. Znatnu količinu najvažnijih materijala SAD dobijaju iz Afrike. Mnogo sirovina ide takođe s ostrva zapadnog dela Tihog Okeana, iz Australije. Pomorski putevi odavde i sa zapadne teritorije Južne Amerike idu uglavnom u industriske rejone severoistočnog dela SAD kroz Panamski Kanal.

Panamski Kanal za SAD ima ogroman strategiski i ekonomski značaj. On obezbeđuje najkraću saobraćajnu vezu između atlantskih i tihookeanskih luka SAD i znatno skraćuje pomorske komunikacije iz atlantskih luka u zemlje Dalekog Istoka i Australiju. Pojas zemljишta širine do 20 km kuda se proteže kanal pripada SAD. Dužina kanala je 81 km, on ima ustave, njegov srednji deo je viši od nivoa okeana za 26 m. Na oba kraja kanala nalaze se pomorske ratne baze. Duž kanala vodi železnica. Da bi se kanal učinio manje osetljivim na napade iz vazduha, u SAD postoji projekt njegove rekonstrukcije (dovesti kanal na nivo okeana bez sistema ustava). Postoji i projekt izgradnje drugog kanala između Tihog i Atlantskog Okeana na teritoriji Nikaragve.

Pomorske komunikacije zapadnih država, koje vode obimnu spoljnu trgovinu, u slučaju ratnih dejstava, biće najviše osetljivo mesto u opštem sistemu obezbeđenja ratne proizvodnje strategiskim sirovinama. To kažu i sami Amerikanci. Oni priznaju da je Nemačka za vreme Drugog svetskog rata mogla u znatnoj meri da utiče na zamah ratne proizvodnje u SAD da je bila sposobna da razvije opsežna dejstva svoje podmorničke flote i vazduhoplovstva na pomorske komunikacije po kojima su neprekidnim tokom isle strategiske sirovine u američke luke. Istog su mišljenja bili i u Engleskoj. V. Čerčil je čak računao da osnovni strategiski zadatak Nemačke u ovom ratu treba da bude borba na pomorskim komunikacijama s ciljem da se onemogući transportovanje u Evropu trupa, vojnih tereta, strategiskih sirovina i goriva. »Jedino čega sam se plašio za vreme rata«, pisao je Čerčil, »bila je opasnost od strane podmornica«... Podmornice su za nas bile najgore zlo, trebalo je da Nemci sve stave na njih.«

Uzbuna Engleza i Amerikanaca nije nastala bez osnova. Spoljna trgovina, transporti strategiskih sirovina po

razvučenim pomorskim komunikacijama — to je jedna od slabih karika ekonomskog potencijala zapadnih država za vreme rata.

PUTEVI ORUŽANOG NAPADA NA EKONOMSKI POTENCIJAL

Vodenje savremenih svetskih ratova prepostavlja stalnu i široku ofanzivu na ekonomski potencijal neprijatelja s primenom raznih sredstava za oružanu borbu. O tome ubedljivo govori iskustvo iz Drugog svetskog rata. U ovom se ratu oružani napad na privredu planirao i ostvarivao u širokim strategiskim razmerama.

Amerikanci M. Metlof i E. Snel koji su proučavali istoriju vojske SAD navode dosta citata iz raznih vrsta dokumentarnih materijala gde je, između ostalog, pokazano nastojanje da se u krupnim razmerama dejstvuje oružanom snagom na ekonomski potencijal fašističke Nemačke. Još u aprilu 1941 anglo-američki ratni planovi predviđali su u svojstvu osnovnog cilja napad na privredu protivnika.

Plan napada protiv Nemačke i njenih saveznika (plan »Rainbow-5« — duga) i izveštaj »ABC-1«⁷⁾ utvrđivali su sledeća dejstva:

a) ekonomsku blokadu pomoću pomorskih, kopnenih i vazduhoplovnih snaga i svih drugih sredstava, uključujući i kontrolu isporuka robe, čiji se izvori nalaze na raspolaganju saveznika, a takođe i primenu sankcija po liniji finansija ili po diplomatskim kanalima;

b) neprekidan napad iz vazduha na Nemačku i napade vazduhoplovstva na rejone drugih država koje se nalaze pod kontrolom neprijatelja i koje sa njim sarađuju.

Dalje se u tačkama c) i d) govorilo o napadu na Italiju, o prikupljanju snaga, o osvajanju položaja za napad itd. Napad na privredu stajao je u ovom planu na prvom mestu.

U toku rata oružani napad na neprijateljsku privredu nije gubio svoj značaj u daljim planovima anglo-američ-

⁷⁾ Tako se nazivao sumarni izveštaj o angloameričkom savetovanju generalštabova u Vašingtonu koje je održano od 29. januara do 29. marta 1941.

kog komandovanja. Projekti strategiskih planova 1943 godine predviđali su tri osnovne vrste dejstava: strategiska bombardovanja, prodor na kontinent preko Lamanša i pritisak na protivnika u zoni Sredozemnog Mora. I ovde je na prvom mestu bio napad na ekonomski potencijal, jer su strategiska bombardovanja uglavnom imala za cilj dejstvo na komunikacije i industriske centre.

U poslednje vreme u štampi i u usmenim izjavama na Zapadu dosta se govori o oružanom napadu na privredu. Od uzdržanih i teoretski osnovanih mišljenja o pitanjima napada na neprijateljski ekonomski potencijal u savremenom ratu, navećemo, naprimer, mišljenje francuskog generala P. E. Žakoa koji se u svojoj knjizi *Razmatranja strategiskih problema Zapada*, bezuslovno odražavajući poglede francuskih vojnih krugova, ne jedanput zadržao na pitanju o ogromnoj ulozi privrede u savremenom ratu i celishodnosti oružanog napada na ekonomski potencijal neprijatelja. U svojoj knjizi on piše: »Udari po važnim železničkim objektima, po velikim skladištima naoružanja i goriva, po industriskim centrima mogli bi da ubrzaju prekid snabdevanja i da zadrže dolazak pojačanja. Tim sammim bili bi stvorenii povoljniji uslovi za vazdušnu blokadu i njeni dejstvo bi bilo efikasnije i brže«.⁸⁾

General Žako smatra za osnovni elemenat strategije koju on predlaže dejstva vazduhoplovstva koja postepeno dovode »do stvaranja svojevrsne kopnene blokade«. I dalje, razrađujući principe »regionalne strategije za zapadnu Evropu« on predlaže u samom početku svoje »strategiske koncepcije« sledeće: »Omogućiti ratnom vazduhoplovstvu savezničkih država da igra na kontinentu istu ulogu kakvu je ratna mornarica ovih država igrala na morima i okeanima za vreme prva dva svetska rata. Sve jačim dubokim udarima vazduhoplovstva paralizovati kretanje i snabdevanje trupa neprijatelja i industriske centre koji su izvori snabdevanja«.⁹⁾

Kao što se vidi iz ove izjave, buržoaski vojni funkcioniери pridaju veoma veliki značaj u savremenom ratu ulozi

⁸⁾ P. E. Žako, *Razmatranja strategiskih problema Zapada*, izdanje strane literature, Moskva, 1955, str. 95.

⁹⁾ Isti izvor, str. 53.

privrede i oružanom dejstvu na industrijske objekte, komunikacije, baze itd. S ovim se moramo složiti. Ustvari oružani napad na sve one objekte koji imaju najveći značaj za privedu neprijateljskih država, naravno, mora da bude u centru pažnje vojnog komandovanja. Ali za razradu odgovarajućih planova potrebno je poznavati vrlo dobro verovatnog neprijatelja.

Razrada ratnih planova i planova narednih operacija ne može se zamisliti bez jasne pretstave o svim jakim i slabim stranama neprijatelja, kako u pogledu njegovog ratnog tako i ekonomskog i moralnog potencijala. Brižljivo proučavanje današnjeg stanja ekonomskih mogućnosti i perspektiva njihovog razvitka dozvoliće da se otkriju i analiziraju jake i slabe strane ekonomskog potencijala verovatnog neprijatelja i na taj će način pokazati najefikasniji put njegovog slabljenja u ratno-privrednom pogledu, u kakvima rokovima i na kakve je ciljeve naicelishodnije napasti i koliko je i kakvih sredstava potrebno za nanošenje sledećeg udara.

Razume se da uticaj oružanog napada na ekonomski potencijal neće da se pokaže u toku rata tako brzo i neposredno kao uticaj napada na oružane snage. Ali će budući rat velikih koalicija verovatno biti dugačak, i svaki borbeni napad na ekonomski potencijal bezuslovno će odigrati u toku rata svoju pozitivnu ulogu.

Pri rešavanju pitanja oružanog napada na ekonomski potencijal svake zemlje, mnogo šta će zavisiti od njenog geografskog položaja i u vezi s tim od međunarodnih saobraćajnih veza, od rasporeda proizvodnih snaga na teritoriji zemlje, od reljefa njene površine, od specijalizacije industrije u ovim ili u drugim rejonima itd. Ako se uzme koja bilo koalicija zemalja vezanih vojnim ugovorom, to i onda treba da budu proučena ista pitanja.

I u celoj koaliciji i u jednoj posebno uzetoj ekonomski razvijenoj zemlji važno je razlikovati teritorije i rejone, a u koaliciji — i države, gde su smešteni glavni privredni objekti, najvažniji za obezbeđenje oružane borbe. Osim toga potrebno je da se utvrdi gde se nalaze najbliža industriska preduzeća, čija proizvodnja može biti u naj-

kraćim rokovima dostavljena na vojnične prostorije i predata trupama.

U vezi sa svim ovim, kako nam se čini, može se zamisliti pet glavnih pravaca mogućnog oružanog napada na ekonomski potencijal:

1) Nanošenje udara glavnoj ekonomskoj bazi verovatnog neprijatelja. Pošto će svetski rat, s obzirom na savremenih raspored snaga na međunarodnoj areni, biti očigledno koaliciski, to i pitanje o tome gde je ta osnovna ekonomска baza treba rešavati na osnovu analize ekonomskog potencijala čitave neprijateljske koalicije u celini. Ovo može biti ona zemlja koalicije koja je najsnažnija u ratno-ekonomskom pogledu ili nekoliko zemalja koje su međusobno tesno povezane i u pogledu teritorija i u pogledu njihovih privreda.

Pri neposrednom napadu na glavnu ekonomsku bazu ciljevi ovog napada mogu biti veliki industrijski centri i pojedina najvažnija proizvodna preduzeća. Osnovni zadatak napada na najvažniju ekonomsku bazu sastoji se u slabljenju ekonomskog potencijala neprijateljske koalicije u celini. Pri tome, naravno, treba uzeti u obzir da se napadi na ove, po pravilu daleke objekte, neće uskoro odraziti na tok oružane borbe, iako u celini mogu biti vrlo efikasni.

2) Nanošenje udara privrednim objektima koji se nalaze na samoj vojničnoj prostoriji (najbliži ekonomski ešelon protivnika, koji snabdeva njegove oružane snage). Ovi mogu biti vrlo važni i veliki privredni objekti čija proizvodnja dolazi do trupa srazmerno brzo, ne zahtevajući daleki transport. Ovo su industrijski i saobraćajni objekti, smešteni na daljinu do nekoliko stotina kilometara od linije fronta kako na kopnenim, tako i na pomorskim operacionim pravcima. Udari na takve objekte znatno će se brže odraziti na snabdevanje trupa iako ovi objekti neće uvek pretstavljati osnovnu ekonomsku bazu koalicije.

3) Uništavanje razne vrste baza, skladišta vojne opreme, luka i drugih objekata, lociranih u pozadinskim rejonima velikih grupacija neprijateljskih oružanih snaga, na čvorovima kopnenih komunikacija i u rejonima iskrnih pomorskih luka na vojištima (najbliži snabdevački

ešelon strategiskih razmera). Rezultati napada na ove objekte odražice se neposredno na snabdevanje trupa. Ali obnova ovih rezervi iz dublje postavljenih baza neprijatelja ili iz preduzeća njegovog najbližeg ekonomskog ešelona neće pretstavljati osobite teškoće.

4) Napad na sve komunikacije vojišta, kao što su železničke, automobilske, vodne, vazdušne i na cevovode, uglavnom na čvorove i dodirne tačke raznih vrsta komunikacija da bi se dezorganizovao rad pozadine i onemogućio prevoz trupa i tereta na front, a takođe i goriva, sirovina, polufabrikata industrijskim preduzećima.

5) Prekid ili ometanje plovidbe pomorskim komunikacijama po kojima se vrši prevoz: a) trupa i tereta iz luka glavne ekonomске baze i najbližeg ekonomskog ešelona u luke vojnišnih prostorija; b) strategiskih sirovina iz luka raznih zemalja u luke glavne ekonomске baze i najbližeg ekonomskog ešelona; c) polufabrikata, elemenata, sklopova mašina i sirovina između vlastitih luka glavnih zemalja koalicije (obalska plovidba).

Pri savremenim borbenim sredstvima ne može se sumnjati u efikasnost napada na privredne objekte neprijatelja i u rezultate ovog napada. Stvarno, šta mogu da urade na vojištu trupe koje su lišene municije ili tenkovi bez goriva? Lako je zamisliti šta će značiti za protivnika smanjenje mogućnosti njegove atomske ili vazduhoplovne industrije.

Zato napad na privredne objekte u savremenim ratovima dobija izvanredno važan značaj, uzimajući u obzir kolosalnu razornu snagu nuklearnog oružja i drugih najnovijih sredstava oružane borbe. Težnja da se smanje mogućnosti neprijatelja u iskorišćavanju svih ovih savremenih sredstava, nesumnjivo će uvek biti u centru pažnje vojnog komandovanja obeju strana.

Istina, napad na ekonomski potencijal nije neposredan strategiski napad. Uspeh u ratu u celini postiže se potpunim uništenjem oružanih snaga neprijatelja usled sproveđenja strategiskih napadnih operacija. Ali, iako nije glavni metod vođenja rata, napad na privredu tim će više zadobiti velik zamah u oružanoj borbi.

Može se pretpostaviti da će budući rat, ako ga zapođenu imperijalisti, primiti na kraju krajeva interkontinentalni karakter. O ovom ratu će se, verovatno, pored kampanja i strategiskih operacija, koje će se sprovoditi na kopnenim i pomorskim ratištima protiv oružanih snaga neprijatelja, voditi u toku celog rata *specijalna kampanja* s ciljem da se oslabi ekonomski potencijal neprijatelja i da se dezorganizuje njegova privreda. Treba pretpostaviti da će se takva kampanja voditi sistematski po unapred razrađenom planu, uskladenom s rezultatima uništavanja oružanih snaga neprijateljske koalicije na raznim ratištima. Ako u ratu bude primenjeno oružje za masovno uništavanje — atomska i hidrogenska bomba, vazduhoplovstvo će nesumnjivo iskoristiti ovo oružje za napad na privredu. Očigledno će biti široko iskorišćeni dirigovani projektili, a takođe i vazdušno-desantne trupe za uništavanje naročito važnih ratno-privrednih objekata.

Važni ekonomski rejoni, koji su najbliži frontu, mogu biti objekti dejstava i kopnenih grupacija. Osvajanje ekonomski važnih rejona kopnenim trupama jeste naročito efikasan način napada na ekonomski potencijal, jer on potpuno lišava neprijatelja određenog dela izvora, smanjuje njegove strategiske mogućnosti i istovremeno dozvoljava da se iskoriste osvojeni izvori (posle obnove industrijskih preduzeća) za potrebe vlastitih oružanih snaga.

Kao i u prošlim svetskim ratovima široko će se razviti dejstva ratne mornarice i vazduhoplovstva na pomorske komunikacije da bi se dezorganizovala neprijateljska spoljna trgovina, da bi se sprečio dovoz sirovina, goriva i drugih materijala neophodnih za rad njegove industrije. Sada su se mogućnosti vazduhoplovstva i mornarice u pogledu dejstva na pomorske komunikacije i luke znatno povećale. I savremeni bombarder za daleko dejstvo i podmornica sa deplasmanom od nekoliko hiljada tona mogu dejstvovati na koje bilo pomorske komunikacije na zemljinoj kugli, naročito ako se na njih postave nuklearni motori.

Savremena velika podmornica može dejstvovati odvojeno od svoje baze u toku od nekoliko meseci, a njen akcioni radijus dostiže nekoliko desetina hiljada kilometara. Problem iskorišćenja motora koji radi na nuklearno gorivo

za podmornicu već je rešen. Američka podmornica SSW-571 (»Nautilus«) s navodnim deplasmanom 2.500 tona ima pod vodom brzinu od 37 km/čas a na površini 65 km/čas; njena posada je 11 oficira i 85 mornara. Akcioni radijus ovakve podmornice bez popune rezerve nuklearnog goriva dostiže do 65.000 km.

»Nautilus« je stupio u stroj ratne mornarice SAD 1955 godine; u leto iste godine puštena je u more druga nuklearna podmornica *Sea Wolf** (SSW-575). Program za izgradnju brodova za 1956/57 budžetsku godinu predviđao je građenje još šest podmornica s nuklearnim motorom.

Utovarne luke — pomorske komunikacije — istovarne luke — kopnene komunikacije — takav je put tereta za snabdevanje onih oružanih snaga, čija se baza nalazi izvan date vojišne prostorije. Kopnene komunikacije, pri uslovima iskorišćenja njihove cele mreže (železnica, automobilskih i rečnih puteva i naftovoda), manje su osetljive nego pomorske; više su osetljive pomorske luke i transporti naročito u rejonima uskih grla na pomorskim komunikacijama.

Ipak treba imati u vidu da će svaka zemlja, koja koristi pomorske komunikacije, težiti da dekoncentriše istovar putem korišćenja malih uređajnih luka i prirodnih pristaništa, čak i bez stacionarnih sredstava mehanizacije, samo da budu više ili manje maskirane, a takođe i putem izgradnje veštačkih pristaništa, naprimjer, tipa »Malberi« (Mulberry) iz Drugog svetskog rata. Takav tip luke koristili su Englezi i Amerikanci pri iskrcavanju na francusku obalu 1944 godine.

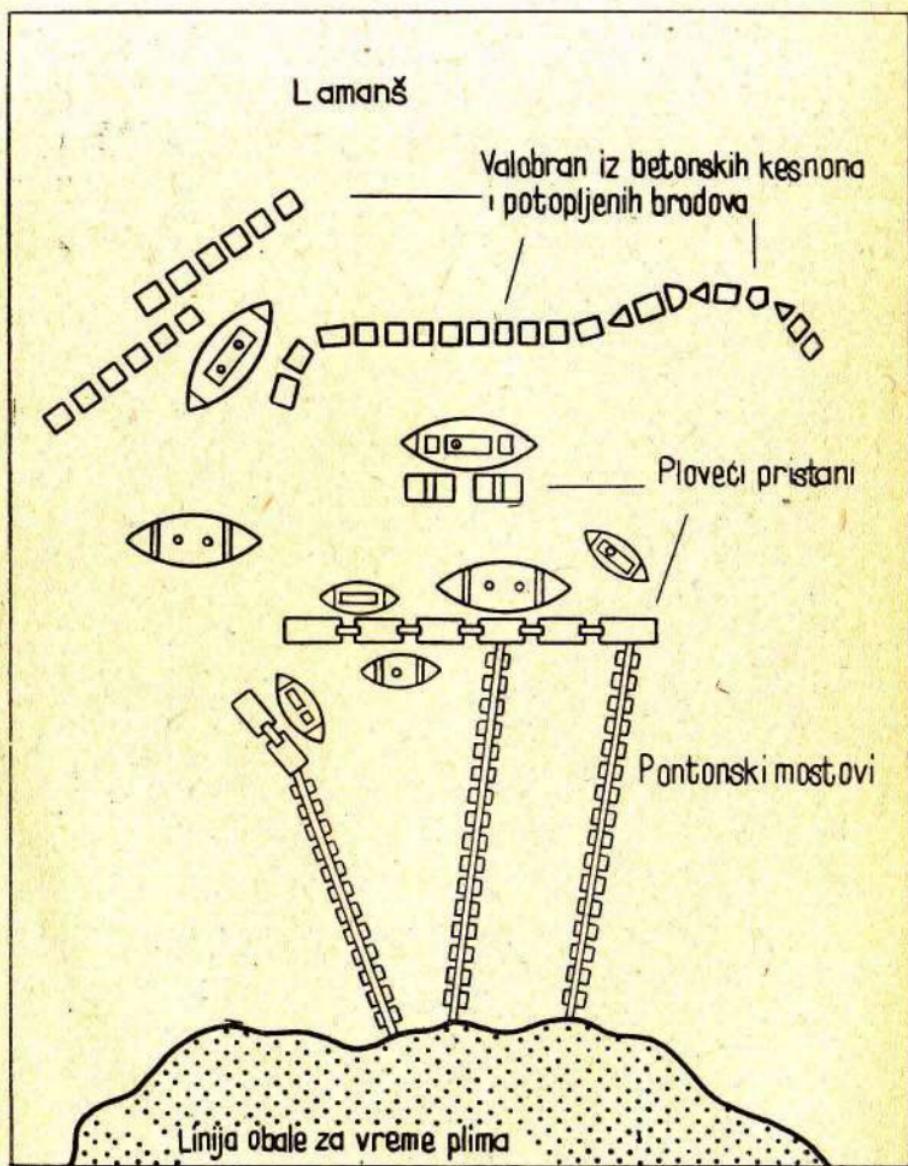
Za izgradnju luke »Malberi« bilo je potrebno oko 1,5 miliona tona materijala, uglavnom betona, čelika i drveta. Ona se gradila iz delova koji su bili unapred izrađeni u Engleskoj, a za čiji je prevoz sa engleske obale u Normandiju bilo potrebno 158 pomorskih tegljača.

Luka s njenim pristanima (molo), pojasom obale i rejonom luke (morskim područjem) zauzimala je površinu oko 5 km². U luci je moglo da stane jednovremeno sedam brodova tipa *Liberty* (svaki od oko 14.000 tona deplas-

* Morski vuk. — Prim. prev.

mana), pet velikih i sedam srednjih brodova obalske plovidbe (vidi skicu na str. 629).

Glavni elemenat ove veštačke luke bili su veliki betonski kesoni »Feniks« svaki težak do 6.000 tona, valo-

Skica 2. — Deo luke »Malberi« u rejonu Aromanša

brani zapremine 2.650 m^3 koji su se nazivali »bombardoni« i stari brodovi koje je trebalo potopiti na odgovarajućoj dubini da bi takođe služili kao valobrani.

Sastavljanje luke iz gotovih delova predviđalo se po planu za tri nedelje. Njena propusna moć za 24 časa bila je jedna pešadiska divizija sa svim njenim sredstvima ili 10.000 tona tereta.

Pomorske komunikacije može jako omesti blokada pomorskih istovarnih luka na ratištima, a u nekim situacijama čak i udaljenih utovarnih luka na teritoriji gde je smeštena glavna ekomska baza neprijateljske koalicije. Jednovremeno s vazdušnom i pomorskom blokadom imaće značaja dejstvo dirigovanim projektilima, artiljerijom najvećeg dometa i drugim sredstvima. Prema tome jedan od načina prekida neprijateljskih pomorskih transporta može biti stalno dejstvo, kako na pomorske komunikacije, tako i na luke.

Kao što pokazuje iskustvo iz Prvog i Drugog svetskog rata, borba na pomorskim komunikacijama daje veliki efekt. Naprimjer, u toku Prvog svetskog rata opšta tonaža gubitaka trgovačke mornarice iznosila je 12,9 miliona tona, od toga od podmornica 11,2 miliona tona. Mnogo je nastradalo i brodova ratne mornarice od napada podmornica ili mina koje su one postavile.

U Drugom svetskom ratu na pomorskim komunikacijama između SAD i Evrope stalno je dejstvovalo više od 15.000 brodova trgovačke mornarice sa ukupnom nosivošću do 15 miliona BRT. Bilo je potrebno izdvojiti značajan broj ratnih brodova za organizaciju konvoja. Za vreme ovog rata gubici trgovačke mornarice SAD, Engleske i drugih zemalja iznosili su:

- usled dejstava podmornica — 2.740 transporta nosivosti 14,5 miliona tona;
- usled dejstava vazduhoplovstva — 750 transporta nosivosti 2,8 miliona tona;
- usled dejstava brodova — 330 transporta nosivosti 1,6 miliona tona;
- usled eksplozija na minama — 520 transporta nosivosti 1,4 miliona tona;

— iz ostalih razloga — 400 transporta nosivosti 790.000 tona.

U savremenim uslovima, uzimajući u obzir porasle mogućnosti odvajanja podmorničke flote od svojih baza, povećanje brzine podmornica i snage njihovog naoružanja, a takođe i mogućnosti vazduhoplovstva, može se pretpostaviti da će gubici u trgovačkoj mornarici biti verovatno još veći.

Borba na pomorskim komunikacijama zahteva brižljivu analizu mnogih vojnih i ekonomskih podataka, da bi se rešilo pitanje o mestu, objektu i načinu dejstva.

Vrlo je važno da se reši gde je bolje zadavati udarce na pomorske komunikacije, na prilazu ka uskim grlima (moreuzi, zone moreuza, kanali), na izlazu iz njih ili na pučini. Napadi na transporte na moru daleko od uskih grla ili luka zahtevaće znatno veće snage i sredstva, a osim toga na otvorenom moru je teže otkriti konvoj. Iako brodovi trgovačke mornarice po pravilu koriste uobičajene pravce kretanja, ipak nije ni izdaleka isključena mogućnost njihovog odlaska ustranu na mnogo milja od »uhodanih« puteva. Razvoj savremene tehnike, a naročito radiolokacije, daje mogućnost znatno brže i na većim daljinama, otkriti brodove na moru. Velike podmornice mogu imati i svoj avion (helikopter) u svrhu izviđanja.

Transporti se moraju približiti tesnacima, istovarnim i utovarnim lukama u svim okolnostima, ali će ovde njihova odbrana biti znatno jača. U odgovarajućoj situaciji možemo postići veliki efekt dejstvujući na širokom prostoru prilaza ovim objektima. Ovde je manje verovatno da će se nabasati na dobro organizovanu odbranu nego u neposrednoj blizini luke ili tesnaca, i u isto vreme ima više šansi za otkrivanje transporta nego na otvorenom moru.

Već smo istakli ogromni značaj pomorskih komunikacija za zapadne države. Njihov pomorski transport za vreme rata može dostići ogromne razmere. Za vreme Drugog svetskog rata uvezeno je u SAD samo najvažnijih vrsta strategiskih sirovina oko 110 miliona tona, a izvezeno je 272,5 miliona tona raznih tereta, uglavnom u ratne svrhe. Treba podvući da SAD i u posleratno vreme nisu ni-

šta manje zavisne od pomorskih komunikacija. Tako je, nпример, само 1953 године преко поморских лука било извешено 57,9 miliona тona, а увезено 109,4 miliona тона разних терета.

Engleska је пре почетка Drugog svetskog rata 1937 — 1938 године, увозила сваке године око 70 miliona тона терета. Ако се чак узме да је prosečna čista nosivost broda trgovачке морнарице 6.000 — 8.000 тона, то је сваки дан у Englesku стизало 25 — 32 брода и исто толико је пlovilo из њених лука. Значи да је prosečno више од 50 velikih trgovачких бродова сваки дан prolazilo u blizini engleske обале, uglavnom поред ушћа реке Темзе i лука јужне i југозападне обале. За време рата znatan deo trgovачких бродова sjedinjavao se u konvoje i upućivao na место определjenja подjakom пратњом бродова ratne mornarice.

Razmatrajući pitanje svetskih спољнотрговинских веза може се рећи да у slučaju izbijanja rata treba очекивати vrlo intenzivno kretanje бродова на dalekim prekomorskим комunikацијама i на веће transporte на sledećim pravcima:

- trupa i tereta od лука главне i најближе ekonomskе baze које било коалиције u лuke mogućih vojnišnih prostora;

- strategiskih sirovina из evropskih земаља, Afrike, Južne Amerike, Australije i ostrva западног dela Тихог Okeana u SAD, naročito u njihov severoistočni deo;

- strategiskih sirovina из истих земаља u земље западне Evrope;

- nafte i njenih proizvoda из земаља Bliskog i Srednjeg Istoka u земље западне Evrope i лuke bazena Sredozemnog Mora.

Ove pomorske комunikације pružaju se на mnogo hiljada kilometara po gotovo svim morima i okeanima. Природно је да је nemoguće dejstvovati u istoj meri i jednovremeno na sve ove комunikације, jer se neće imati dovoljno snaga i sredstava, a uostalom за то nema ni potrebe. Neprestano napadati celishodno је само на главне поморске комunikације, почеv od utovarnih лука, na prelazu preko mora i завршавајуći s istovarnim lukama.

U prošlim ratovima osnovnu pažnju privlačili su rejoni uskih grla na komunikacijama i rejoni u blizini istovarnih luka. Upravo su ovamo upućivane osnovne snage i sredstva. Ovde se upravo pripremao glavni udar, koristeći snage podmornica i površinskih ratnih brodova, bombarderskih i torpednih aviona. I ovo je, svakako, imalo svoje osnove. Ovakvi rejoni u Evropi bili su najbliži bazama nemačkih podmornica i vazduhoplovstva i ovde su se mogli najverovatnije sresti neprijateljski transporti i konvoji. Ipak i u znatno daljim rejonima nemačke su podmornice dejstvovalle uspešno. Stotine brodova bilo je potopljeno kod atlantske obale SAD, u Meksičkom Zalivu, u Karipskom Moru, kod obala Zapadne Afrike i čak u Indiskom Okeanu.

Tesnaci i rejoni oko luka privlačiće i u savremenim uslovima više pažnje u borbi na pomorskim komunikacijama. Ali pored toga ovaj metod ne treba pretvarati u šablon. U sadašnje vreme razvitak tehnike podmornica, razvitak ratnog vazduhoplovstva i tehnike pronalaženja neprijatelja, dozvoljava da se znatno prošire rejoni dejstava, nego što je to bilo u Drugom svetskom ratu, da se udaljuje iz baza na veća otstojanja i na duže vreme, da se brže nađe neprijatelj u okeanskim prostorima i da se na njega dejstvuje efikasnije.

Za postizanje otsudnijih rezultata, napadi na pomorske komunikacije treba da budu uvek iznenadni. Zato će se verovatno glavni napori često prenositi s jednih pravaca i rejona dejstava na druge. Razume se da je vrlo važno da se postigne neprekidnost napada na pomorske komunikacije. U ovom pogledu je važan blagovremeno sastavljen i dobro prostudiran plan, koji predviđa vođenje borbi na komunikacijama prema zadacima u ovom ili onom periodu rata. Operacije koje se provode neprekidno, jedna za drugom, i koje po vremenu zahvataju jedna drugu, očigledno će činiti osnovu ovog plana; česti će biti slučajevi sprovođenja i jednovremenih operacija na raznim pomorskim komunikacijama.

Operacije ratne mornarice i vazduhoplovstva na pomorskim komunikacijama, uključujući i blokadu, nesumnjivo će zauzeti u ratu važno mesto među svim drugim operacijama koje idu za strategiskim ciljevima. One će oći-

gleđno imati veliki zamah i po dubini i po vremenu. Glavni ciljevi ovih operacija mogu biti:

— smanjenje strategiskih mogućnosti neprijatelja na glavnim vojniškim prostorijama putem smanjenja prevoza trupa i materijalnih sredstava;

— smanjenje ratne proizvodnje neprijatelja putem oštrog smanjenja prevoza strategiskih sirovina;

— neprekidno smanjenje tonaže trgovačke mornarice protivnika putem napada na brodograđevinsku industriju i putem uništavanja transporata u takvim razmerama da gubici ne mogu da se potpuno pokriju na račun novogradnje i remonta;

— naterati neprijatelja da odvoji ogromne snage i sredstva za osiguranje transporata i odbranu komunikacija.

A da je za ovo stvarno potrebno mnogo snaga i sredstava potvrđuju sledeći podaci. Još u Prvom svetskom ratu, kada je stalno u moru bilo samo 20 — 25 nemačkih podmornica (ponekad se njihov broj penjao do 50) za borbu s njima odvajano je na svim ratištima oko 5.000 srazmerno malih ratnih i pomoćnih brodova i do 3.000 aviona, dirižabla i balona. Za posluživanje protivpodmorničke odbrane i na radove za obnovu gubitaka trgovačke mornarice odvajano je do 800.000 ljudi.

U Drugom svetskom ratu broj nemačkih podmornica, koje su stalno plovile radi izvršavanja borbenih zadataka, porastao je do 110 — 120. Znatno je porasla i potreba u snagama i sredstvima koja su odvajana za borbu s njima.

Iskustvo iz navedenih ratova pokazuje da je nemačko strategisko rukovodstvo, izgleda, ipak nedovoljno tačno procenilo taj ogromni značaj koji ima oružano dejstvo na pomorski transport. U protivnom slučaju ono bi verovatno umelo da još šire razvije borbu na pomorskim komunikacijama. Savremeni razvoj vazduhoplovstva i podmornica, pojava tako snažnog sredstva za uništavanje velikih brodova kao što je atomska bomba, razvoj sredstava za izviđanje i pronalaženje dozvoliće da se razvije borba na pomorskim komunikacijama i u znatno širim razmerama nego što je to bilo u prošlim ratovima.

Efikasna borbena dejstva na pomorske komunikacije dovešće do promene pravca ovih komunikacija i, po pravilu, sa znatnim povećanjem njihove dužine. Ova okolnost povući će za sobom povećanje vremena za prevoz trupa i tereta, i možda, smanjenje njihovog obima ili će prisiliti da se izdvaja više transportnih sredstava za prevoz, što znači i više ratnih brodova za zaštitu.

Zadatak uništavanja transporta lakše je ostvariti na pomorskim komunikacijama po kojima se prevoze strategiske sirovine. Transporti sa sirovinama kretaće se pojedinačno ili u malim grupama. Teško da će se oni formirati u konvoje i ako hoće, to će po pravilu biti malog sastava. Veliki konvoji će biti s trupama, materijalom, naoružanjem i raznovrsnim materijalnim sredstvima koja idu na vojnišnu prostoriju. U sastavu konvoja, kao što pokazuje iskustvo prevoza na Atlantskom Okeanu u prošlom ratu, može biti šest do osam eskortnih brodova, ne računajući obezbeđenje od podmornica.

Ali bio je i znatno veći broj eskortnih brodova u sastavu konvoja, naročito kada su se prevozile trupe. Tako M. Metlof i E. Snel iznose slučaj koji se desio 1942 godine: »Kada se konvoj koji je poslat sredinom septembra još nalazio u opasnim vodama, javljeno je da je 12 brodova iz sastava konvoja potopljeno. Na kraju putovanja izgubljeno je 13 od 40 brodova (bez obzira na to što je brodove pratilo 77 eskortnih brodova raznih vrsta)«. Uništavati transporte koji idu na vojnišnu prostoriju znatno je komplikovano, ali zato zajedno s njima propadaju trupe i borbena tehnika koju je obnoviti daleko teže nego, naprimjer, strategiske sirovine. U ovim operacijama komandovanje ratne mornarice često teži da u prvom redu ne potopi transportne nego eskortne brodove, računajući da će biti lako da se potope transporti bez pratnje.

Dakle, napad svim mogućim sredstvima oružane borbe na ekonomski potencijal neprijatelja jeste jedna od najvažnijih zakonitosti vođenja rata u savremenim uslovima. Napad će, očigledno, izvoditi obe zaraćene strane neprekidno i po određenom planu. Takav napad, koji ima velik značaj za uspešno vođenje rata, ostvariće se u raz-

nim oblicima, raznim metodima, s privlačenjem maksimalno mogućih snaga i količine sredstava.

Sadržaj specijalne kampanje protiv ekonomskog potencijala biće, kako nam se čini, uglavnom napad oružanih snaga na glavnu i najbližu ekonomsku bazu i na daleke prekomorske komunikacije neprijateljske koalicije. Što se tiče napada na najbliže privredne objekte u pozadinskim rejonima vojnične prostorije, a takođe i na baze, čvorove kopnenih komunikacija na pomorske komunikacije i luke koje su najbliže liniji fronta, njega je, kao što je pokazalo iskustvo iz ratova, celishodno ostvariti u toku ratnih operacija koje imaju za cilj uništavanje određenih neprijateljskih grupacija na ovom ili onom vojištu. Ovaj napad odraziće se na najneposredniji način na uspeh kopnenih, pomorskih i vazduhoplovnih snaga u dатoj strategiskoj operaciji. Ovde, tj. u ovoj operaciji, zadatak će se sastojati u tome da se spreči dovoz materijalnih sredstava i borbene tehnike, rad baza i luka, obnova materijala u fabrikama, kao i da se uopšte dezorganizuje rad strategiske pozadine neprijatelja.

Oružani napad na navedene neprijateljske objekte ostvaruje se u periodu priprema i izvođenja date strategiske operacije i treba da uđe kao nerazdvojni deo u plan njenog izvođenja. U pogledu glavne i najbliže ekonomске baze, a takođe i dalekih pomorskih komunikacija neprijatelja pitanje o izboru objekata, rokovima dejstva, sredstvima i snagama potrebnim za sprovođenje specijalne kampanje za slabljenje ekonomskog potencijala i postizanje postavljenog cilja, rešavaće se u svakoj fazi rata zavisno od razvoja političke, ekonomске i strategiske situacije.

Na taj način je strategija u savremenim ratovima, crpeći materijalnu snagu u svojoj privredi počela da razmatra važne ekonomski rejone i pojedine objekte u dubini neprijateljske zemlje, kao objekte borbenih dejstava.

Oružani napad na ekonomski potencijal postalo je pravilo u savremenim ratovima. Zato možemo pretpostaviti da će jedan od najvažnijih zadataka strategije u savremenom ratu biti duboko proučavanje još za vreme mira ekonomskih mogućnosti verovatnog neprijatelja, ge-

ografskog rasporeda njegove industrije, njegovih unutrašnjih i spoljnih ekonomskih veza. Pri razradi ratnih planova treba da se razradi i plan specijalne kampanje protiv privrede. Za njegovu pravilnu razradu treba umeti uzimati u obzir i proučavati široki krug pitanja od pojedinih statističkih podataka do principijelnih postavki koje osvetljavaju zakonitosti i protivrečnosti razvitka ratne privrede i oružanih snaga neprijateljske strane. Neophodno je da sebi jasno pretstavimo jake i slabe strane verovatnog neprijatelja i da izvučemo pravilne zaključke o njegovoj ratno-privrednoj snazi.

Treba takođe imati tačne materijale o geografskom rasporedu ekonomskih objekata i razne vrste materijalnih izvora na teritoriji vojnišnih prostorija i na neprijateljskim teritorijama koje su izvan granica verovatnih vojnišnih prostorija.

Vrlo je važno znati neprijateljske privredne izvore izvan granica verovatnih vojnišnih prostorija, kako u njegovoj zemlji, tako i u kolonijalnim i zavisnim zemljama. U odnosu na poslednje, osnovno će biti da se one prouče kao izvori za obezbeđenje neprijatelja strategiskim sirovinama, a da se takođe prouči i odnos snaga metropola i snaga narodnooslobodilačkog pokreta u svakoj kolonijalnoj i zavisnoj zemlji. Važno je znati i zavisnost verovatnog neprijatelja od uvoza, strukturu uvoza, puteve i transportna sredstva koje koristi radi spoljne trgovine.

Potrebno je dobro znati privredne izvore na vojnišnim prostorijama zato da se u slučaju rata ovi izvori iskoriste za potrebe svojih oružanih snaga u toku rata i da se jednovremeno neprijatelj njih liši.

Proučavanje svih ovih podataka dozvoliće da se razrade putevi i metodi oružanog napada na ekonomski potencijal neprijatelja, daće strategiji mogućnost da utvrdi njegove najvažnije i najslabije tačke i da se planiraju sredstva i rokovi ovog napada radi oštrog smanjenja ekonomskih izvora protivničke strane. Duboko proučavanje i realna procena ekonomskih mogućnosti verovatnog protivnika dozvoliće da se prodre u njegove strategiske zamisli, da se jasno vide mogućnosti njihovog ostvarenja i da se odrede mere dejstva protiv ovih zamisli.

ZAKLJUČAK O STUDIJI: STRATEGIJA I RATNA PRIVREDA

Razmatrajući zakone razvitka ljudskog društva, osnivači marksizma-lenjinizma pokazali su da je rat — koji pretstavlja produžavanje politike vladajućih klasa nasilnim sredstvima — društvena pojava i da metodi vođenja rata, kao i organizacija oružanih snaga, zavise od razvitka privrede.

Za vreme delatnosti K. Marks-a i F. Engels-a, pitanje o razradi teorije ratovodstva za socijalističku državu nije postojalo, jer tada ono nije moglo imati praktičnog značaja. Poznato je da se u to vreme prepostavljala jednovremena pobeda socijalizma u većini velikih zemalja. Tek kad je V. I. Lenjin otkrio zakon neravnomernosti razvitka monopolističkog kapitalizma i mogućnosti izgradnje socijalizma u jednoj, posebno uzetoj zemlji, nastala je potreba da se razradi vlastita teorija ratovodstva za zemlju socijalizma. Pobeda velike Oktobarske socijalističke revolucije i oružana odbrana mlade Sovjetske Republike od spoljašnjih i unutrašnjih neprijatelja na praksi su dokazali ogromni značaj vlastite vojne nauke za pobednički proletarijat.

Sada se ratovodstvo izvanredno komplikovalo. Ratovi su u savremenoj epohi dobili ogroman prostorni zamah; njih vode narodi, zahtevaju ogromne materijalne izdatke i imaju interkontinentalni karakter.

Sovjetska vojna nauka utvrdila je ogromnu zavisnost savremenog rata od ekonomskog faktora. Bez dovoljno razvijene privrede, sposobne da zadovolji sve potrebe oružanih snaga sada se ne može voditi rat. Strategiska

zamisao koja prelazi granice ekonomskih mogućnosti jestе avanturizam. Strategija koja nema dovoljno ekonom-ske baze, neizbežno će pretrpeti krah.

Ali sovjetska vojna nauka, dajući ekonomskom faktoru ono što zaslužuje, nikada ne precenjuje njegovu ulogu u savremenim ratovima. Snažna privreda, njena mogućnost da proizvodi najnovija sredstva za oružanu borbu u ogromnim količinama, ne može sama po sebi da reši ishod rata. Pobeda ili poraz u ratu određuju se stanjem moralnog, ekonomskog i vojnog potencijala. Samo raspolažući nadmoćnošću u snagama koje proističu iz stalnog sadejstva ovih potencijala u celini, može se računati na uspeh u oružanoj borbi.

Budući rat u mnogo čemu će se razlikovati od prošlog. Ako ga, uprkos želje naroda, povedu imperijalisti, on neće početi onim, čime se završio prošli, kako je to izgledalo mnogima na Zapadu. U savremenoj eposi, kada naučno-tehnički progres neprekidno unosi u sve strane materijalnog života jednu novinu za drugom, metodi vođenja budućeg rata biće drukčiji.

Strategija sada, kao nikada ranije, treba da sistemske i duboko proučava sva dostignuća nauke i tehnike i mogućnosti privrede, da bi ih iskoristila za razvitak metoda vođenja rata. Strategija treba da kroz odgovarajuće državne organizacije postavlja pred privredu konkretnе zahteve, usmerene za dalje usavršavanje tehničke opreme i materijalnog obezbeđenja vojske i mornarice, za stvaranje novih sredstava oružane borbe.

Nivo razvijenosti industrije i stanje nauke u zemlji jesu pokazatelj onih mogućnosti kojima raspolaže država za tehničko opremanje svojih oružanih snaga. I u ovom pogledu, kao i u mnogim drugim, prednost je na strani socijalističkog sistema. Naša je nauka tesno povezana s praksom, s proizvodnjom. Svako dostignuće nauke odmah se iskorišćava u praksi. Socijalistički privredni sistem daje punu mogućnost da se na osnovu dostignuća nauke naša privreda razvija brzim tempom, da se u tom razvitu pravilno sagledaju kako potrebe mirnodopske izgradnje, tako i potrebe daljeg učvršćivanja odbrambene sposobnosti otadžbine.

Ipak mogućnost, kao što je poznato, još nije i stvarnost. Treba umeti pretvoriti mogućnost u realnu stvarnost, tj. treba mnogo i uporno raditi kako na polju teorije izgradnje ratne privrede u slučaju rata, tako i na sproveđenju u život mera koje doprinose razvitku ekonomskog potencijala. U vezi s ovim nije bez interesa pomenuti značajne reči koje je još 1924 godine rekao istaknuti vojskovođa i državnik M. V. Frunze. U članku *Front i pozadina u budućem ratu* on je pisao: »Pri preduzimanju svake nove mere — u oblasti privrede, kulture i ostalim — treba uvek postaviti sebi pitanje: kako će se rezultati te mere odraziti na obezbeđenje odbrane zemlje? Ima li mogućnosti da se bez štete za mirnodopske potrebe uradi tako, da se pri tome obezbedi i izvršenje određenih vojnih zadataka?«¹⁾.

Pretstavljujući jasno budući rat, strategija treba dobro da zna ekonomske mogućnosti svoje zemlje. Ako izbije nov rat, on će se voditi u izvanredno napregnutoj situaciji i zahtevaće takvu količinu najraznovrsnijih artikala snabdevanja oružanih snaga, kao ni jedan od prošlih ratova. Zato da bi bila sposobna da zadovolji takvu potrebu vojske i mornarice, privreda treba da se još za vreme mira svestrano pripremi za oružanu odbranu zemlje od agresora.

Velika je i raznovrsna uloga strategije u ekonomskoj pripremi zemlje za rat. Glavni zadatak strategije jeste da utvrdi potrebe oružanih snaga za prvu godinu rata. Pomenute potrebe treba da se stalno koriguju zavisno od novih mogućnosti narodne privrede koja se razvija, od dostignuća nauke i tehnike, od toka izgradnje oružanih snaga i od novih postavki ratne veštine.

Potrebe vojske i mornarice u ratu mogu se proračunati na razne načine koji se zasnivaju na takvim pokazateljima, kao što je broj dana u godini u kojima se vodi borba, broj pretpostavljenih operacija itd. Ipak svaki od ovih načina zahteva razne vrste normativa i pokazatelja koji se izvode na osnovu strategiskih podataka iz posled-

¹⁾ M. V. Frunze, *Izabrana dela*, sovjetsko izdanje 1951 god., str. 260.

njeg rata s popravkama za sadašnje vreme. Statističke zakonitosti, otkrivene na osnovu iskustva iz Drugog svetskog rata i Velikog otadžbinskog rata, i duboko zasnovani logični zaključci koji uobličavaju ove zakonitosti na sadašnje vreme jesu takođe obavezni pri izvođenju normativa gubitaka u borbi u savremenom ratu.

Razrada takvih normativa i pokazatelja izvanredno je odgovoran posao. Naročito je ovde pogreška nedopustljiva. Preterano smanjivanje mogućih gubitaka može dovesti do toga da u narodnoj privredi do početka rata ne budu izgrađeni dovoljni proizvodni kapaciteti za proizvodnju ove ili one vrste ratne tehnike. I, obrnuto, preterani normativi mogućih gubitaka izazvaće stvaranje suvišnih kapaciteta u industriji nekih vrsta ratne tehnike na štetu proizvodnje drugih.

Strategija treba da zna ekonomске mogućnosti svoje zemlje toliko da može da ih uporedi s proračunatim potrebama oružanih snaga, da predviđi u interesu odbrane zemlje poželjne pravce razvitka industrijskih grana i rokove postizanja potrebnih kapaciteta.

Strategija treba da utiče na razradu svih privrednih pitanja koja se tiču obezbeđenja borbenih dejstava oružanih snaga, njihove izgradnje u periodu priprema za rat i u toku rata. Strategija je obavezna takođe da izvrši funkciju konsultanta za niz pitanja privrednog života države, koja utiču u ovom ili onom pogledu na odbranbenu sposobnost zemlje.

Strategija treba na kraju da razrađuje i da sprovodi u život mere za zaštitu važnih privrednih rejona i pojedinih objekata od neprijatelja koji dejstvuje iz vazduha i na kopnu, a takođe da obezbeđuje neprekidnost transportnih veza kako unutrašnjih, tako i spoljašnjih.

Pri verovatnoj primeni najnovijih sredstava oružane borbe protiv privrednih objekata, zaštita vlastite privrede od neprijateljskog napada dobija naročito važan značaj. Bez dobro organizovane protivvazdušne odbrane privrednih objekata u savremenom ratu teško je računati na puno i blagovremeno materijalno-tehničko obezbeđenje oružanih snaga. Mogućnosti strategije sada kao nikada ranije

zavise od industrije i saobraćaja koji rade planski i uredno. Organizacija ovakvog rada jeste zadatak rukovodećih privrednih organa, a obezbeđenje ovog rada od napada protivnika jeste obaveza strategije.

Izvanredno važan značaj privrede u savremenom ratu doveo je do toga da su privredni objekti, uglavnom industrijski i saobraćajni, postali ciljevi oružanog napada. U budućem ratu ovaj napad izvodiće se po unapred razrađenim planovima svim mogućim borbenim sredstvima i na celom poprištu oružane borbe. Sistematski oružani napad na ekonomski potencijal postao je zakonitost savremenih ratova.

Karakter savremenih ratova zahteva od strategije sposobnost da jednovremeno bude okrenuta i trupama i privredi. Mnoga strategiska pitanja postala su u isto vreme i privredna pitanja, a rešavanje mnogih privrednih pitanja zahteva mišljenje stratega. Sada se ne može plodorno raditi u organima strategiskog rukovodstva ako se ne poznaju dovoljno privredna pitanja, pitanja kapaciteta proizvodnje, sirovinske baze i energetike, pitanja iskorišćenja ljudskih izvora, geografskog rasporeda proizvodnih snaga, dostignuća nauke i tehnike. Ali i u višim organima ekonomskog planiranja ne može se proći bez znanja niza problema koji se tiču karaktera savremenog rata, potreba oružanih snaga, mogućnosti verovatnog neprijatelja za napad na privredne objekte itd.

U državi sa socijalističkom planskom privredom tesna saradnja strategije i privrede pri pripremi zemlje za obranu, a za vreme rata na poslu potpunog i svestranog obezbeđenja oružane borbe, može se obezbediti putem stalnog kontakta između vojnih i privrednih upravnih organa, a pri rešavanju principijelnih pitanja koja tangiraju interes i strategije i privrede u odgovarajućim vladinim organima.

Na taj način u savremenim uslovima nastala je potreba imati oficire — specijaliste u oblasti ratne privrede. Nazovimo ih (po analogiji s vojnim inženjerima) *vojnim ekonomistima*. Ovakvi specijalisti treba da budu obavezno u sastavu viših vojnih štabova, a takođe i u aparatu rukovodećih državnih planskih i privrednih organa.

Privredna pitanja koja interesuju ratnu veštinu, a naročito strategiju, vrlo su raznovrsna. Ne treba misliti da u savremenim uslovima »čisto vojnim« pitanjima ima da se bave samo vojnici, a ekonomskim pitanjima samo ekonomisti. Sada se mnoga pitanja koja spadaju u delokrug neposredne delatnosti organa vojne uprave tesno dodiruju s pitanjima privredne politike države kako u miru, tako i za vreme rata. Ovakva pitanja, kao što je poznato, mogu biti: priprema države za rat, popuna i tehničko opremanje vojske i mornarice, vođenje oružane borbe i drugo. Prema tome u svakom višem štabu celishodno je imati grupu vojnih ekonomista koji bi mogli da prikupljaju, proučavaju i uopštavaju najraznovrsnije podatke iz oblasti ekonomske statistike. Ovi podaci u odgovarajućem prerađenom vidu treba da posluže za realno vojno planiranje.

Privredna pitanja koja danas proučava vojna nauka, daleko su izašla iz okvira takve discipline kao što je vojna geografija. Vojni ekonomisti u prvom redu treba da slobodno vladaju materijalima »ratno-privredne statistike« i »ratno-privrednog poznavanja zemlje«. Ovakve specijalne discipline kao odeljci vojne statistike i vojnog poznavanja zemlje, treba da interesuju sovjetsku vojnu nauku i da zauzmu važno mesto u programu pripreme vojnih ekonomista.

Naravno da pod ratno-privrednom sastistikom ne treba podrazumevati prosto prikupljanje brojčanih podataka i njihov razmeštaj po tabelama utvrđenog oblika. Neophodno je podvući duboku partijnost i principijelnost ratno-privredne statistike, kao i svake druge naše statistike. Setimo se kako je V. I. Lenjin radio na svom poznatom delu *Razvitak kapitalizma u Rusiji*. V. I. Lenjin ne samo da je proučio ogromnu količinu raznih materijala iz privrede Rusije, nego i »najstrože proverio, kritički preradio i na nov način pregrupisao ogroman materijal zvanične i samoupravne statistike²⁾. Ka celoj masi statističkog materijala Lenjin je prilazio s duboko partijnih pozicija; izvanredna analiza ovog materijala dovela ga je do najvaž-

²⁾ V. I. Lenjin, *Kratki opis života i rada*, sovjetsko izdanje 1946 g., str. 43.

nijih principijelnih zaključaka. Vojni ekonomisti treba da umeju analizirati podatke koje proučavaju, utvrđivati statističke zakonomernosti u oblasti pojave koje interesuju ratnu veštinu, izvoditi srednje pokazatelje, razrađivati normative. Proučavajući razvitak narodne privrede oni su obavezni da prave zaključke o onim pitanjima koja mogu da na ovaj ili onaj način utiču na izgradnju oružanih snaga, njihov broj i opremljenost, na metode vođenja rata.

Vojne ekonomiste treba da interesuju i mnoga druga pitanja. Dobro je da se znaju, naprimjer, mogućnosti proizvodnje osnovnih vrsta ratne tehnike i oružja, da se umeju odrediti za vreme mira troškovi materijalnih sredstava i potrebe oružanih snaga u budućem ratu i uporediti ove potrebe s mogućnostima narodne privrede takođe je oblast delatnosti vojnog ekonomiste.

U zaduženja specijalista o pitanjima ratne privrede treba da uđe i priprema podataka o ratno-privrednoj snazi verovatnog neprijatelja, o slabim i jakim stranama njihovog ekonomskog potencijala. Priprema takvih materijala neophodna je za rešavanje pitanja o oružanom napadu na privrednu agresora, ako on zapadene nov rat.

Takvi su u osnovnim crtama, kako nam se čini, zadaci vojnih ekonomista, čiji rad za više štabove u savremenim uslovima ima vrlo veliki značaj. Proučavanje svih mnogo-brojnih vojno-ekonomskih pitanja i njihovo naučno istraživanje, to je dosta složen posao koji zahteva dosta vremena i velik trud. Razume se da ovaj posao mogu voditi lica odgovarajućih kvalifikacija, dobro pripremljeni kako po vojnim, tako i po ekonomskim pitanjima.

Ovi novi specijalisti, po našem mišljenju, mogu biti pripremljeni iz reda oficira koji su dobili više vojno obrazovanje, putem prolaska kroz dopunski kurs po specijalnom programu a takođe i putem vanrednog studiranja oficira koji u svom radu dolaze u dodir s vojno-ekonomskim pitanjima.

Svakako je za obuku kadrova ove specijalnosti neophodno izdavanje odgovarajućih udžbenika i istraživačkih radova o vojno-ekonomskim temama, širenje ove tematike u periodičnoj štampi i u radu društva za širenje političkih

i naučnih znanja. Potpuno bi bilo celishodno dopuniti i programe vojnih škola temama iz teorije ratne privrede.

Značaj privrede je u savremenim ratovima ogroman. Njene mogućnosti u proizvodnji ratne tehnike i masovna primena motora u vojski postavili su na nov način i pitanje korišćenja trupa. Strategija koja bazira na visokoj pokretljivosti trupa, na njihovoј vatrenoј moći i na najnovijim borbenim sredstvima dobila je isključivo široke mogućnosti u vođenju ratnih operacija. Savremena ratna tehnika kojom su opremljene vojska i mornarica dozvoljava da se manevruje velikim snagama i sredstvima ne samo na jednom ratištu, nego i između ratišta, iako su odvojena celim kontinentima i okeanima.

Otkrivajući karakter oružane borbe, sovjetska vojna nauka teži da razume uzročnu zavisnost pojave savremenih ratova. Za postizanje pobeđe u ratu ona koristi sve ono novo što unose u život znanja i praktična delatnost sovjetskih ljudi. 1918 godine u uslovima socijalističkog načina proizvodnje rodila se Sovjetska armija — armija novog tipa, a zajedno s njom i sovjetska strategija, operatika i taktika.

Prednosti sovjetske privrede nad kapitalističkom privredom jesu u isto vreme i preim秉stva naše strategije. Zahvaljujući političkom i ekonomskom sistemu socijalizma, sovjetska strategija uvek može tačno proračunati mogućnosti privrede SSSR i uticati preko organa državne uprave na razvitak ovih ili onih grana narodne privrede u interesu odbrane otadžbine. Sovjetska strategija uvek može računati na puno plansko iskorističavanje svih ekonomskih izvora SSSR. A u imperialističkim državama, čak i kada su privredno snažne, mogu se sresti velike teškoće. Jer nije dovoljno samo vladati proizvodnim kapacitetima, огромnim sirovinskim i drugim izvorima, već treba da i sam privredni sistem dozvoljava da se oni duboko realizuju za ratne potrebe, da se iskoriste najefikasnije i najceleshodnije.

Naša je strategija — strategija smelih poteza koja uvek realno uzima u obzir materijalne i moralno-političke mogućnosti njihovog ostvarenja. U Sovjetskom Savezu, gde se privreda i strategija razvijaju u neraskidljivom di-

jalektičkom jedinstvu, pod rukovodstvom Komunističke partije, gde vlada planski sistem privrede, nema i ne može biti vanplanskog trošenja sredstava, kao što ne može biti ni haosa u proizvodnji i raspodeli. I u ovom pogledu naša zemlja ima neosporne i kolosalne prednosti pred kapitalističkim državama.

Pretekavši u ekonomskom razvitku mnoge kapitalističke države, naša zemlja je za vreme sovjetske vlasti zauzela drugo mesto po nivou industrijske proizvodnje. U upoređenju s carskom Rusijom opšti obim industrijske proizvodnje SSSR porastao je 1957 godine za 33 puta, a u upoređenju s 1940 godinom, gotovo 4 puta. Neviđenim tempom kod nas raste teška industrija — osnova socijalističke privrede, odbrambene sposobnosti zemlje. O ovome ubedljivo govore, naprimer, ove cifre: proizvodnja mašinogradnje i metaloprerađivačke industrije u upoređenju s 1913 godinom povećala se 1957 godine 200 puta, a proizvodnja elektroenergije — gotovo 100 puta.

U socijalističkoj planskoj privredi razvitak njenih granica — industrije, poljoprivrede, saobraćaja — služi jednovremeno i ciljevima učvršćavanja vojne moći države. U slučaju rata kod nas se planski mobilisu svi izvori radi obezbeđenja potreba oružane zaštite zemlje; da bi se razvila ratna proizvodnja vrši se ponovna raspodela ljudskih, novčanih i materijalnih izvora, koriste se sve rezerve, dopunski se opterećuje industrijska oprema, sprovode se mere za povećanje produktivnosti rada, za štednju materijala itd. Sve se ovo potičinjava interesima fronta, postizanju punе pobede nad neprijateljem.

Tako je bilo 1941 godine kada je fašistička Nemačka napala na Sovjetski Savez, prisilivši naš narod da se lati oružja koje joj je doneло neslavani kraj. Tako će biti i ubuduće, ako imperijalistički agresor u svom bezumlju reskira da zapadene rat protiv naše otadžbine. »Mi nećemo ratovali, mi se ne spremamo da napadnemo ni na koga«, rekao je drug Hruščov, »no ako na nas napadnu, mi ćemo se braniti i kada se budemo branili, napadačima će biti teško da se odbrane«.

VOJNA BIBLIOTEKA

— INOSTRANI PISCI —

Osnovana 1950 godine

Dosada izdala ove knjige:

- 1) knjiga: General AJZENHAUER, **OD INVAZIJE DO POBEDE**, rasprodato.
- 2) knjiga: Maršal MONTGOMERI, **OD EL ALAMEJNA DO BAL-TIČKOG MORA**, rasprodato.
- 3) knjiga: Kamil RUŽERON, **BUDUĆI RAT**, rasprodato.
- 4) knjiga: Pukovnik dr fil. BEŠLAJN, **RUKOVODENJE NARODNOM ODBRANOM**, rasprodato.
- 5) knjiga: Bazil H. LIDEL-HART, **STRATEGIJA POSREDNOG PRILAŽENJA**, strana 397, cena 230 din.
- 6) knjiga: Kamil RUŽERON, **POUKE IZ RATA U KOREJI**, rasprodato.
- 7) knjiga: Džordž PATON, **RAT KAKVOG SAM JA VIDEO**, rasprodato.
- 8) knjiga: General ER, **ARTILJERIJA — NEKAD, SAD I UBUĐUĆE**, strana 405, cena 300 din.
- 9) knjiga: Omar BREDLI, **USPOMENE JEDNOG VOJNIKA**, rasprodato.
- 10) knjiga: Pukovnik LIKA, **EVOLUCIJA TAKTIČKIH IDEJA**, rasprodato.

- 11) knjiga: J. O. HIRŠFELDER, **ATOMSKA BOMBA I LIČNA ZAŠTITA**, rasprodato.
- 12) knjiga: Maršal PAPAGOS, **GRČKA U RATU 1940/41**, strana 400, cena 200 din.
- 13) knjiga: Džon KRESVEL, **RAT NA MORU 1939/45**, rasporadato.
- 14) knjiga: ROZBERI, **BIOLOŠKI RAT**, rasprodato.
- 15) knjiga: General-pukovnik DAPČEVIĆ, **ZNAČAJ I SNAGA MANEVRA**, strana 638, cena 500 din.
- 16) knjiga: General ŠASEN, **ISTORIJA DRUGOG SVETSKOG RATA**, rasprodato.
- 17) knjiga: SVEĆIN, **STRATEGIJA**, strana 452, cena 450 din.
- 18) knjiga: AJMANSBERGER, **TENKOVSKI RAT**, strana 356 sa 3 priloga, cena 400 din.
- 19) knjiga: KAMON, **NAPOLEONOVI RATOVI**, rasprodato.
- 20) knjiga: KARPOV, **OBALSKA ODBRANA**, strana 524, cena 700 din.
- 21) knjiga: MIKŠE, **TAKTIKA ATOMSKOG RATA**, rasprodato.
- 22) knjiga: MIDEILDORF, **TAKTIKA U POHODU NA RUSIJU**, rasprodato.
- 23) knjiga: AJRE, **RATNA VEŠTINA I TEHNIKA**. Studija o uticaju naoružanja na razvoj ratne veštine; strana 248, cena 300 din.
- 24) knjiga: PRENTIS, **CIVILNA ZAŠTITA U MODERNOM RATU**, rasprodato.
- 25) knjiga: HITL, **VOJNI ŠTABOVI**. Studija o razvoju nemačkog, francuskog, engleskog, ruskog i američkog vojnog štaba od njihovog postanka do danas; strana 336, cena 500 din.
- 26) knjiga: General MOSOR, **OPERATIKA** (prevod sa poljskog). Studija o operacijama do Drugog svetskog rata. Prvo delo ove vrste u vojnoj literaturi uopšte. Delo je u pripremi.

- 27) knjiga: **FOJHTER, ISTORIJA VAZDUŠNOG RATA** (prevod sa nemačkog). Razvoj vazduhoplovstva i njegove taktike i strategije u toku Prvog i Drugog svetskog rata sa osvrtom na budućnost. Delo je u pripremi.
- 28) knjiga: Admiral KASTEKS, **STRATEGISKE TEORIJE** (I sveška). Delo sadrži opšta razmatranja o strategiji, zadatke pomorskih snaga i izvođenje pomorskih operacija sa primerima iz istorije ratova. Strana 430, cena 600 din.
- 29) knjiga: **GUDERIJAN, VOJNI MEMOARI.** Razvoj nemačkih oklopnih jedinica i njihova dejstva u II svetskom ratu. Delo je u štampi.
- 30) knjiga: **ŠAPOŠNIKOV, MOZAK ARMIJE.** Studija maršala Šapošnjikova o ulozi Generalštaba u armiji. Delo je u pripremi.
- 31) knjiga: **GRUPA POLJSKIH AUTORA, ODABRANE OPERACIJE POLJSKE NARODNE VOJSKE.** Zbirka članaka o dejstvima jedinica Poljske narodne vojske do pada Berlina 1945 godine. Delo je u pripremi.
- 32) knjiga: **GRUPA SOVJETSKIH AUTORA, PROBOJ ORGANIZOVANE ODBRANE.** Zbirka odabranih diplomskih rádova sa sovjetskih vojnih akademija iz oblasti proboja organizovane odbrane operativnim jedinicama. Delo je u pripremi.
- 33) knjiga: Herbert FAJS, **ČERČIL — RUZVELT — STALJIN.** Delo pretstavlja vojnodiplomatsku istoriju Drugog svetskog rata koja pokazuje »rat koji su oni vodili i mir koji su želeli«. Delo je u pripremi.
- 34) knjiga: **MIDELDORF, TAKTIKA RODOVA I SLUŽBI.** Knjiga obraduje postupno sve osnovne taktičke radnje taktičkih jedinica. Delo je u štampi.
- 35) knjiga: **GRUPA SOVJETSKIH AUTORA, TAKTIČKI PRIMERI BORBE.** Delo pretstavlja zbirku odabranih konkretnih primera borbi pešadijskih pukova i njihovih delova na Istočnom frontu.
- 36) knjiga: Ešer LI, **VAZDUŠNA MOĆ.** Studija o mogućnosti vazduhoplovstva u savremenim uslovima.

- 37) knjiga: **MONTROS, NEBESKA KONJICA.** Studija o helikopterima na osnovu iskustva u Korejskom ratu. Delo je u pripremi.
- 38) knjiga: **MELENTIN, OKLOPNE BITKE.** U knjizi nemački general Melentin opisuje sve važnije oklopne bitke iz Drugog svetskog rata. Delo je u pripremi.
- 39) knjiga: **GRUPA SOVJETSKIH AUTORA, RAZVOJ TAKTIKE SOVJETSKE ARMIJE (1941—1945).** Izdanje Ministarstva narodne odbrane 1958 godine, Moskva. Delo je u pripremi.
- 40) knjiga: **ZBIRKA ČLANAKA IZ STRATEGIJE** (I sveska). Delo je u štampi.
- 41) knjiga: **ZBIRKA ČLANAKA IZ OPERATIKE** (I sveska). Delo je u pripremi.
- 42) knjiga: **ZBIRKA ČLANAKA IZ TAKTIKE** (I sveska). Delo je u pripremi.
- 43) knjiga: **ZBIRKA ČLANAKA IZ VOJNE PSIHOLOGIJE** (I sveska). Delo je u pripremi.
- 44) knjiga: Maršal JERJOMENKO, **NA ZAPADNOM PRAVCU.** Knjiga govori o dejstvima Zapadnog i Brjanskog fronta i 4 udarne armije, kojima je autor komandovao u prvom periodu Velikog otadžbinskog rata. Drugi deo knjige ispunjen je polemikom maršala Sovjetskog Saveza A. J. Jerjomenka sa nemačkim vojnim piscima: Guderijonom, Manštajnom, Derom, Ti-pelskirhom, Melentinom i drugim u vezi sa operacijama na sovjetsko-nemačkom frontu u Drugom svetskom ratu (Fragmentarno objavljeno u »Borbi«). Delo je u štampi.
- 45) knjiga: Maršal ČUKOV, **ODBRANA STALJINGRADA.** Kao komandant 62 armije u svojim memoarima »Na početku puta« pisac iznosi dramatičnost herojske odbrane ovog grada i konačno okruženje i uništenje Paulusove 6 armije. (Fragmentarno objavljeno u »Borbi«). Delo je u štampi.
- 46) knjiga: **GARTHOF, SOVJETSKA STRATEGIJA U NUKLEARNO DOBA.** Delo je u pripremi.
- 47) knjiga: grupa sovjetskih autora u redakciji generala armije KUROČKINA, **METODIKA VOJNONAUČNOG ISTRAŽIVANJA.** Delo je u pripremi.

- 48) knjiga: nastavnici Vojnopolitičke akademije »Lenjin«, **MORALNO-POLITIČKI FAKTOR U SAVREMENOM RATU**. Delo je u pripremi.
- 49) knjiga: ŠTERNBERG, **VOJNA I INDUSTRISKA REVOLUCIJA**, prevod sa nemačkog. Delo je u pripremi.
- 50) knjiga: FRUNZE, **SABRANA DELA**. Delo je u pripremi.
- 51) knjiga: BUĐONI, **PROĐENI PUT**. (Memoari iz Oktobarske revolucije). Delo je u pripremi.

ZBIRKA ČLANAKA IZ
STRATEGIJE

I

Jezički redaktor
Stana Stanić

*

Tehnički urednik
major
Slob. M. Mitić

*

Korektori:
Durić Olivera
Rosi Gordana

*

Štampanje završeno januara 1961

Tiraž: 3.000

*